

Ο ΗΛΙΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΜΥΘΟΥΣ*

Ἀποβλέποντες εἰς τὴν πληθὺν τῶν μύθων, τῶν ἀποδεδειγμένως διαπλασθέντων ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἡλιακῶν φαινομένων, δυσεξήγητον θὰ εὐρίσκομεν διατί ὁ ἥλιος δευτερεύουσιν κατέχει θέσιν ἐν τῷ ἐλληνικῷ πανθέῳ. Ἄλλ' ἐπισταμένη μελέτη καὶ ἀνάλυσις τῶν ἡλιακῶν μύθων πείθει ἡμᾶς ὅτι οὗτοι, ὧν τὰ πρῶτα σπέρματα εἶναι κληροδότημα τῶν προϊστορικῶν Ἀρίων, ἐνωρὶς συνταυτίσθησαν καὶ συνεμίγησαν μετὰ τῶν μύθων περὶ ἄλλων θεῶν. Ἀνάλογά τινα παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ μυθολογίᾳ, ἐν ᾗ οἱ θεοὶ Apollo, Liber, Hercules καὶ Mercurius προσέλαβον πολλοὺς χαρακτῆρας τοῦ θεοῦ Ἡλίου (Sol), καὶ ἐν τῇ βεδικῇ, ἥτις πρὸς τῷ Sūryā, τῇ κυριωτάτῃ προσωποποιήσῃ τοῦ ἡλίου, ἀναφέρει καὶ ἑτέρας, ὡς τοὺς θεοὺς Savitri, Mitra, Vishnu, Pushan, Aditya. Ἐνεκα τῆς τοιαύτης καταμερίσεως τῶν ἡλιακῶν μύθων ἡ σπουδαιότης τοῦ Ἡλίου ὡς ἀντοπαύτου θεότητος ἐμειώθη σφόδρα, καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Βέδαις ὁ ἥλιος ἔστιν ὅτε τίσσεται ἐν θέσει ὑποδεεστέρας¹.

Ἐν τοῖς κλασσικοῖς χρόνοις, καθόλου εἰπεῖν, ἡ τοῦ Ἡλίου λατρεία ἦτο ἀσυνήθης καὶ σπανιωτάτη· τὰ δ' ἐνιαχοῦ ὑπάρχοντα ἡ λ ι ε ῖ α καὶ οἱ βωμοὶ καὶ τ' ἀγάλματα τοῦ Ἡλίου ἠδύναντο ἴσως νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον λείψανα παλαιοτάτης λατρείας, ὑφισταμένης πρὸ τῆς συνταυτίσεως αὐτοῦ μετ' ἄλλων θεῶν². Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκ τῆς λατρείας ταύτης ἐκπηγασάντων παναρχαίων μύθων ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ ἄλλους ἡλιακοὺς ἥρωας καὶ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Καὶ οἱ μὲν εἰς τοῦτον ἀναφερόμενοι εἶναι οἱ ἰδανικώτεροι προσλαβόντες βαθμηδὸν ἠθικὴν ἐννοιαν καὶ εὐγενέστερον χαρακτῆρα· οἱ δὲ εἰς τὸν Ἡρακλέα διετήρησαν πιστότερον τὸν παλαιὸν ἄξεστον καὶ ἄτεχνον τύπον· καὶ συνετέλεσαν μὲν ὡπασδήποτε εἰς τοῦτο ἢ τε κωμωδία καὶ τὸ σατυρικὸν δράμα καὶ ἡ φιλοπαίγμων τέχνη, εὐαρέστως ἐνδιατρίβοντα εἰς θέματα

* Ἐδημοσιεύθη ἐν ἰδίῳ τεύχει ἐκ σ. 54 ἐν Ἀθήναις 1882.

1. Βλ. J. Muir, Original Sanskrit texts, London 1872, τ. V, σ. 158-9 (Subordinate position sometimes assigned to him (Sūryā). Πρβλ. Max Müller, Vorlesungen über den Ursprung und die Entwicklung der Religion, Strassburg 1880, σ. 311-3 (Die Sonne in untergeordneter Stellung).

2. Ἀναγραφὴν τῶν τόπων τῆς λατρείας τοῦ Ἡλίου βλ. ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclop., τ. VIII, σ. 63 καὶ Gruppe, Griech. Mythol., ἐν τῷ πίνακι σ. 1764, λ. Helios L.

τοιαῦτα, ἀλλὰ κυρίως ἡ διατήρησις τῶν ἀρχετύπων ἐκείνων μύθων ὀφείλεται εἰς τοῦτο, ὅτι ἦσαν προσφύεστατοι εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ χύδην ὅχλου, μὴ ὑπερβάλλοντες τὰ ὅρια τῆς διανοητικῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ. Τούτου δ' ἐνεκα εὐνόητον εἶναι, διατί οἱ πλεῖστοι μετὰ πάροδον αἰώνων πολλῶν διασφύζονται καὶ παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ ἐλαχίστας ὑποστάντες μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις.

Σκοπὸς τῆς προκειμένης πραγματείας εἶναι ἡ περισυναγωγή τῶν μύθων τούτων τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ καὶ ἐν γένει τῶν περὶ τοῦ ἡλίου μυθολογικῶν παραστάσεων καὶ εἰκόνων. Τούτων ἐναι δύνανται ἴσως νὰ θεωρηθῶσι λείψανα παναρχαίων μύθων, ὧν οὐδεμία γίνεται μνεία εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἕτεραι δ' ἐξηγοῦνται ἢ συμπληροῦνται ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας ἢ ὑπὸ τῶν μύθων ἄλλων λαῶν. Εὐρηνται δ' ἐγκατεσπαρμέναι ἰδίως εἰς παραδόσεις καὶ εἰς δημοτικὰ ᾄσματα καὶ εἰς παραμύθια, ἀλλ' ἐν τούτοις λίαν παρηλλαγμέναι καὶ σκοτειναί. Ἰχνη προσέτι τούτων εὐδιάκριτα ἀπαντῶσι καὶ ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ, ἀσυνειδήτως διατηρούμενα, διότι πρὸ πολλοῦ ἔχουσιν ἀπολέσῃ τὴν μυθολογικὴν σημασίαν αὐτῶν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
 Ἡλῖος ὡς ἄνθρωπος.—Ἀνατολή, μεσουράνημα καὶ ὁδοὶ αὐτοῦ.—Βασίλειον.—Κατοικία τοῦ Ἡλίου.—Τροῦπα τοῦ οὐρανοῦ καὶ παλάτια τοῦ Ἡλίου.—Ἡλῖος φιλαίματος καὶ ἀδηφάγος.—Πατήρ, μήτηρ, ἀδελφοί, τέκνα, σύζυγος τοῦ Ἡλίου.—Γάμοι Ἡλίου καὶ Σελήνης.

Ὅχι μόνον οἱ δημῶδεις μῦθοι, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα καταδεικνύουσιν ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς φαντάζεται τὸν Ἡλίον ἀνθρωπόμορφον. Πρὸς παράστασιν τῆς ἀνατολῆς αὐτοῦ λέγεται κοινῶς, ὅτι ἐξεμύτισε, ὁ ἥλιος ξεμυτώνει, βγαίνει, βγήκε, πάει μία, δύο τριχιές (ὀργυιές, βουκέντρες, καλάμια, μπράτσα), πάει γιόμα. Τὸν ἐκατούρησεν ὁ ἥλιος, λέγουσιν οἱ χυδαιότεροι (ἐν Μεσσηνίᾳ) περὶ ἐκείνου, οὗ κοιμωμένου φωτίζουσι τὸ πρόσωπον αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ἡ τήραξε μὴ σὲ κατουρήσῃ ὁ ἥλιος· ἦτοι ἐγέρθητι πρὸ τῆς ἀνατολῆς¹. Μεσουρανοῦντος δὲ τοῦ ἡλίου λέγουσιν, ὁ ἥλιος στέκεται καταμεσημερίς· διότι φαίνεται εἰς τὸν λαὸν ὅτι ὁ ἥλιος ἵσταται μικρόν, κατὰ τὴν μεσημβρίαν, ὅπως ἀναπαυθῇ ἐκ τοῦ δρόμου· ποιητικώτερον δ' ἐκφράζουσι παραπλησίαν ἰδέαν δημοτικὰ ᾄσμα-

1. Πρβλ. τὴν παράστασιν τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ὡς ρευστοῦ ἐν πολλοῖς μύθοις ἀγρίων λαῶν (Schwartz, Die poetischen Naturanschauungen I, σ. 22 κέ.) Παραπλησίᾳ ᾄσεμνος φράσις πρὸς ὀκνηρὸν ἐγχειρόμενον τοῦ ὕπνου μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου παρὰ Ἡρώδη Η' 3.

τα, ἀφηγούμενα ὅτι ὁ ἥλιος ἀνακόπτει τὴν πορείαν αὐτοῦ ἐξαλλος, ἀκροώμενος τοῦ ἡδέος ἄσματος ὠραίας κόρης:

Ἐπὶ τῇ στρίξῃ τ' ἀργαλιῶ καὶ τῇ γλυκεῖᾳ λαλιά τῆς
ὁ ἥλιος ἐξαστόχησε, δὲν πάει νὰ βασιλέψῃ¹.

ἢ ὅτι συμπαθῶν πρὸς πάσχοντας ἵσταται, ὅπως ἀκροασθῇ τὰ παράπονα αὐτῶν καὶ συμμερισθῇ τὴν λύπην των².

Ἄλλοτε δέ, ὡς ὅτε, κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους, ἰδὼν τὸ θυέστειον ἄγος, ἔθνευσε τὸ ἄρμα αὐτοῦ ἐπ' ἄλλην ὁδὸν, ἵσταται θεώμενος τὴν θαυμασίαν τιμωρίαν ἐγκλήματος καὶ ἀργεῖ νὰ δύσῃ. Ἐν δημοτικῷ ἄσματι ἡ μάννα τοῦ ἐρωτᾷ.

«Ἦλιε μ', ποῦ βγαίνεις τὴν αὐγὴν καὶ ἀργεῖς νὰ βασιλέψῃς,
σὲ καταριῶνται οἱ ἐργατιεὶς καὶ οἱ ξενοδουλευταῖδες...

Ἦλιε μ', τὸ τί εἶδες καὶ ἀργησες νὰ ῥθῇς νὰ βασιλέψῃς;

—Μάννα μ', τὸ θάμα ποῦ εἶδα ἐγὼ ἐχτὲς ἔς τὸ πανηγύρι,
ποῦ πῆρ' ὁ λύκος τὸ παιδί ἀπ' τῇ ποδιᾷ τῆς μάννας» κτλ.³

Σύμφωνος πρὸς τὴν ἐννοίαν ταύτην εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἡλίου ὡς δρομέως ἐν ἀκριτικῷ ἄσματι περὶ ἀγῶνος δρόμου τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ Διγενῆ:

Ὁ Γιάννης μὲ τὸν Ἡλίου συνορῶνται
τὸ ποῦ νὰ πάῃ ἔς τὴν δύσιν γληγορώτερα

καὶ ὁ Ἡλιος ἐδιασκέλα ἔρη καὶ βουνά

καὶ ὁ Γιάννης ὁ καημένος χαμολάγκαδα.

Καὶ ὁ Ἡλιος ἐβραδιάστη ἔς τῇ μαννίτσας του,

καὶ ὁ Γιάννης ὁ καημένος σὲ χαμόκλαδα⁴.

Παραπλησίαν σημασίαν ἔχει καὶ ἡ ἐπὶ κλησις τοῦ Ἡλίου Ὑπερίων, κατὰ τινὰς ἐτυμολογοῦντας τὴν λέξιν ἐκ τῆς προθέσεως ὑπὲρ καὶ τῆς μετοχῆς ἰών, ἀλλ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη εἶναι ἀναντιρρήτως ἐσφαλμένη· ἀντίστοιχον δ' ὅμως εἶναι τὸ ψαλμικὸν περὶ τοῦ ἡλίου· ἀγαλλιᾶσεται ὡς γίγας δραμεῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ⁵.

Ὅταν κλίνῃ ὁ ἥλιος πρὸς τὴν δύσιν λέγουσιν· ἔ τ σ ἄ κ ι σ ε ν (ἢ ἔ γ υ-

1. Ἀραβαντιν., Συλλογὴ δημοτ. ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου, σ. 287, ἀρ. 474.—Ὁμοία βλ. ἐν *Passow*, ἀρ. 539. *Μανούσου*, Τραγούδια ἐθνικά Β', σ. 84.

2. Γύπαρις, πρ. Α', στ. 71-2, σ. 188 Σάθα: «Τὸν ἥλιο εἶδα νὰ σταθῇ χίλιας φοαῖς γρικῶντας/τὰ πάθη μου καὶ νὰ ῥάψῃ τὰ δάκρυα μου θωρῶντας». Ἀραβαντιν., σ. 326, δίστ. 282. «Εἶδε τοὺς πόνους ποῦ τραυῶ ὁ ἥλιος μιὰν ἡμέραν,/καὶ πάει στὴ μαννοῦλα τοῦ μὲ μάτια δακρυσιμένα». Πρβλ. καὶ *Ovid.*, *Met.* IV 198-9.

3. Ἰατροίδου, Συλλογὴ δημοτικῶν ἀσμάτων, σ. 67. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 86, 56.

4. *Jeannarakis*, Ἀσματα κρητικά, σ. 113, ἀρ. 113. *Κριάση*, Κρητικά ἄσματα, σ. 232. Ζωγρ. ἀγών Α' 315, 46 (Καρπάθου), 398 (Νισύρου).

5. Ψαλμ. ΙΗ' 6.

ρε) ὁ ἥλιος (ἢ ἡ ἡμέρα, ἢ παλάντζα)· τὸ τσάκισμα, τὸ ἀπόκλωσμα τοῦ ἡλίου¹· τὰ πέσματα τοῦ ἡλίου²· ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ὁμηρικόν: «ἐν δ' ἔπεσ' Ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἡελίοιο»³· «τρέχει ὁ ἥλιος» παρὰ Κυπρίοις=βαίνει πρὸς τὴν δύσιν⁴. Ἡ δύσις καλεῖται τὰ λιοκαθίσματα⁵, διότι κάθεται τότε, ἀναπαύεται ὁ ἥλιος· «ὁ ἥλιος ἔκατσε», ἦτοι ἔδυσε, λέγουσιν ἐν Κεφαλληνίᾳ⁶. Ἐπίσης βουτᾶ ὁ ἥλιος, βούτημα ἢ βούτισμα τοῦ ἡλίου⁷ καὶ μονολεκτικῶς ἐν Κύπρῳ λιοβούτημαν ἢ γλιοβούτημαν⁸· ἡ λέξις εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὰς ἀρχαίας δύνειν, δύειν, δύσις καὶ πρὸς τὴν λατινικὴν mergere⁹. Ὁμοίως λέξεις βορείων λαῶν ἀναφέρει ὁ Γρίμμ¹⁰. Ἐμφαίνει δ' ἡ λέξις ἡλιοβούτημαν ἰδέαν περὶ λουτρῶν τοῦ ἡλίου ἐν τῇ δύσει, καὶ τοιαῦτα λουτρά ἀναφέρει ἡ δημώδης ποίησις¹¹. Εἶναι δὲ ταῦτα συναφῇ πρὸς τὴν ὁμηρικὴν περὶ βυθίσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Ὠκεανῷ¹². Λουτρά τοῦ ἡλίου ἀναφέρουσί τινες ἀρχαῖοι ποιηταί· κατὰ τὸν Αἰσχύλον¹³ ὁ Ἥλιος ἀναπαύει τὸ σῶμα καὶ τοὺς ἵππους ἐν ταῖς Θερμαῖς προχοαῖς τοῦ ὕδατος τῆς παντρόφου λίμνης τῶν Αἰθιοπῶν παρ' Ὠκεανῷ· κατὰ τὴν δύσιν, λέγει ὁ Στάτιος, ὁ ἥλιος ἀποζευγνύει τοὺς ἵππους καὶ λούει τὴν κόμην εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ὠκεανοῦ¹⁴. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μυθολογίαις ἄλλων λαῶν ἀναφέρονται λουτρά τοῦ ἡλίου κατὰ τινὰς γεωγραφικὰς παραδόσεις ὁ ἥλιος λούεται

1. Passow, ἀρ. 505, σ. 384 (Τραπεζοῦντος).

2. Ἐν Θήρᾳ, ἐν μόνῃ τῇ φράσει «στὰ πέσματα τοῦ ἡλίου» (Πεταλᾶ, Ἰδιωτικόν, σ. 125).

3. Ἰλ. Θ 485. Πρβλ. τὸ λατίν. sol praecipitans.

4. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις, σ. 54.

5. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, σ. 162. Μανιάτικο μοιρολόγι: «Τὰ λιοκαθίσματα ποῦ βασιλεύει ὁ ἥλιος» (Παρνασσὸς Ις' 951). Βλ. αὐτ. ΙΖ' 76. Ἀντιστοιχος εἶναι ἡ λέξις λιοβαρέματα ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου (αὐτ., σ. 80).

6. Βεργωτῇ, Κεφαλλην., σ. 196.

7. Κοραῖ, Ἀτακτα, τ. Δ', σ. 50. Παραδόσεις, σ. 90: «τὴν ὥρα ποῦ βούτανε ὁ νήλιος» (Νάξος).

8. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 511. 554. 637. Καὶ ἐν Βιθυνίᾳ ἡλιοβούτημα λέγεται τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἄρχεται νὰ δύῃ ὁ ἥλιος (Ἀρχεῖον Λεξικοῦ). Ἐν Χίῳ δὲ οὐλήματα εἶναι δύσις ἡλίου, ἐκ τοῦ βουλῶ, βυθίζομαι (Πασπάτη, Χιακὸν γλωσσάριον, σ. 122). Ἐν Κεφαλληνίᾳ κάποτε καὶ «ἐπνίγηκε» ὁ ἥλιος μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔδυσε (Βεργωτῆς, ἐνθ' ἀν.).

9. «occursus, interitus, vel solis in oceanum mersio» (Festus).

10. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 704 (619 δ' ἐκδ.).

11. Πασπάτης, αὐτ., σ. 222· «Ἦμπεν ὁ ἥλιος στὸ λουτρό καὶ λούσθη καὶ χτενίσθη· βάζει τὸν οὐρανὸ μαντί, τὴ θάλασσαν μαγνάδι».

12. Ἰλιάδ. Θ 438. Ὑμν. εἰς Ἑρμ. 68.

13. Παρὰ Στράβωνι Α' 33.

14. Stat., Thebaid. III, 407 κέ.

τὴν νύκτα καὶ διὰ τοῦτο λαμπρὸς ἀνατέλλει¹. Ὁ Γρίμμ παραβάλλει τὸ τοῦ ἡλίου λουτρὸν πρὸς τὰ τῶν γερμανικῶν θεοτήτων Nerthus, Holda, αἵτινες μετὰ τὴν ἐν τῇ γῇ περιοδεῖαν ἐλούοντο. Κατὰ τινὰ δὲ σλαβικὴν δοξασίαν τὴν ἐσπέραν λούεται ὁ ἥλιος καὶ σφριγῶν καὶ καθαρὸς ἀνατέλλει τὴν πρωΐαν· ἡ θάλασσα ἐπέχει αὐτῷ θέσιν μητρός, εἰς τῆς ὁποίας τὰς ἀγκάλας βυθίζεται τὴν νύκτα².

Συνηθεστάτη δ' ὅμως πρὸς δήλωσιν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου εἶναι ἡ χρῆσις τῶν λέξεων: βασιλεύει, ἐβασίλευσε ὁ ἥλιος· τὸ βασίλεμα, τὰ βασιλέματα τοῦ ἡλίου, τὸ ἡλιοβασίλεμα³. Ἐν Χίῳ ἡ δύσις λέγεται βασιλιόδεσμα⁴ κατὰ συμφυρμὸν τοῦ βασιλεύω καὶ γέρνω (ἐγείρει ὁ ἥλιος, γέρμα τοῦ ἡλίου) καὶ παρετυμολογίαν. Ἰδιωματικῶς δὲ βασιλεύου, βάσιμα ἡλιοῦ (=βασίλεμα) ἐν Βελβεντῷ τῆς Μακεδονίας⁵, ἐν Ἀθήναις εἰς παλαιότερους χρόνους βασιλιεύω, βασιλιεμα⁶, καὶ βασιλιάζει ἐν Βούᾳ τῆς Καλαβρίας⁷. Καὶ μεταφορικῶς βασιλεύουν τὰ μάτια, λέγεται, ὅταν ἀρχίζωσι νὰ κλείωνται ἐκ τοῦ ὕπνου⁸.

Αἱ λέξεις βασιλεύω καὶ βασιλέμα εὐρίσκονται εἰς τὴν σημα-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Kuhn u. Schwartz, Norddeutsche Sagen, σ. 455.
2. Hanusch, Slav. Myth., σ. 201.
3. λιοβασίλεμα (Βλαστοῦ, Ὁ γάρμος ἐν Κρήτῃ, σ. 161).
4. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 106.
5. Μπουρτώνας, ἐν Ἀρχαίοις νεωτ. ἑλλήν. Α' β', σ. 77.
6. Ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου (ἐν ἐφημ. Ἀθηνῶν Ἀστὺ, ἀρ. 345 τῆς 17 Νοεμβρ. 1891) παραπλανηθεὶς ἐκ τῆς ὑγρᾶς προφορᾶς τοῦ φθόγγου λε περιπίπτει εἰς περίεργα ἐτυμολογικὰ πορίσματα, νομίζων ὅτι τὸ βασίλεμα εἶναι ἀντὶ τοῦ μπασήλιεμμα, τὸ ἔμπα τοῦ ἡλίου. «Τώρα, προσθέτει, ἡ καλαισθησίς τοῦ λαοῦ τὸ μπασήλιεμμα ἔκαμε βασιλιεμμα καὶ τέλος βασιλεμμα, ὅπερ τοσοῦτον παρενοήθη». Τὴν αὐτὴν δὲ παράδοξον ἐτυμολογίαν κάμνει καὶ ὁ Μ. Φιλήντας (Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 127): «Ἐπειδὴ τὰ ἡπειρωτικὰ βασιλιέβω, χαλιέβω κτλ. στὴν κοινὴν τὰ λέμε βασιλέβω, χαλέβω κτλ. κατὰ τοῦτο εἶπαμε καὶ βασηλέβει ἀντὶς βασηλιέβει)μπκσιλιέβει (μπάση+ἡλίου· τὸ μπ)β) παρετυμολογία ἀπ' τῆς τοῦ βασιλεύω».
7. Morosi, Dialetti romaici, ἐν Archivio glottolog. italiano, τ. IV, σ. 50.
8. Βλ. καὶ Βαλαωρίτου, Ποιήματα, τ. Β', σ. 537 (Βιβλιοθ. Μαρασλή, τ. Γ', σ. 414). Τὴν αὐτὴν μεταφορικὴν χρῆσιν «ἐβασίλευσαν τὰ μάτια του» ἔχουσι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐπὶ ἐκπνέοντος (Χριστοφορίδου, Λεξικόν, σ. 313). Ἐπίσης παραλαβόντες ἐκ τῶν Ἑλλήνων μεταχειρίζονται τὴν αὐτὴν εἰκόνα καὶ ἐπὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου: peredóti díeli = ἐβασίλευσεν ὁ ἥλιος (αὐτ., σ. 100. 313. L. Diefenbach, Völkerkunde Osteuropas, Darmstadt 1880, τ. I, σ. 69. G. Meyer, ἐν Berl. philol. Wochenschrift 1883, σ. 303). Οἱ Ρωμῶνοι ἔχουσιν ἀνάλογόν τινὰ φράσιν soayele asfintes te=ὁ ἥλιος ἀγιάζεται (Per. Papahage, Parallele Ausdrücke, ἐν Weigand 1908, XIV, σ. 139). Βλ. προσθήκην ἐν τέλει τοῦ τόμου.

σίαν ταύτην ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τοῦλάχιστον¹, ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν ἐλληνικῶν διαλέκτων τῆς Κάτω Ἰταλίας ὑποδεικνύει ὅτι εἰς πολὺ προγενέστερον χρόνον εἶχον εἰσαχθῇ εἰς τὴν γλῶσσαν. Νῦν εἶναι πάγκοινοι ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Τὴν γένεσιν τῆς μεταφορᾶς ταύτης ὁ Κοραῆς ἀποδίδει εἰς σύγχυσιν πρὸς τὸ ψαλμικὸν «ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο», ὅπερ ψαλλόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ τὸν ἑσπερινόν, γινόμενον συνήθως πρὸς τὴν ἑσπέραν, ὑπετέθη ἀναφερόμενον εἰς τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ἄν καὶ ἡ συσχέτισις τῆς ψαλμικῆς ρήσεως πρὸς τὸ φυσικὸν φαινόμενον εἶναι βασιμωτάτη, ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἐκ ταύτης προῆλθεν ἡ μεταφορά, διότι μᾶλλον τοιαύτη συσχέτισις προϋποθέτει γνωστὴν καὶ κοινὴν τὴν μεταφορικὴν χρῆσιν². Εὐστόχως δ' ὁ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις³ ἀφορμώμενος ἐκ τῆς ἐν Οἰνῇ τοῦ Πόντου σημασίας τῆς φράσεως «ὁ ἥλιον ἐβασίλεψεν» = ἐμεσουράνησεν, ἀνέβηκεν ὑψηλά, παρετήρησεν ὅτι τὸ βασιλεύει ἐλέχθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ μεσουρανοῦντος ἡλίου, βραδύτερον δὲ ἐλέγετο ἐπὶ τοῦ δύνοντος· καὶ ὅτι συνετέλεσαν εἰς τὴν παρεκδοχὴν ταύτην, πρῶτον ἡ συνωνυμία πρὸς τὸ ρῆμα κ ρ α τ ὠ ὁμοίως ἐπὶ τοῦ κλίνοντος εἰς τὴν δύσιν ἡλίου λεγόμενον, καὶ δεύτερον ἡ ἐκκλησιαστικὴ χρῆσις· διότι πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου μνημονευομένης ψαλμικῆς ρήσεως ὁ κ. Χ. ἀναφέρει καὶ τὸ μετ' αὐτῆς ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ ἑσπερινοῦ λεγόμενον ποιημάτιον Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων «φῶς ἱλαρόν», περὶ ἧς τὰς λέξεις ἡλίου δύσεως, φῶς ἑσπερινοῦ κ. λ.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν δύο τούτων καὶ ἄλλος ἀπὸ τοῦ λόγου συνετέλεσε πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διάδοσιν τῆς περὶ δύσεως τοῦ ἡλίου μεταφορᾶς, ἡ μυθολογικὴ εἰκὼν τοῦ βασιλικοῦ μεγαλείου τοῦ δύνοντος ἡλίου. Τοῦτο ὑπέδειξε πρῶτος ὁ Βενετοκλῆς, ὅστις ἀνασκευάζων τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ παρατηρεῖ, ὅτι «ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι πάντοτε ἐνόμιζον ὅτι ὁ ἥλιος ἡσυχάζει εἰς τὰ ἐν τῇ δύνει οἰκήματα αὐτοῦ, εἰς βασιλείαν, ἐντεῦθεν ἐλέχθη ὅτι ὁ ἥλιος τότε βασιλεύει»⁴. Παραστατικώτατα δὲ διαγράφει τὴν μυθολογικὴν ταύτην εἰκόνα ὁ Gaston Deschamps⁵: «Εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταφρασθῇ γαλλιστὶ ἡ ἔκφρασις βασι-

1. Ὁ Ducange ἐν Γλωσσάρῳ, σ. 180, φέρει παραδείγματα τῆς χρήσεως τοῦ ρήματος καὶ τοῦ ὀνόματος ἐκ χειρογράφου γραμματικῆς τῆς κοινῆς γλώσσης τοῦ Ρωμανοῦ Νικηφόρου τοῦ Θεσσαλονικέως. Παραδείγματα ἀμφοτέρων ἐπίσης εὐρίσκονται ἐν ἀστρολογικῷ κώδικι τοῦ ις' αἰῶνος τῆς ἐν Ἑρλάγγῃ πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης (ἀρ. 93, φ. 1β, 2α, 2β) καὶ ἀλλαχοῦ ἐπὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων. Ὁ Κοραῆς ("Ατ. Β' 79) φέρει παράδειγμα ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ' αἰῶνος (Θανατ. Ρ6δ., στ. 398, σ. 44 Wagner).

2. Ἐκ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ἐνθυμοῦμαι, ὅτι, ὁσάκις ἤκουον ψαλλόμενον τὸ «ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν», ἐνῶ ὁ ἥλιος ἔρριπτεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὰς τελευταίας ἀκτῖνάς του, συνῆπτον τὸν ψαλμὸν πρὸς τὸν δύνοντα ἥλιον. Ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ συνέβαινεν, ἂν μὴ εἶχε τὸ ἐβασίλευσε τὴν σημασίαν τοῦ ἔδουσε.

3. Λεξικογρ. ἀρχεῖον 1917, τ. Γ', σ. 17 κέ.

4. Ἐφημ. φιλομ. 1860, σ. 1249. Βλ. καὶ τὴν προσθήκην ἐν τέλει τοῦ τόμου.

5. La Grèce d' aujourd' hui, σ. 44.

λεμα τοῦ ἡλίου, ἔκφρασις ἐνέχουσα τὴν ἐννοίαν βασιλικῆς πορφύρας καὶ θριαμβικῆς δύσεως, καὶ ἀναβλαστήσασα ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἀνατολῆς τὴν ὥραν, καθ' ἣν ὁ ἥλιος κατέρχεται βραδέως ὡς τεραστία πυρκαϊὰ ὀπισθεν τοῦ ἰανθίνου προτειχίσματος τῶν μακρινῶν κορυφῶν». Ὁ ἥλιος ἐβασίλεψε σημαίνει καὶ ὁ ἥλιος ἔγινε βασιλεύς, μεταβάς εἰς τὰ βασίλεια δώματα αὐτοῦ, κείμενα ἐν τῇ δύσει¹. Τὸν ἥλιον ἀποκαλοῦσιν ἄνακτα ἢ βασιλέα ἀρχαῖοι ποιηταί². Κεῖνται δὲ τὰ βασίλεια τοῦ Ἡλίου πίσω ἀπὸ τὰ βουνά, πίσω ἀπὸ μία ραχοῦλα³, ἀπώτατα ἐν τῇ δύσει. Ἐκεῖ εἶναι ἡ ἄκρη τοῦ κόσμου, τὰ πέρατα (ἢ τὰ τετραπέρατα) τῆς γῆς, κατὰ φράσιν διατηρηθεῖσαν παρὰ τῷ λαῷ πρὸς δῆλωσιν ἀπωτάτης χώρας. Κρητικὸν τι ἄσμα λέγει·

Κάτω 'ς τὴν ἄκρα τ' οὐρανοῦ, 'ς τὴν τέλειωσιν τοῦ κόσμου,
ψοφοῦν ἀγρίμια καὶ λαγοὶ κι ἀλάφι' ἀπὸ τῇ δίψα⁴.

Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ πέρατα γαίης⁵, τὰ τέρματα γῆς⁶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, «ἄστρον ἥχι λοετρὰ πέλει καὶ τέρματα γαίης»⁷ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ δύσει, ὅπου τὸ Ἡλύσιον πεδῖον καὶ τῶν μακάρων νῆσοι, ἢ κατ' ἄλλους ποιητὰς ἡ διψαλέα Λιβύη καὶ τὸ τῶν Λιβυόπων γένος⁸. Ἐντεῦθεν προέκυψε καὶ ἡ κατάρα νὰ πᾶς πίσω τὸν ἥλιον⁹ καὶ κατὰ παραφθορὰν 'ς τὸν πίσω ἥλιον, ἦτοι εἰς μέρος ὅπου νὰ χαθῇ¹⁰. Εἰς τὰ βασίλεια αὐτοῦ εἰσέρχεται ὁ Ἡλίας δι' ὀπῆς (τροῦπα) ἀντιστοιχοῦσης πρὸς τὰς ἐν Ὀδυσσεύῃ (Ω 12) πόλεις ἡλίου. Εὐρίσκεται δ' ἡ ὀπὴ αὕτη ἐν τῷ πέρατι τοῦ ὀρίζοντος, ἐν σημείῳ ἐνθα ὁ οὐρανὸς ἐφάπτεται τῆς γῆς· ἐτέρα δ' ὁμοία εὐρίσκεται ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐκ ταύτης μὲν βγαίνει ἀνατέλλων, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας μπαίνει¹¹.

1. Ὁ Grimm (D. M., σ. 618 δ' ἐκδ.) παρανοεῖ τὰς φράσεις δημοτικῶν ᾠσμάτων ὁ ἥλιος ἐβασίλευε, ἐβασίλευσε, ὑπολαμβάνων ὅτι σημαίνουν ἐβασίλευεν ἄλλοτε καὶ δὲν βασιλεύει πλέον ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἀλλ' ὁ λαὸς λέγει καὶ κατ' ἐνεστῶτα βασιλεύει ὁ ἥλιος, ὅπερ κάμνει κατάδηλον τὸ σφαλερὸν τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας.

2. Bruchmann, Epitheta deorum, σ. 144. 145.

3. Ἐν δημοτικῷ ᾠσματι εἰσάγεται λέγων ὁ Ἡλίας «Ἐψὲς ὄντας βασίλευσα πίσω πὺ μιά ραχοῦλα» (Χασιώτη, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἑπειρον δημ. ᾠσμ., σ. 105, ἀρ. 24). Ἐν ἐπωδῇ ἀθηναϊκῇ: «Ἀνάμεσα στὰ δύο βουνά, πὺ θὰ καθήσῃ ὁ ἥλιος» (Ἑβδομάς Α', σ. 88.80).

4. M. Π. Βρεττοῦ, Ἑθνικὸν ἡμερολόγιον 1865, σ. 44.

5. Ὀδυσσ. Δ 563. Ἡσιόδ., Θεογ. 518. Ἑργ. 168.

6. Κρατῖνος, παρ' Ἀρποκρατίωνι, λ. Κισθῆνη (Meineke FCG. II 136).

7. Κόιντ. Σμυρν. I' 196.

8. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Roscher, Die Gorgonen, Lpz. 1876, σ. 27-28.

9. Κοινή. Βλ. καὶ Λελέκ., Ἐπιδόρπιον, σ. 208.

10. Παροιμιώδεις φράσεις: Πῆγε πίσω τοῦ ἡλίου ἢ πίσω τὸν ἥλιον ἢ πίσω ἀπ' τὸν ἥλιον (Π. Π., λ. ἥλιος 48) καὶ ἀπῆγε κατὰ ἥλιον! (Π. Π., ἥλιος 47).

11. «μπαίνει ὁ ἥλιος» = δύνει· αὐτὰ μπάσματα τοῦ ἡλίου δύσις (Φθιῶτις) καὶ ἡ μπάση ἡλίου.

Ἐν τῷ ἀκροτάτῳ ἐκείνῳ σημείῳ τοῦ κόσμου, ἔνθα ὁ οὐρανὸς ἐφάπτεται τῆς γῆς, κατὰ τὰς ιδέας τοῦ λαοῦ, ὁ διελθὼν διὰ μιᾶς τῶν ὁπῶν, τῆς ἀνατολικῆς ἢ τῆς δυτικῆς, δὲν δύναται ἀλλαχοῦ νὰ σταθῇ, εἰ μὴ ἀναβὰς πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τῆς ἑξῶ ἐπιφανείας τοῦ οὐρανοῦ¹. Ἐκεῖ δέ, ὑπεράνω τῆς δυτικῆς ὁπῆς ἐν τῷ οὐρανῷ, ὑπάρχουσι τὰ παλάτια τοῦ ἡλίου, ἔνθα ἀναμένει αὐτὸν ἡ μάγνα του. Διὰ τοῦτο ἐν παλαιὸν δημοτικὸν ἄσμα λέγει·

Στοὺς οὐρανοὺς κι ἂν κρυβηθῇς, 'ς τοῦ Ἡλιοῦ τὴν μάγν' ἂν ἔμπης².

Ἀνάκτορα τοῦ ἡλίου ἀναφέρονται ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν³, περιγράφουσι δὲ ταῦτα ὁ Νόννος (IB' 1 κέ.) καὶ ὁ Ὀβίδιος (ἐν Μεταμορφ. Β' κέ.)· κατὰ τὸν Ρωμαῖον ποιητὴν τὰ βασίλεια τοῦ Ἡλίου (Regia Solis) κεῖνται ἐν τῇ ἀνατολῇ, εἶναι δ' ὠκοδομημένα ἐφ' ὑψηλῶν κιόνων, ἀπαστράπτοντα ἐκ χρυσοῦ καὶ τιμίων λίθων. Καὶ παρ' ἄλλοις δὲ λαοῖς ἀπαντῶνται ὅμοιοι μῦθοι. Ὁ Ἡλιος, κατὰ σλαβικὸς μύθους, ἔχει ἴδιον οἶκημα (κατὰ τὸν πρωσσικὸν καὶ τὸν λιθουανικὸν μῦθον, παλάτιον)· ἐκ τούτου ἐξέρχεται τὴν πρωΐαν, τὴν ἐσπέραν λούεται ἐν τῇ δύσει καὶ τὴν νύκτα ὅπως γράσει εἰς αὐτό⁴. Πολλὰ χωρία φινικῶν ρουνῶν περιγράφουσιν οἰκίαν καὶ αὐλάν τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων⁵.

Αἱ τῶν παραμυθίων δ' ὅμως περιγραφὴ καὶ κατοικίας τοῦ ἡλίου δὲν συν-
 ἄδουσιν ἐν πολλοῖς τοῖς τῶν δημοτικῶν παραδόσοις. Ἐν ζακυνθίῳ παρα-
 μυθίῳ ὁ Ἡλιος, ἀρπάσας τὴν Μαρούλαν, φέρει αὐτὴν εἰς τὴν κατοικίαν του,
 πίσω ἀπὸ τὰ βουνά⁶. Ἐν ἐτέρῳ δὲ παραμυθίῳ ἐπίσης ζακυνθίῳ,
 μία βασιλοπούλα φεύγει ἀπὸ τὸ βασίλειον τῆς καὶ ὑπάγει «ὅπου ἰδοῦν τὰ μά-
 τια της»· φθᾶσα δὲ εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους καὶ ἀναρριχηθεῖσα εἰς τὴν κορυφὴν
 αὐτοῦ βλέπει μακρὰν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὀρίζοντος λευκὸν τι πρᾶγμα. Ἐρωτᾷ
 δὲ ἓνα καλόγηρον, ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν της (ὅστις ἦτο ὁ προστάτης ἄγγελος
 αὐτῆς), τί εἶναι ἐκεῖνο ἐκεῖ·

«Αὐτὸ εἶναι, παιδί μου, τῆς λέγει ὁ καλόγηρος, ὁ πύργος τοῦ Ἡλίου καὶ ἐκεῖ βρί-
 σκουνται περισσότερα ἀπὸ δέκα χιλιάδες βασιλόπουλα, ποῦ ἤρθαν κυνηγί καὶ τὰ λίθωσε
 ὁ Ἡλιος. Ἀλλὰ σὺ εἶσαι καλὸ κορίτσι καὶ δὲν θέλω νὰ σοῦ βγῇ σὲ κακὸ, ἀλλὰ σὲ καλὸ.
 Διὰ τοῦτο θέλω νὰ σοῦ ἐξηγήσω τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅχι μόνον εἰς ἐσὲ νὰ ἐβγῇ σὲ καλὸ, ἀλλὰ
 νὰ μπορέσης νὰ κάμῃς καλὸ καὶ 'ς ἄλλους. Μάθε λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ πᾶς εἰς ἐκεῖνον
 τὸν πύργον. Στὸ δρόμον θ' ἀκούσης βοή καὶ κακὸ καὶ ἀνθρώπινες φωνές, τσί φωνές τῶν

1. Γ. Κρέμος, ἐν ἐφημερ. Νέα Ἑλλάδι, 26 Ὀκτωβρ. 1874, ἀρ. 35. Παραδόσ., ἀρ. 221.

2. Legrand, Recueil de chansons populaires, σ. 58, ἀρ. 34.

3. Καὶ ὁ παλαιότερος ποιητὴς Μίμνερμος (παρὰ Στράβωνι Α 47) ἀναφέρει χρυσοῦν θάλαμον, ἐν ᾧ κεῖνται αἱ ἀκτῖνες τοῦ Ἡλίου ἐν τῇ πόλει τοῦ Αἰήτου παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ Ὀκεανοῦ.

4. Hanusch, Slav. Mythus, σ. 268.

5. Castren, Finnische Mythologie, σ. 58. 59.

6. B. Schmidt, Griechische Märchen usw., Lpz. 1877, ἀρ. 14, σ. 104.

ἀδερφῷ σου, ποῦ θὰ σέ καλοῦν, ἀλλὰ μὴν πιστεύεσαι, καὶ μὴ γυρίσης τὸ πρόσωπό σου, γιατί εἶναι δαιμόνια, καὶ ἂν γυρίσης θὰ μαρμαρώσης. "Αἶμα φθάσης εἰς τὸν πύργον, ἄρπαξε γρήγορα μιὰ μεγάλη μποτίλια, ποῦ εἶναι 'ς ἓνα τραπέζι, τρέξε ἔξω καὶ ράντισε ὅλα τὰ λιθωμένα βασιλόπουλα μὲ τὸ νερό τῆς, γιατί ἐκεῖ εἶναι νερό τῆς ζωῆς. Τότε θὰ ἴδῃς ἐμπρὸς σου ἓνα μεγάλο γίγαντα, ποῦ θὰ θέλῃ νὰ σέ φάῃ. Μὴ δειλιάσης ὅμως, μόν' πέ του ἀμέσως πῶς ἴσα ἴσα αὐτὸν ζητοῦσες. Τότε θὰ ζητήσῃ νερό, καὶ νὰ τοῦ ἔχῃς ἀπὸ πρῶτα ἑτοιμο. "Αἶμα πάρῃ τὸ νερό, θὰ σέ πιάσῃ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θὰ σέ φέρῃ εἰς τὸ παλάτι του καὶ θὰ σέ πάρῃ γυναικα»¹.

Ὁ γίγας ἐκεῖνος εἶναι ὁ "Ἡλιος, ὅστις ὅλην τὴν ἡμέραν λείπει ἔξω καὶ μόνον τὸ βράδυ ἐπιστρέφει. "Αἶμιον σημειώσεως ἐν τῷ παραμυθίῳ τούτῳ εἶναι τὸ ἀναφερόμενον περὶ ἀπολιθώσεως τῶν προσερχομένων ἐγγὺς τοῦ πύργου τοῦ "Ἡλίου. "Αἶλλα παραμύθια μυθολογοῦσιν, ὅτι ἀπολιθοῦνται ὑπὸ μαγισσῶν ἢ τοῦ διαβόλου οἱ πλησιάζοντες εἰς τὰς κατοικίας αὐτῶν. Τὸ προκείμενον δ' ὅμως παραμύθιον φαίνεται διατηρῆσαν εὐκρινέστερα ἔχνη ἀρχαίων μύθων. Οἱ περὶ ἀπολιθώσεων μῦθοι, καίπερ διαφόρως ὑπὸ πολλῶν ἐρμηνευθέντες, ἀνάγονται κατὰ τὸ πλεῖστον μᾶλλον εἰς ἡλιακούς. Ὁ ἡλιακὸς ἥρως Περσεὺς ἀπολιθώνει διὰ τῆς γοργείας κεφαλῆς τοὺς κατοίκους τῆς Σερίφου², ἡ δὲ τοῦ "Ἡλίου θυγάτηρ Κίρκη μεταμορφώνει εἰς πῦρ τοὺς εἰς τὴν κατοικίαν αὐτῆς ἐρχομένους· καὶ ἡ μεταμόρφωσις θεωρεῖται παραλλαγή τῶν περὶ ἀπολιθώσεως μύθων. Κατὰ τινὰς γερμανικοὺς μύθους, γίγαντες ἀπολιθώνονται κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου³, ὁμοίως καὶ οἱ Heilinger⁴ ἐν τῇ νεωτέρᾳ "Εδδα⁵. Ὁ Tylor μνημονεύει ὁμοίους μύθους τῶν Ἰθαγενῶν τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς καὶ τῶν κατοίκων τῶν Φιτζίων νήσων⁶.

Εἰς τὰ παλάτια αὐτοῦ ἀναμένει τὸν "Ἡλιον, κατὰ τοὺς δημῳδεῖς μύθους, ἡ μάιννα του, καὶ πρὶν εἰσέλθῃ διὰ τῆς ὀπῆς, ὡς διὰ θυρίδος, ρίπτει εἰς αὐτὸν σαράντα καρβέλια ψωμιᾶ γιὰ νὰ τὸν προφτάσῃ, γιατί εἶναι λιμασμένος ἀπὸ τὴν πεῖνα. Καὶ ἅμα εἰσέλθῃ καὶ καθίσῃ τοῦ παρατίθενται σαράντα φούρνων καρβέλια, τὰ

1. Αὐτ., ἀρ. 15, σ. 106 κέ. Παλάτιον τοῦ ἡλίου, εὐρισκόμενον εἰς τὴν ἀνατολὴν, ἀναφέρουσι καὶ βλάχικα παραμύθια (βλ. Sainéan, Basmele române, σ. 246. Revue des trad. populaires, τ. VIII, σ. 600 κέ.) ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλων λαῶν, οἷον βρετονικά (Luzel, Contes populaires de la Basse Bretagne I 66), καταλανικά (Maspons y Labros, Rondallayre I 41) κλπ.

2. Φερεκύδης, παρὰ Σχολ. Ἀπολλων. Δ 1091. 1555. Πινδάρ., Πυθ. I 74 κέ. Ἀπολλόδορ., Β' δ' 3, 6.

3. Grimm, D. M., σ. 518 (455 δ' ἐκδ.).

4. Μετάφρ. K. Simrock, σ. 314.

5. Edw. Tylor, La civilisation primitive (trad. franç.), τ. I, σ. 404. Βλ. αὐτ. «On doit observer par rapport au mythe de Persée, qu'un des épisodes obscures qui s'y rattachent, la tête de Gorgone changeant en pierre ceux qui la regardent, répond au mythe du soleil lui-même».

ὅποια ἐν ἀκαρεῖ καταβροχθίζει. Φοβερὰ δ' εἶναι ἡ ὀργή του καὶ ἀλίμονον εἰς τὴν μητέρα, ἀλίμονον εἰς πάντας τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτοῦ, ἂν μὴ εὖρη ψωμία ἔτοιμα! Τότε τρώγει πᾶν τὸ προστυχόν. Οὕτω ποτὲ δι' ἀμέλειαν ἢ ἀσθένειαν τῆς μητρὸς μὴ εὐρὼν ἔτοιμα τὰ ψωμία, κατέφαγε τοὺς ἀδελφούς, τὰς ἀδελφὰς καὶ τὸν πατέρα του¹. κατὰ τινὰ δὲ μῦθον καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα, διό, ὅταν ἀνατέλλῃ κόκκινος, λέγουσιν ἐν Πελοποννήσῳ, πῶς εἶναι ἀπὸ τὸ αἷμα τῆς μάννας του, τὴν ὁποίαν ἐσκότωσε, διότι δὲν τοῦ εἶχεν ἔτοιμον τὸ φαγητόν². Ἐν Ἡπείρῳ δὲ λέγουσιν, ὅτι ἡ μήτηρ του οὐδέποτε τολμᾷ νὰ τὸν ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον, διότι τὴν τρώγει· ἀλλὰ κρυφὰ τοῦ στρώνει τὸ τραπέζι γιὰ νὰ φάῃ, κ' εὐτὺς ἐκείνη γίνεται ἄφαντη καὶ κρύβεται καὶ τὸν κοιτάει ἀπὸ μακρὰ καὶ τὸν χαίρεται³. Εἰς τὰ Λακκοβίκια τῆς Μακεδονίας νομίζουν, ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἐπειδὴ τὴν ὥραν ἐκείνην θὰ φάγῃ ὁ ἥλιος, δὲν πρέπει νὰ τρώγωσι τὰ παιδιὰ, διότι ἀποθνήσκουσιν οἱ γονεῖς των⁴.

Ἡ μήτηρ τοῦ Ἡλίου ἔχει πάντοτε ἔτοιμα διὰ τὸ δεῖπνόν του τὰ ψωμία· ταῦτα δὲ ψένονται ὅχι εἰς φοῦρνον, ἀλλὰ μὲ τὴν πύραν τοῦ ἰδίου τοῦ ἡλίου· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀρά: Νὰ πᾶν καὶ ποῦ ψένει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί⁵, ταυτόσημος πρὸς τὴν ἑλληνικὴν περὶ τοῦ ἡλίου, ἧς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἥτοι ἐκεῖ, ὁπόθεν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τὴν ἀκρὴν τοῦ κόσμου. Θρακικὴ τις παράδοσις ἀναφέρει ὅτι κοιτᾷτε περὶ ἀπὸ τὴν χώραν πρὸ ψήνει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί εἶναι οἱ Σκυλοκεφάλων⁶. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος προσδιορισμὸς δὲν θέτει τὸν τόπον ὅπου ψήνει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί ἐντεῦθεν τῶν περάτων τῆς γῆς, θέλει δὲ μᾶλλον νὰ παραστήσῃ σαφέστερον ὅτι καὶ τὸ ἔθνος τῶν Κυνοκεφάλων ὄκει εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκείνας χώρας. Ἀντίστοιχος δὲ πρὸς τὰς

1. Ἐν Στερεῇ Ἑλλάδι (Ν. Ἑλλάς, ἀρ. 35). Ἐν Ἀθήναις παρὰ τοῦ κ. Κ. Ζησίου.— Παραδόσ., ἀρ. 222.

2. Παραδόσ., ἀρ. 224.

3. Αὐτ., ἀρ. 223.

4. Αὐτ., σ. 806. (Βλ. καὶ τὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ τόμου προσθήκην).

5. Ταύτην εὐρίσκομεν καὶ ἐν νεοελληνικῷ ποιήματι γραφέντι ὑπὸ τοῦ Ἰούστου τοῦ ἐκ Κορώνης καὶ ἐκθοθέντι ὑπὸ Δ. Ζήνου, ἀγνώστῳ δὲ τῷ Ζαβίρᾳ, τῷ Βρετῶ καὶ τῷ Σάθᾳ. «Καὶ κεῖ ποῦ ψένει τὸ ψωμὶν ὁ ἥλιος, ὡσάν λέγουσιν» (Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον, καὶ πρὸς θεὸν ἐπιστροφή, Βενετ. 1543, φ. 6β). Συνήθως προσθέτουσι: «κ' ἡ θάλασσα τ' ἀλάτι». (Βλ. Π.Π., λ. ἥλιος 18-35 καὶ Ἀνατολ. ἐπιθεώρησ. Α', σ. 573. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 200. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή, σ. 233. Ἐρυθραϊκὴ Χερσόνησος: ΚΠ. Σύλλογος ΙΘ' 138. Σάμος: Ἐπ. Ι. Σταματιάδου, Σαμιακά Ε', σ. 89), ἢ τσ' ἡ θάλασσα τ' ἀλάτσι, ἢ τσ' ἄνεμος τὸ κουλοῦρι (Ἴος: Λαογρ. Β' 610) ἢ τσί γι' ἄνεμους τὴν πίτα (Λέσβος, Ἀρχεῖον Λεξικοῦ) ἢ καὶ ἡ κοπριά τὰ λάχανα (συλλογὴ Βάρνερ, ἐν Π.Π., τ. Β', σ. 61) ἢ καὶ τὸ κά- νει κεραμίδι (Σωζόπολις, παρὰ Κ. Δ. Παπαϊωαννίδου). Ἐν Κρήτῃ ἐπὶ ὑπερβολικοῦ καύ- σωνος συνηθίζουσι τὴν φράσιν: «σήμερα ὁ ἥλιος ψήνει τὸ ψωμί» (Ἀρχ. Λεξ.).

6. Παραδόσ., ἀρ. 372.

άνωτέρω κατάρας εἶναι ἢ στέλλουσα τὸν κατάρκτον «ἐκεῖ ποῦ βγαίνει ὁ ἥλιος», ἤτοι πάλιν εἰς τὸ ἄλλον ἄκρον τοῦ κόσμου¹.

Ἄφοῦ κορέσῃ τὴν πείνάν του, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ "Ἡλιος κοιμᾶται ἐπὶ μακρόν, καὶ ἀναστὰς τοῦ ὕπνου, ἐπανέρχεται ταχέως εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὁπὴν, ὁπόθεν ἀνατέλλει². "Όταν κοιμᾶται δ' ὁ "Ἡλιος, κοιμῶνται τὰ πάντα ἐν τῇ γῇ· ὄχι μόνον ἄνθρωποι καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις σύμπασα, διὸ λέγουσι κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα κτλ.³

Κατὰ δὲ τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας τῶν θερινῶν τροπῶν πιστεύουσιν ὅτι ὁ ἥλιος στρέφεται ὡς τροχός· ἐν Γκιουμουλτζίνα τῆς Θράκης ἐγείρονται λίαν πρωὶ διὰ νὰ ἴδωσι τὸ θέαμα τοῦτο⁴. ἐν δὲ τῇ Οἰνότη τοῦ Πόντου οἱ παῖδες τὴν 24 Ἰουνίου τραγουδοῦν τὰ ἐξῆς: «Τρόπου (=τράπου), τρόπου, ἥλιε, ποῦ γυρίζουν τὰ λαλάτσια (=μικρὰ λιθάρια), ρσὰ μέτερα καὶ ρσὰ σέτερα»⁵. Καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Γαλλίας πιστεύουσιν, ὅτι ὁ ἥλιος χορεύει κατὰ τὴν ἀνατολήν του τὴν ἡμέραν ἐκείνην⁶. Ὁμοίως καὶ οἱ Λατανοὶ καραδοχοῦσι νὰ ἴδωσι τὸν ἥλιον

1. Π. Π., ἥλιος 17 = Ἀραβαντιν., Περσικὰ μῦθοι, 175, 14. Βενιζέλου, Παροιμίαι, σ. 75, 143. Πρβλ. Εὐριπίδ., Φοίνισι, 504.

2. Παράδοξ., ἀρ. 222. Κατὰ τινὰ ἑλληνικὸν μῦθον, ὁ "Ἡλιος καθεύδων ἐν κλίτῃ χρυσῇ περαιοῦται πρὸς τὰς ἀνατολάς, Μίμνερμος, παρ' Ἀθηναίων (Α' 470, α). Κατὰ τὸν Μιχ. Γλυκᾶν (Α' 38, Bonn. Α' 6, σ. 26, ἐκδ. Βερολίνου) τὴν νύκτα ὁ ἥλιος ὑποτρέχει τὴν γῆν (ἐν τῇ ἐκδόσει Εὐθύμ. ἡ ἐσφαλμένη γραφή ὑπερέχοντα ἀντὶ ὑποτρέχοντος). Τοῦτο δὲ ἀναπτύσσει καὶ ἐν σ. 61, ἀπορρίπτων τὴν αἰγυπτιακὴν ρόδον, ὅτι ἐκ πλαγίου ποιεῖται τὴν δίοδον πρὸς ἀνατολάς.— Κατὰ τινὰ σλαβικὰ παραμύθια, ὁ "Ἡλιος κοιμᾶται τὴν νύκτα εἰς τὰ γόνατα μιᾶς μοίρας (Soudica) μητρὸς αὐτοῦ (Chodzko, Contes slaves, σ. 32. 45. Usener, Kl. Schriften, τ. IV, σ. 387). Ἐν τῇ Βορείῳ Θυριγγίᾳ ἐπιχωριάζει ἡ φράσις die Sonne geht zu Bett (ὁ ἥλιος πάγει νὰ πλαγιάσῃ) ἀντὶ τοῦ δῶσι ὁ ἥλιος (Zts. d. Ver. f. Volksk. 1899, σ. 229).

3. Πρβλ. δημοτικόν τι βαυκάλημα ἢ ἐρωτικὸν δίστιχον:

Κοιμᾶτ' ὁ ἥλιος 'ς τὰ βουνὰ κ' ἡ πέρδικα 'ς τὰ χιόνια,
κοιμᾶται τὸ πουλάκι μου 'ς τὰ μαλακὰ σεντόνια.

Παραλλαγὰς τούτου βλ. ἐν Jeannarakī, ἀρ. 308, σ. 252. Passow, σ. 530, ἀρ. 490. Ἀραβαντιν., σ. 332. Περὶ τῆς δοξασίας διὰ τὸ νερόν ποῦ κοιμᾶται βλ. ὅσα ἐγράψαμεν ἐν Λαογρ. Γ' 501-4 (άνωτέρω, σ. 65-68).

4. Λαογρ. Β', σ. 408: «Τ' ἄη Γιαννιοῦ... τοῦ προῦι σηκώνουν νύχτα, γιὰ νὰ διοῦν τοὺν ἥλιου ποῦ γυρίξ' σὰ μύλους». Καὶ ἐν Κερκύρᾳ γυρίζει σὰ ρόδα τοῦ ἄγ. Ἡλίου (παρὰ Γ. Σαλβάνου).

5. Ἀρχ. Λεξικοῦ.

6. Nore, Coutumes, mythes et traditions des provinces de France, 1846, σ. 96. Revue des tradit. popul. 1904, σ. 478.— Ἀλλαχοῦ τῆς Γαλλίας πιστεύουσιν, ὅτι ὁ ἥλιος χορεύει τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (Mélusine, τ. I, σ. 146). Ἡ δοξασία δὲ περὶ ἀλμάτων χαρᾶς τοῦ ἥλιου κατὰ τὴν πρωίαν τοῦ Πάσχα εἶναι καὶ πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας διαδεδομένη (βλ. τὰς μαρτυρίας ἐν Usener, Kl. Schriften, τ. IV, σ. 186).

χορεύοντα ἢ πηδῶντα τὴν πρωΐαν τῶν θερινῶν τροπῶν¹. Ἐνιαχοῦ δὲ τῆς Γερμανίας πιστεύουσιν ὅτι τοῦτο γίνεται κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου². Ὁ Usener, ἀφοῦ ὑπέμνησεν ὅτι κατὰ τὴν Ὀδύσειαν (M 4) ἐν τῇ νήσῳ Αἰαίῃ, ὅπου ὤκει ἡ τοῦ Ἑλίου θυγάτηρ Κίρκη, «χοροὶ εἰσι καὶ ἀντολαὶ ἡελίοιο», συνδυάζων τὰς δοξασίας περὶ χοροῦ ἢ ἀλμάτων τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τὰς ποικίλας εἰδήσεις περὶ ὀρχηστικῆς λατρείας καὶ μύθους περὶ ὀρχήσεως, συνήγαγε τὸ πόρισμα, ὅτι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἤρχιζε νέον δρόμον του, τὴν ἡμέραν ἄρα καθ' ἣν ἐφαίνετο ὡσεὶ ἐκ νέου γεννώμενος ὁ ἥλιος, ἐπανηγύριζον δι' ἐορτασίμων ὀρχήσεων, καὶ ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ πυρρίχη καὶ ἄλλαι ὅμοιαι ταύτῃ θρησκευτικαὶ ὀρχήσεις³.

Εὐρυτανικὴ παράδοσις παρουσιάζει περίεργον ἀνθρωπόμορφον παράστασιν τοῦ Ἑλίου καὶ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ δρόμου αὐτοῦ. Ὁ ἥλιος, κατὰ ταύτην, εἶναι ὡς ἄνθρωπος καὶ διανύει τὸν δρόμον του ὅτε μὲν συρόμενος ἐπὶ τῆς κοιλίας, ὅτε δ' ἱπτάμενος διὰ τῶν πτερυγῶν του· τὴν νύκτα δ' ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀφετηρίαν του πορευόμενος διὰ τῶν ποδῶν τὴν μακρὰν ὁδόν⁴. Ἡ παράστασις πτερωτοῦ Ἑλίου, ἀσυνήθης μὲν ἀλλ' ὄχι ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας⁵, ἀντιστοιχεῖ μὲν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐφαντάζοντο τὸν ἥλιον οἱ ἀρχαῖοι Ἴνδοι καὶ οἱ Γερμανοί, ἐκφράζει δὲ τὴν ἐντύπωσιν ποῦ κάμνει εἰς τὴν σπαντακίαν τοῦ λαοῦ ἡ ταχέως ἐν τῷ οὐρανῷ περισφοδὰ αὐτοῦ⁶.

Εἰς τὴν ἀνθρωπόμορφον παράστασιν τοῦ ἡλίου ἀναφέρονται καὶ μεταφορικαὶ ἐκφράσεις περὶ ὁδόντων, ποδῶν καὶ ποδαρχίας αὐτοῦ. («ἥλιος μὲ δόντια» λέγεται ὁ λαμπρὸς ἀλλὰ μὴ θερμαίνων χειμερινὸς ἥλιος⁷. Λέγεται δὲ ὁ ἥλιος ὅτι ἔχει ποδαρχία, ἂν περὶ τὴν δειλὴν στιγμὴν ἀναστρέφοντος τοῦ οὐρανοῦ, ἀκτινοβολῇ, ὅπερ θεωρεῖται σημεῖον ἐπικειμένης τρικυμίας⁸ ἢ ἂν μετὰ τὴν ἀνατολὴν του ὑψούμενος ρίπτῃ διὰ μέσου τῶν νεφῶν δέσμας ἀκτίνων. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐν Καστελλορίζῳ λέγουσι παροιμιακῶς: «ἥλιος ποδαρχᾶτος, Ἀγέρας φουρτουναῖτος», ὅτι δηλ. εἶναι σημεῖον τρικυμιώδους ἀνέμου⁹.

1. Usener, αὐτ.

2. Αὐτ., σ. 185.

3. Usener, Pasparios, ἐν Rhein. Mus. f. Philol. 1894, τ. II, σ. 461-471 (=Kl. Schriften IV, σ. 182-194).

4. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Στ. Βίου: «Οὗ ἥλιος εἶναι καὶ αὐτὸς σὰν ἄνθρωπος καὶ περπατᾷ μὲν κ' ἑλὶ καὶ μὲ τὰ φτιρά τ. Ἐχ' καὶ πουδάρχια καὶ περπατᾷ ἅμα βασιλεύῃ».

5. Rapp, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol. I, 1997 καὶ· πρβλ. Ὀρφ., ἀποσπ. 49, 3 Abel «Ἡέλιε, χρυσέῃσι ἀειρόμενε πτερύγεσσι».

6. Βλ. Rapp, αὐτ.

7. Π. Π., λ. ἥλιος 35 (Ἡπειρος. Σωζόπολις). Καὶ οἱ Ρωμοῦνοι ἐπίσης λέγουσι sôre cu dinti, ἥλιος μὲ δόντια, ἐπὶ τῶν ἀκάρπων περιποιήσεων μεγάλων πρὸς μικροῦς (Zanne, Proverbele Românilor, τ. I, ἀρ. 278).

8. Νέα ἐφημερίς (Ἀθηνῶν), 18 Ἰανουαρίου 1893.

9. Λογογρ. Δ', 292.

Κέρατα δὲ τοῦ ἡλίου ἀναφέρονται ἐν τῇ παροιμιώδει φράσει ἐπὶ ἀδυνάτων: «ὡς ποῦ νὰ βγάλῃ ὁ ἥλιος κέρατα»¹.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας μύθους ἰδίως ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ "Ἡλιος χαρακτηρίζεται αἰμόδιφος καὶ ἀδηφάγος. Εἰς τὰς μυθολογικὰς ταύτας παραστάσεις βλέπομεν διατυπωμένας τὰς ἐντυπώσεις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου περὶ τῶν φαινομένων τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ποικίλοι δ' εἶναι οἱ ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων διαπλασθέντες μῦθοι, ὧν ἐνίους, μικρὸν παραλλάσσοντας ἴσως τῶν παλαιοτάτων, διετήρησεν ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία ἀναφέρουσα αὐτοὺς εἰς τὸν Ἡρακλέα. Τὸ πορφυροῦν χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ἐρυθρὰ καὶ χρυσίζοντα νέφη, τὰ κοσμοῦντα αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ μάλιστα κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, παρέχουσι τὴν εἰκόνα χρυσοῦ ἢ αἵματος. Καὶ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐφαντάζοντο ἴσως τὸν θεὸν τοῦ ἡλίου αἱματόφυρτον ἢ ἐκ τοῦ αἵματος ἀνθρώπων ἢ τεράτων, τὰ ὅποια αὐτὸς ἀπέκτεινεν, ἢ ἐκ τοῦ ἰδίου αἵματος πληγέντος ἢ φονευθέντος ὑπὸ τῶν δαιμόνων τῆς νυκτὸς καὶ τῆς σκοτίας. «Ἀναλογιζόμενοι», γράφει μυθολόγος τις, «ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου ἦτορ κατ' ἐξοχὴν αἱματοχαρῆς, συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐσκέπταντο οὕτως· ἀφοῦ αὐτὸς ὁ θεὸς ἅνὰ πᾶσαν πρωΐαν ἐξέρχεται ἐκ αἵματός τοῦ αὐτοῦ, ἔπεται ὅτι εἶναι φιλλοαἷμος· ὅθεν καὶ ἡμεῖς, χαρίζμενοι εἰς αὐτὸν, ὀφείλομεν νὰ χύνωμεν αἷμα, καὶ ὅσον πολυτιμώτερον τοῦτο, τόσον μᾶλλον εὐπρόσδεκτον ἀνθρώπινον ἄρα αἷμα»².

Διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν εἰκόνων τούτων ἐξηγεῖται διατὶ ὁ ἥλιος ἐν τοῖς παραμύθιοις τοῦ λαοῦ παρίσταται ὡς γίγας ἀνθρωποφάγος, ἔχων μέγιστα χεῖλη καὶ στόμα πλατύτατον³. Τὸ ζακύνθιον παραμύθιον, οὗ μέρος παρεθέσαμεν ἀνωτέρω, καλεῖ αὐτὸν μεγάλον γίγαντα, πρὸς τοῦτο δ' ἀντιστοιχεῖ τὸ παλαιὸν τοῦ ἡλίου ὄνομα Τιτάν⁴. Ὁ "Ἡλιος, ὡς περιγράφεται εἰς τὰ παραμύθια, κατ' οὐδὲν σχεδὸν διαφέρει τῶν Γιγάντων καὶ τῶν Δρακόντων καὶ τῶν ἄλλων παρομοίων τεράτων. Ἐχει κατοικίαν καὶ σύζυγον, τρώγει ἀνθρώπους καὶ ὀσφραίνεται ἀνθρώπινον κρέας, ἃν κρύπτεται ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Παρέχει γονιμότητα εἰς στείρας γυναῖκας, ἃν τῷ ὑποσχεθῶσιν, ὅτι τὰ παιδία θ' ἀνήκωσιν εἰς αὐτὸν ἅμα συμπληρώσαντα τὸ δωδέκατον ἔτος, καὶ μὴ ἐκπληρουμένης ἐκουσίως τῆς ὑποσχέσεως ἐξαναγκά-

1. Γρ. Ν. Βερναρδάκη, Λεξικόν, σ. 828β (σ. 748β 2ας ἐκδ.). Ἐν Μάνη λέγουσι «σὰ βγάλῃ ὁ ἥλιος κέρατα κ' ἡ ἀχελῶνα γένεια» (Ἀρχ. Λεξικοῦ).

2. J. G. Hahn, Sagwissenschaftliche Studien, σ. 444-5.

3. Γ. Κρέμος, ἐν Νέᾳ Ἑλλάδι, ἀρ. 35.

4. M. Mayer, Die Giganten u. Titanen, σ. 69. Jessen, ἐν Pauly-Wissena, RE., τ. VIII, σ. 74.

ζει πρὸς παράδοσιν τοῦ παιδίου¹. Ἀλλὰ περιποιεῖται αὐτὰ ἐν τῇ κατοικίᾳ του καὶ τὰ ἐξαποστέλλει οἴκαδε νοσταλγοῦντα διὰ πιστῶν ἐλάφων ἢ ἄλλων ζώων². Κατὰ τι ἀνέκδοτον σμυρναϊκὸν παραμῦθιον, γέρων τις, οὐ διὰ δόλου ἐσφετερίσθη εἰς Ἑβραῖος τὴν περιουσίαν, λαβὼν καὶ τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του δούλους, ἀπελπισ φεύγει ἐκ τῆς πατρίδος του καὶ μετὰ πολυήμερον ὁδοιπορίαν φθάνει εἰς ἓνα τόπον ἔρημον. Ἐκεῖ βλέπει ἓνα πύργον καὶ καθήσας εἰς τὸ κατώφλιον ζητεῖ ὀλίγον ψωμίον ἀπὸ τὴν ἐξελθοῦσαν θεραπαινίδα. Αὕτη, κατὰ παραγγελίαν τῆς κυρίας αὐτῆς, τὸν προσκαλεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πύργον.

Ὁ γέρος, σὰν ἦρθε μέσα, καὶ σὰ τοῦ βάλανε καὶ ἔφαγε, ἤρχισε ἡ κοκκίνα τοῦ καθότανε μέσα ἔς αὐτὸ τὸν πύργον νὰ τὸν ἐρωτᾷ πῶς κατήντησε ἐδῶ· ἐκεῖνος τότε τὰ ἔλεγε ἓνα καὶ ἓνα καὶ τὴν παρεκάλεσε νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ἐκείνη σὰν ἤκουσε τὸ γέρο, τοῦ πεῖ· «Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ σοῦ κάμω τίποτα, μὰ σὰν ἔρθῃ ὁ ἄνδρας μου ὁ "Ἥλιος, τότε ἐκεῖνος ἡμπορεῖ νὰ σὲ βοηθήσῃ· μονάχα ἐγὼ θὰ τὸν καλοπιάσω καὶ θὰ τὸν δώσω πολὺ φαγί, γιὰ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ σὲ φάγῃ». Ἀμα ἐτελείωσε, ἀκούεται πολὺς κρότος· σὰν ἤκουσε ἡ κοκκίνα αὐτὸ λέγει τοῦ γέρου. «Τώρα πρέπει νὰ κρυφθῇς, γιὰτὶ καθὼς ἔλθῃ πεινασμένος, μπορεῖ νὰ σὲ φάγῃ». Τότε παίρνει εὐτὺς καὶ τόνε κρύβει ἔς ἓνα τουλάπι· σὰν τὸν ἔκρυψε, νὰ καὶ ἔρχεται ὁ "Ἥλιος καὶ εὐτὺς ἡμυρίζοντανε καὶ λέγει ἔς τὴν γυναῖκα του· «Ἀνθρώποι κρέας μυρίζει! Κανένα ἄνθρωπο θὰ ἔχῃς κρυμμένο· νὰ μοῦ τόνε φέρῃς, γιὰ νὰ τὸν φάγω». Αὕτη τότε τοῦ λέγει. «Δὲν ξέρεις, ἄνδρα μου, τί λές· κανένα ἄνθρωπο θὲ νὰ φάγῃς καὶ αὐτὸ μυρίζει ἀκόμη. Κάθισε νὰ φάμ, τὸ τραπέζι ἔιναι ἄτοιμον» καὶ τόνε καίοντα αὐτὸ καὶ τὸν καθίζει ἔς τὸ τραπέζι. Σὰν ἔφαγε καλὰ καλὰ ὁ "Ἥλιος, τὸν ἐρωτᾷ ἡ γυναῖκα τοῦ, ἂν θέλῃ ἀκόμη. «Ὁχι, λέγει ἐκεῖνος, ἡχόρτασα πιά, καὶ ἄνθρωπο ἂν εἶχα δὲν τὸν φάγα». Μὲν κάνεις ὄρκο, τοῦ λέγει ἡ γυναῖκα του, πῶς καὶ ἄνθρωπο ἂν σοῦ φέρω δὲν τὸν φάγω; Ὁ "Ἥλιος ὀρκίστηκε πῶς δὲν θέλει πειράξῃ κανένα. Τότε ἡ γυναῖκα τοῦ φέρνει τὸ γέρο καὶ τοῦ διηγεῖται τὴν ἱστορία του. Ὁ "Ἥλιος σὰν τὴν ἤκουσε, τοῦ λέγει νὰ πάῃ ἔς τὸ χωριό του νὰ καταφέρῃ τὸν Ὀβριὸ νὰ βάλῃ στοίχημα, πῶς ὁ "Ἥλιος δὲν θὲ νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν ἀνατολή, ἀλλ' ἀπὸ τὴ δύση. Καὶ τοῦτο ἐγένετο πραγματι, οὕτω δὲ ὁ γέρων ἀνέκτησε τὴν περιουσίαν του⁴.

1. Ἐν Λαογρ. Ε' 468 κέ. ἀναγράφουмен τὰ ἑλληνικὰ παραμῦθια περὶ ὑποσχέσεως παραδόσεως τοῦ γεννηθέντος παιδίου εἰς τὸν "Ἥλιον ἢ ἄλλον δαίμονα ἀντικαταστήσαντα αὐτόν· ἐξεφράσαμεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι αἱ παλαιότεραι τῶν παραλλαγῶν τοῦ μύθου τούτου φαίνεται, ὅτι εἶναι αἱ μνημονεύουσαι παράδοσιν εἰς τὸν "Ἥλιον ἢ τὸν θεόν, διότι προῆλθεν ἴσως ὁ μῦθος ἐκ τῶν ἀρχαίων μυθολογημάτων ἢ θρησκευτικῶν νομίμων περὶ θυσίας παιδῶν εἰς τὸν θεόν.

2. *Hahn*, Griech. u. alb. Märchen, ἀρ. 41. *Schmidt*, Gr. Märchen, ἀρ. 14, σ. 104. Παρνασσὸς Η', σ. 713.

3. Ὁ "Ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη παρίστανται ὡς ἀνθρωποφάγοι ἐν τοῖς παραμυθίοις καὶ ἄλλων λαῶν (*Kuhn*, Märkische Sagen, σ. 282 κέ. *Schwartz*, Poet. Naturanschauungen, τ. I, σ. 135 κέ. καὶ ἐν *Zeitschrift f. d. Gymnasialwesen* 1863, σ. 473. 475. *Sainéan*, Basmele Române, σ. 579). Ἐν σερβικοῖς παραμυθίοις παρίστανται ὅτε μὲν ὡς εὐεργετικοί, ὅτε δὲ ὡς σκληροὶ καὶ ἀνθρωποφάγοι (*Vuk Karadschisch*, Serbische Volksmärchen, ἀρ. 10).

4. Παραλλαγή τοῦ παραμυθίου τούτου ἐκ Πύργου τῆς Θήρας παρὰ *P. Kretschmer*, Neugriech. Märchen, Jena 1917, σ. 204, ἀρ. 47.

Εἶδομεν ἄνωτέρω, ὅτι κατὰ τὰς δημῳδαίς παραδόσεις, ὁ Ἥλιος μυθολογεῖται, ὅτι ἐφόνευσε τοὺς ἀδελφούς, τὸν πατέρα, καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα του. Ὁ φόνος γονέων, ἀδελφῶν, τέκνων ἢ φίλων δύναται νομίζομεν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰδιάζων χαρακτηρ ἑλληνικῶν μύθων περὶ ἡλιακῶν ἡρώων καὶ θεοτήτων¹. Εἶναι δὲ προδήλως λείψανον μυθολογικῶν παραστάσεων περὶ αἱματοχαροῦς ἡλίου. Πλεῖστοι ἐκ τῶν μύθων τούτων ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἡρακλέα, περὶ οὗ μυθολογεῖται, ὅτι ὑπὸ μανίας καταλαμβανόμενος διέπραττε φόνους καὶ εἶτα κατ' ἐπιταγὴν τοῦ δελφικοῦ μαντείου ἐδούλευεν ἢ ἐτέλει ἄθλους πρὸς καθαρμόν². Σπουδαιότατος δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ θηβαϊκός, καθ' ὃν μανεῖς ὁ Ἡρακλῆς οὐ μόνον τὰ ἐκ τῆς Μεγάρας ἴδια τέκνα ἐφόνευσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα, ὡς ἔχει ἡ παρ' Εὐριπίδῃ διασκευὴ τοῦ μύθου. Οἱ Θηβαῖοι διηγοῦντο προσέτι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου (Θ', ια' 2), ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα του ἔμελλε νὰ φονεύσῃ, ὅτε ἐπιστᾶσα ἡ Ἀθηνᾶ ἔβαλε τὸν ἥρωα λίθῳ, ὃν σωφρονιστῆρα ὠνόμαζον· ὁ Εὐριπίδης μετέβαλε τὸν μῦθον πλάσας ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ πατρὸς ὠφείλετο εἰς τὴν παρέμβασιν τοῦ Θησέως. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Πρέλλερ, ὁ τε μῦθος οὗτος περὶ τοῦ φόνου τῶν ἰδίων τέκνων καὶ ὁ παραπλήσιος μεγαλειότης περὶ Ἀλκαθόου ἀναφέροντο ἐν ἀρχῇ εἰς τὸν θεὸν τοῦ ἡλίου³. Ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐμυθολογεῖτο, ὅτι δίσκῳ βαλὼν ἀπέκτεινεν ἅκων τὸν ἐρώμενον Ἰάκινθον· καὶ περὶ τοῦ Περσέως, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν πάππον Ἀκρίσιον· ὁ Βελτεροφόντης πάλιν, κατὰ τινὰ ἄλλον μῦθον, ἐφόνευσε τὸν ἀδελφὸν Δηλιόδη⁴. Ἄλλος δὲ ἥρωας, πιθανῶς ἡλιακός⁵, ὁ Οἰδίπους, ἀπέκτεινε τὸν πατέρα καὶ ἐγένεν αἷτιος τοῦ θανάτου τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ τέκνων· ὁ Θησεὺς ἐπροξένησε τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Αἰγέως καὶ τοῦ υἱοῦ Ἰπολύτου· ὁ δὲ Κέφαλος, ὁ τῆς Ἡοῦς ἐρώμενος, ἐφόνευσε τὴν σύζυγον Πρόκριν.—Πάντες οἱ μῦθοι οὗτοι δύνανται ἴσως νὰ ἐρμηνευθῶσι διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου· τὸ πορφυροῦν τοῦ οὐρανοῦ χρῶμα ἐδήλου, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, ὅτι ὁ ἥλιος διέπραξε φόνον· ἐφόνευσε δὲ κατὰ τὰς διαφόρους ἐκάστοτε ἐντυπώσεις καὶ κατὰ τὰς σχετικῶς μεταγενεστέρας ἀναπτύξεις τῆς μυθολογικῆς εἰκόνης τὴν μητέρα ἢ τὴν

1. Ἐν κρίσει περὶ τῆς προκειμένης πραγματείας (ἐν Deutsche Litteraturzeitung 1883, σ. 45-6) ὁ Elard Hugo Meyer παρατηρεῖ, ὅτι ἡ παρατήρησις μου αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβὲς ἀπολύτως ἐκφερομένη, διότι καὶ οἱ Νεοσηλανδοὶ ἔχουσιν ὅμοιον μῦθον περὶ τοῦ Μάνι καὶ οἱ Ἀλγοκίνοι περὶ τοῦ Μανιβῶ· πρὸς δὲ τούτοις καὶ σημιτικοὶ ἡλιακοὶ μῦθοι παρουσιάζουσιν ἀναλογίαν τινὰς, κατὰ τὰς ἐρμηνείας τοῦ Steinthal καὶ τοῦ Goldzieher.

2. Βλ. Preller, Gr. Mythol., τ. II, σ. 163 (γ' ἐκδ.).

3. Αὐτ., σ. 182.

4. Ἀπολλόδορ., Β' γ' 1.

5. Βλ. Cox, The mythology of the Aryan nations, τ. II, σ. 68 κέ.

ἀδελφήν, ἤτοι τὴν Νύκτα¹, τὴν Ἡῶ, τὴν Σελήνην, τὴν πρωινήν δρόσον ἢ τὰ ἴδια τέκνα, ἤτοι τὴν βλάστησιν (Ἵακινθον), τοὺς ἀστέρας κλπ.

Ἐπίσης ἀρχαϊκὴ εἶναι καὶ ἡ παράστασις τοῦ ἡλίου ὡς ἀδηφάγου. Πλὴν τῶν παραδόσεων, ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο μνεία, περὶ καταβροχθίσεως ψωμίων κατὰ τὴν δύσιν, παραμύθιά τινα ἀφηγοῦνται τὴν θαυμαστὴν πολυφαγίαν αὐτοῦ². Ἡ ἀδηφαγία εἶναι κοινὸς χαρακτήρ καὶ τῶν Γιγάντων, οἵτινες, κατὰ τὰ ἐλληνικὰ παραμύθια, τρώγουν ἐκ αὐτῶν πρόβατα ἔς τὴν καθήσιν³. Ἀντιστοιχῶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ εὐρίσκομεν πολλοὺς μύθους περὶ τῆς ἀδηφαγίας καὶ τῆς πολυποσίας τοῦ Ἡρακλέους, ὧν ἡ πρώτη σημασία παρενοήθη. Τοῦτο δὲ προῆλθε κυρίως ἐκ τῆς παρεμβολῆς ἄλλοτρίων μυθολογικῶν στοιχείων, καθιστώντων δυσδιάκριτον τὸν ἡλιακὸν χαρακτήρα τῶν ἀρχετύπων μύθων καὶ ὑποδεικνυόντων μᾶλλον σχέσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὴν τῶν διονυσιακῶν θεοτήτων, ἢ ἀναφερομένων εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ ὡς ἀγωνίου καὶ ἰδεώδους τύπου ρωμαλεωτάτου καὶ πολυφάγου ἀθλητοῦ. Ἀλλ' οἱ μὲν μῦθοι περὶ βουφάγου ἢ πολυφάγου Ἡρακλέους εἶχον πιθανῶς ἐν ἀρχῇ τὴν ἐννοίαν τῆς διαβρωτικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἡλιακοῦ θάλπου, οἱ δὲ περὶ τῆς πολυποσίας αὐτοῦ τὴν τῆς ἐξαρτάσεως τῶν ὑδάτων ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Ὁ φλέγων ἥλιος ὑποτίθεται δυνάμεως⁴ κατὰ τινα δὲ εἰκόνα τοῦ Νόννο (B. 499 κέ) ἀμέλγων «ἐξ ὑδάτων κατακαστὴν ἀτμίαν γαίης». Οἱ ἀρχαιότατοι τῶν περὶ βουφάγου Ἡρακλέους μύθων εἶναι ἴσως οἱ τοπικοὶ ἐν Ρόδῳ καὶ ἐν τῇ Δρυόπων χερσὶ (πρὸς τὴν Οἴτην), καθ' οὓς «βοηλάτου τινὸς λύσας τὸν ἕτερον τῶν ταύρων ἀπὸ τῆς ἀμάξης εὐωχεῖτο θύσας»⁵. Οἱ μῦθοι οὗτοι εἶχον πιθανῶς σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἥρωος, μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο ἡ συνήθεια τῶν Ροδίων, οἵτινες θύοντες τῷ Ἡρακλεῖ, κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον, μετὰ καταρῶν τοῦτο ἐπραττον διατηροῦντες τὴν μνήμην ἐπεισοδίου τινὸς τοῦ μύθου. Παραπλήσιά τινα ἐμυθολογοῦντο περὶ Ἡρακλέους καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἰδίᾳ ἄξιος μνείας εἶναι ὁ πρὸς τὸν Λεπρέα ἀγὼν πολυφαγίας καὶ πολυποσίας⁶. Ἐνεκα τῶν μύθων τούτων ὁ Ἡρακλῆς ἐπωνο-

1. Μήτηρ τοῦ Ἡλίου εἶναι ἡ Νύξ, ἣτις θνήσκει τίκτουσα αὐτόν. Τῆς μυθικῆς ταύτης εἰκόνης χρῆσιν κάμνει καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν χορικῷ ᾄσματι (Τραχίν. 94): «Ὅν αἰόλα νύξ ἐναριζομένη τίκτει κατευνάζει τε φλογιζόμενον "Ἄλιον". Ἡ νύξ τίκτει τὸν ἥλιον ἐναριζομένη, ἤτοι φονευομένη, διότι αὕτη εἶναι ἡ κυρία ἐννοια τοῦ ρήματος ἐναρίζω, αἱ δ' ἄλλαι ἐρμηνεῖαι τῆς ρήσεως εἶναι βεβιασμέναι.

2. Τὸ ζακύνθιον παραμύθιον τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Μαρούλας ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἥλιος συνήνει ἐκάστοτε νὰ μὴ ἀπαιτῇ τὴν Μαρούλαν ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ τῷ δίδῃ ἢ μήτηρ τῆς μίαν πίταν (Schmidt, Gr. M., σ. 104).

3. Hahn, Gr. alb. Märchen, ἀρ. 58, τ. I, σ. 310. Εἰς ἄλλο παραμύθιον ὁ Δράκος τρώγει ὡς ὁ ἥλιος μίαν φουρνιὰ καρβέλια (αὐτ., ἀρ. 4, σ. 81).

4. Schwartz, Poet. Naturanschauungen I, σ. 138.

5. Ἀπολλόδωρ. Β' ε' 11, 8· ζ' 7, 1.

6. Ἀθην. I 411-2. Αἰλιαν., Ποικ. Ἰστ. Α' 24. Πανσαν. Ε' ε' 4.

μάζετο παμφάγος, πολυφάγος¹, βουθοίνας², βουφάγος³, γύλιος⁴, πότης, edax, bibax⁵. Τῆς ἀδηφαγίας καὶ τῆς πολυποσίας αὐτοῦ πολλάκις ποιοῦνται μνείαν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, μάλιστα οἱ κωμικοὶ ποιηταί. "Ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἦτο ἀδηφάγος ἀποφαίνονται... σχεδὸν πάντες ποιηταί καὶ συγγραφεῖς», λέγει ὁ Ἀθήναιος (I 411), ὅστις παραθέτει καὶ ἀποσπάσματα περὶ τούτου ἐκ τοῦ Βουσίριδος τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ τῆς Ὀμφάλης τοῦ Ἰωνος καὶ τοῦ Πινδάρου. Σύνηθες δὲ τῶν ἀρχαίων κωμικῶν θέμα ἦτο τὸ τοῦ Ἡρακλέους πεινῶντος⁶. Ἐν τοῖς Ὀρνισι τοῦ Ἀριστοφάνους (στ. 1693 κέ.) διακωμωδεῖται ἡ λαιμαργία αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ Ἀλκῆστιδι τοῦ Εὐριπίδου ὁ τοῦ Ἀδμήτου θεράπων εἰσάγεται θαυμάζων τὴν ἀμύθητον πολυφαγίαν καὶ πολυποσίαν τοῦ ἥρωος⁷. Ὁμοίως καὶ ἡ τέχνη ἀπεικονίζεν ἐνίοτε τὸν Ἡρακλέα, συμφώνως πρὸς τὰς ιδέας ταύτας, δειπνοῦντα καὶ μεθύοντα ἐνίοτε μετὰ βακχικοῦ θιάσου⁸.

Παραπλησίους μύθους ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ταῖς μυθολογίαις ἄλλων ἐθνῶν. Κατὰ τὸν Creuzer, «ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἡρακλῆς ἐπωνομάζετο Γιγῶν· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο σημαίνει κραταῖον ὄργανον ἢ θεὸν ἐπιτραπέζιον· ὅπως ἂν ἡ αἰὶ ιδέα αὐταὶ ὑπενθυμίζουσι τὰς ἀρχαίας θεοτήτας τῆς Φοινίκης, τῆς Φρυγίας καὶ τῆς νήσου Σαμοθράκης... ὡς ἐπιτραπέζιον παριστῶσι τὸν ἥρωα αἰ πάντοτε ἀναγκάζει, ἡ δ' ἐλληνικὴ τέχνη ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῇ οὐχὶ σπανίως ἀπεικονίζει τὸν ἥρωα καθήμενον περὶ τράπεζαν καὶ σκύφος κρατοῦντα. Νέθανδρ ἐπίσης, ὅτι οἱ ρωμαῖκοι μῦθοι περὶ τῶν παλαιῶν ἱερέων τοῦ Ἡρακλέους Potitii ἢ Pinarii ἐπήγασαν ἐκ τῆς παραστάσεως Ἡρακλέους πότου. Ἴσως καὶ ὁ τῶν Φοινίκων Μελικέρτης (Μελκάρθ) ἦτο θεὸς ἐπιτραπέζιος»⁹. Καὶ αἰ μὲν γινῶμαι αὐταὶ τοῦ Creuzer δέονται ἐπιμελεστέρας ἐξετάσεως καὶ βασάνου· ἀναμφισβήτητον δ' ὅμως, ὅτι ἐν τοῖς μύθοις πολλῶν λαῶν ἡ ἀδηφαγία καὶ ἡ φιλοποσία ἀναφέρονται ὡς χαρακτηριστῆρες ἡλιακῶν θεοτήτων. Ὁμοίως πρὸς τὸν Ἡρακλέα εἶναι ὁ Γαργαντούας τῆς κελτικῆς μυθολογίας¹⁰, ἀντίστοιχος

1. Ὀρφ. ὕμν. ΙΑ' 6.

2. Ἀνθολ. Πλανούδ. 123.

3. Εὐστάθ., σ. 1513, 4. Περὶ τοῦ βουφάγου Ἡρακλέους βλ. Welcker, Gr. Götterlehre II 786. Preller, Gr. Myth. 3 II 265 κέ. Gruppe, Gr. Mythol., σ. 894, 3.

4. Ἡσύχ. ἐν λ.

5. Πρβλ. Macrobi., Sat. V 21.—Περὶ τῆς πολυποσίας τοῦ Ἡρακλέους βλ. καὶ Ἀθην. ΙΑ 498 d-e, 499 b. IB 512.

6. Βλ. Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 741.

7. Εὐριπίδ., Ἀλκιστ. 747 κέ. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ δράματι καὶ ἕτερος, δημώδης ἐπίσης, ἀναφέρεται μῦθος, ὁ τῆς πάλης τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θανάτου.

8. Βλ. Preller II 267 κέ. Welcker II, σ. 787. A. Furtwängler, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol. I 2181. 2216 κέ. 2249 κέ.

9. Creuzer, Religions de l'antiquité, trad. par Guigniaut, τ. II, μέρ. II, σ. 283-4.

10. Maury, Histoire des religions de la Grèce, τ. I, σ. 553.

δὲ πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Λεπρέως ὁ τοῦ Loki πρὸς τὸν Logi ἐν τῇ σκανδιναυικῇ εἶναι δὲ ὁ Loki καὶ βουφάγος ὡς ὁ Ἡρακλῆς¹. Ὁμοίως ὁ Thor καταβροχθίζει ἓνα βοῦν παρὰ τῷ γίγαντι Thyrm² καὶ πίνει ἐκ μακροῦ κέρατος ὅλην τὴν θάλασσαν. Κατὰ τοῦτο δ' ὁμοιάζει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Mannhardt³, πρὸς τὸν βεδικὸν Ἴνδραν, τὸν ἀπληστον πότην τοῦ σόμα⁴. Εἰς ταῦτα ἄς προστεθῇ, ὅτι καὶ οἱ γίγαντες (Riesen) τῆς γερμανικῆς μυθολογίας ἀναφέρονται ὡς ἀδηφάγοι καὶ φιλοπόται⁵, ὡς ὁ Κύκλωψ τοῦ ἀρχαίου μύθου⁶, οἱ γίγαντες καὶ οἱ δράκοι τῶν ἐλληνικῶν παραμυθίων καὶ οἱ ἥρωες ἢ τὰ τέρατα τῶν παραμυθίων ἄλλων λαῶν⁷.

Τὰ δὲ περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἡλίου ἀποτελοῦσι σύστημα μύθων ἐκ τῶν περιεργωτάτων τῆς δημώδους μυθολογίας. Τὸν πατέρα του ἐφόνευσέ ποτε ὁ Ἥλιος βουλιμιῶν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἣν ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Τῆς δὲ μητρὸς αὐτοῦ πολλάκις γίνεται μνεία εἰς τὰ δημοτικὰ ἄσματα. Ἡ μάννα τοῦ Ἡλίου ἐπαγρυπνεῖ ἐπὶ τῆς τακτικῆς πορείας αὐτοῦ καὶ καταρᾶται τὴν ξανθὴν κόρην, ἥτις διὰ μελωδικῶν ᾠμάτων σκανδαλίζει τὸν Ἥλιον καὶ ἀνακόπτει τὸν δρόμον του⁸. Μητέρα τοῦ Ἡλίου ἀναγινώσκει καὶ σλαβικὰ παραμύθια⁹· εἰς ἓν μάλιστα τούτων αὕτη εἶναι ἡ πρώτη τραγῆ, ζῶσα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἐξαιρετικὸν ἢ καὶ τὸ ὑποδεικνύον τὴν καταγωγήν της¹⁰. Κατ' ἄλλους σλαβικοὺς μύθους (κυρίως πρωσικοὺς) μήτηρ τοῦ Ἡλίου εἶναι ἡ θάλασσα¹¹. Ἡ παράστασις αὕτη προήλθε βεβαίως ἐκ τῆς

1. Βλ. W. Schwartz, Ursprung der Mythologie, σ. 186, Poet. Naturansch. I 139.

2. Edda, übers. v. K. Simrock, σ. 64.

3. Germanische Mythen. Forschungen, 1858, σ. 99 κέ.

4. Muir, Orig. sanskrit Texts, London 1872, τ. V, σ. 88 κέ.

5. Grimm, D. M., σ. 489 (432 δ' ἐκδ.).

6. Οἱ περὶ Κυκλώπων μῦθοι διετήρησαν πολλὰ ἴχνη ἡλιακῶν θεοτήτων, κατὰ τὸν W. Schwartz (Poet. Naturansch. I, πολλαχοῦ).

7. Ὁ ἥλιος ἐν τσεχικῷ παραμυθίῳ (Chodsko, Contes des paysans slaves, σ. 44). Ὁ Radermacher (ἐν Rhein. Mus. f. Phil. 1911, τ. 66, σ. 177) ἀναφέρει παράλληλα πολυφαγίας ἐξ οὐαλικῶν καὶ σλαβικῶν παραμυθίων. Ἀλλὰ παράλληλα ἀγώνων πολυφαγίας ἐν παραμυθίοις διαφόρων λαῶν σημειώνει ὁ R. Köhler (KI. Schriften, τ. I, σ. 86).

8. «Κι ἀπὸ τὸν ὄχλο τ' ἀργαλειοῦ, κι ἀπ' τὸν ἡχὸ τῆς κόρης /τὸν Ἥλιον ἐσκαντάλισε κι ἀργεῖ νὰ βασιλέψῃ. /Τό 'μαθε ἡ μάννα τοῦ Ἡλιοῦ καὶ τήνε καταριέται. /—Κόρη, κι ἂν εἶσαι ἀνύπαντρη, κακὴ μοῖρα νὰ λάβῃς /...ὅπου τὸν Ἥλιο μοῦ 'καμες καὶ ἀργεῖ νὰ βασιλέψῃ κτλ.». Ἀκούσασα δ' ὅμως παρ' αὐτῆς, ὅτι ἐτραγούδει, ἐπειδὴ ἔλαβε τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν, ὅτι ὁ σύζυγός της ἀπὼν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὰ ξένα ἐμελλε ταχέως νὰ ἐπιστρέψῃ, ἡ μάννα τοῦ Ἡλίου ἔπαυσε τὰς κατάρας της καὶ τὴν ηὔχθη (Μανούσου, Τραγούδια Ἑθνικά Β', σ. 84.—Βλ. καὶ Passow, ἀρ. 539. Ἀραβαντιν., ἀρ. 474).—«Λιοῦ μάννα» τοπωνυμία ἐν Χίῳ ἐν τῇ περιφερείᾳ Πυργίου (ΚΠ. Σύλλογος ΙΘ' 144)· εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ἀναφέρεται εἰς μάνναν τοῦ Ἡλίου, μᾶλλον φαίνεται ὅτι εἶναι κύριον ὄνομα Λιὸς=Ἡλίας.

9. Vuk Karadschisch, Volksmärchen der Serben, ἀρ. 9. 10.

10. Krauss, Sagen u. Märchen der Südslaven I, σ. 304.

11. Hanusch, Slav. Mythos, σ. 201.

ιδέας, τὴν ὁποῖαν διεγείρει ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἡ δύσις αὐτοῦ, ὑπολαμβανομένη ὡς βύθισις εἰς τὸν ὠκεανόν. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους ὁ Ἥλιος διὰ τοῦ ὠκεανοῦ διαπεραιοῦται τὴν νύκτα πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὴν ἄλλην οἰκογένειάν του¹, ἢ δύνοντα δέχεται αὐτὸν εἰς τὰ κύματά της ἡ Τηθύς². Κατ' ἄλλην ἀντίληψιν, περὶ ἧς πρὸ μικροῦ ὠμιλήσαμεν, ἡ Νύξ τίκτει καὶ κατευνάζει τὸν Ἥλιον, ἐξ ἐτέρας δὲ πάλιν ἀντιλήψεως τῆς εἰκόνης τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου γεννᾶται ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ Ἥως ἢ μᾶλλον τὸ ἑωθινόν καὶ τὸ ἑσπερινόν λυκόφως εἶναι ἡ μήτηρ τοῦ ἡλίου. Ἐν τῷ Ρίγ Βέδα ἡ Ἥως παρίσταται ὡς μήτηρ τοῦ ἡλίου³, καίτοι ἐν ἄλλοις βεδικοῖς ὕμνοις λέγεται ἀδελφή, ἐρωμένη ἢ σύζυγος αὐτοῦ⁴.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πουκεβίλ, ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατεῖ ἡ δοξασία, ὅτι ἡ Παναγία ἀνοίγει εἰς τὸν Ἥλιον τὴν πύλην τῆς ἀνατολῆς⁵, ἐπέχουσα οὕτω τὴν θέσιν τῆς Ἥους. Ὁ Αἰμίλιος Βυρνούφ ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Παναγία ἀντικατέστησε τὴν Ἀθηνᾶν, ἣν ὑπολαμβάνει προσωποποιάν τῆς Ἥους, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ πλεῖστοι τῶν ναῶν τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς χριστιανικοὺς μεταβληθέντες, ἀφιερώθησαν εἰς τὴν Παναγίαν⁶. Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη φαίνεται ἡμῖν ἀβάσιμος, ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀφιέρωσις ναῶν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν Παναγίαν, ἂν ὑπάρχῃσι παρὰ τὰς πραγματικὰς μεταβολῆς, ὠφέλιμα εἰς ἄλλους λόγους⁷, ἡ δὲ φυσικὴ ἐννοία τῶν περὶ Ἀθηνᾶς μύθων εἶχε παντελῶς λησμονηθῇ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, ἄλλως δὲ ἀμφίβολον σφόδρα, ἂν ἀνεφέροντό ποτε εἰς τὸ φαινόμενον τῆς Ἥους. Ἡ παράστασις δ' ὅμως τῆς Παναγίας ὡς Ἥους ἦτο κοινὴ, ἀφ' ὅτου συνεχωνεύθησαν ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ πολλὰ ἐκ τῆς λατρείας περσικῶν καὶ αἰγυπτιακῶν ἡλιακῶν θεοτήτων, τοῦ Μίθρα καὶ τοῦ Ὡρου, προσλαβόντος τοῦ Χριστοῦ χαρακτῆράς τινας αὐτῶν καὶ ἐπικληθέντος ἡ λ ί ο υ, ἡ λ ί ο υ τ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς κττ⁸. Ὅθεν πολλάκις ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ἡ Παναγία ὑμνεῖται

1. Στήσιχορ. ἀπόσπ. 8.

2. Ovid., Metam. II 68-9.

3. Rig Veda I 8, 1, trad. Barthelemy Sait-Hilaire ἐν Journal des Savants 1853, σ. 467. Βλ. καὶ Max Müller, Vorlesungen über den Ursprung u. die Entwicklung d. Religion, Strassburg 1880, σ. 300.

4. Max Müller, αὐτ., σ. 290 κέ. Muir, ἐνθ' ἀν., σ. 190 κέ.

5. Pouqueville, Voyage en Grèce, τ. IV, σ. 406, κεφ. 122.—Κλειδί τοῦ οὐρανοῦ, ποῦ ἀνοίγουνε τὸν ἥλιο, ἀναφέρεται καὶ εἰς δύο λεσβιακὰ ναναρίσματα (παρὰ Σ. Ἀναγνώστου, Ἀρχεῖον Λεξικοῦ): «Κοιμήσου, οὐρανοῦ κλειδί, π' ἀνοίγουνι τὸν ἥλιο». «Ἐσὺ 'σι τ' οὐρανοῦ κλειδί, τῆς κάτου γῆς ἡ βρύση».

6. Burnouf, La légende athénienne, σ. 67 κέ. Πρβλ. καὶ Lucy Garnett, The Women of Turkey, σ. 125.

7. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Περὶ τῆς τοπογραφικῆς σημασίας τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἀναγνώρισιν ἀρχαίων ναῶν, ἐν Λαογρ. Δ', σ. 12 κέ.

8. Βλ. Piper, Mythologie der christl. Kunst I, σ. 96.

ὡς αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας, μήτηρ τοῦ ἡλίου Χριστοῦ, ὁρθρος φαεινὸς κττ.¹ Ἐκ τῶν χριστιανικῶν δὲ τούτων ἰδεῶν ἐπήγαγεν ἀναμφηρίστως ἡ δημῶδης δοξασία περὶ τῆς Παναγίας, ἀνοιγούσης τὰς πύλας τῆς ἀνατολῆς εἰς τὸν ἥλιον.—Ἐντεῦθεν πιθανῶς ἐλήφθη καὶ ὑπὸ τῶν Σλάβων ὁμοία δοξασία, καθ' ἣν ἡ Παναγία ἐπέχει πὰρὰ τῷ Ἠλίῳ μητρὸς θέσιν, διακρινομένη τῆς μυθολογικῆς μητρὸς αὐτοῦ. Βοσνιακόν τι δημῶδες ἄσμα ἔχει οὕτω:

Μιά φορά ταξίδι πήγε ὁ ἥλιος·
τρέχει ἡ μάννα του καὶ τὸν ρωτάει·
«Ποῦ θὰ μένης, ἥλιε μου, τὸ βράδυ;
ποιὸς τὸ δεῖπνο σου θὰ σοῦ ἐτοιμάζῃ
καὶ ποιὸς τὸ κρεβάτι σου θὰ στρώνῃ
καὶ πρωὶ πρωὶ θὰ σὲ ξυπνάῃ,
χῶρες καὶ χωριὰ γιὰ νὰ ζεσταίνῃς;...
—Μὴν πικραίνεσαι, καλὴ μου μάννα,
'ς τοῦ παντοδυνάμου τοῦ Θεοῦ·
τοῦ Θεοῦ ἡ μάννα θὰ με τρέφῃ,
τοῦ Θεοῦ ἡ μάννα θὰ με στρώνῃ
καὶ πρωὶ πρωὶ θὰ με ξυπνάῃ,
χῶρες καὶ χωριὰ γιὰ νὰ ζεσταίνω»²

1. Ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ ὕμνῳ: «Χαῖρε τοῦ φωτός ἀστέρος γεννήσασα» (οἶκος 4. *Pitra*, *Anecd. sacra* I, σ. 252. *Christ et Paranike*, *Anthologia graeca carminum christian.*, σ. 141, στ. 44). «Χαῖρε, ἀστέρος ἀδύτου μήτηρ, / Χαῖρε, αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας» (οἶκ. 10, *Pitra*, σ. 254. *Christ*, σ. 142, στ. 108-9). «Χαῖρε, ὅτι τὸν πολύφωτον ἀνατέλλεις φωτισμὸν» (οἶκ. 23. *Pitra*, σ. 261. *Christ*, σ. 146, στ. 266).—Ὁμοίως καὶ ἐν κανόνι Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου εἰς τὴν Θεοτόκον, τῷ Σαββάτῳ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου: «Ὁρθρος φαεινός, χαῖρε ἡ μάγῃ / τὸν ἥλιον φέρουσα Χριστὸν / φωτὸς κατοικητήριον, / Χαῖρε τὸ σκότος λύσασα / καὶ τοὺς ζοφώδεις δαίμονας / ὀλοτελῶς ἐκμειώσασα» (Τριώδιον, σ. 283. *Migne*, *Patrol. gr.*, τ. 105, σ. 1020. *Christ*, σ. 248, στ. 29 κέ.). «Ἀνομινοῦμέν σε βοῶντες· Χαῖρε ὄχημα / ἡλίου τοῦ νοητοῦ» (*Christ*, σ. 249, στ. 122 κέ.). «Ὀφθης φωτισμὸς ἡμῶν καὶ βεβαίωσις / ὅθεν βοῶμέν σοι / χαῖρε ἄστρον ἄδυτον εἰσάγον κόσμῳ τὸν μέγαν ἥλιον» (*Christ*, σ. 251). Καὶ πλεῖστα ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ὕμνογράφοις, ἅτινα ἄσκοπον κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν ὧδε. Περιοριζόμεθα δὲ νὰ προσθέσωμεν δύο ὁμοία ἐκ λειτουργικῶν βιβλίων τῶν καθολικῶν πρὸς ἐνδειξιν ὅτι δὲν εἶναι καὶ αὐτοῖς ἄγνωστος ἡ παράστασις τῆς Παναγίας ὡς ἡοῦς. «Aurora, Virgo, fuisti Solis intelligibilis justitiae, per quem ex ignorantiae tenebris sumus eruti» (*Ex canone feriae II hebd. VI*, παρὰ *Migne*, *Patr. gr.*, τ. 105, σ. 1401).

O clere aube journée de lumière très pure
qui des peschier destruis la ténèbre obscure.

(Ἐκ γαλλικῆς μεταφράσεως λατινικοῦ θεοτοκίου, κατὰ χειρόγραφον τῆς ΙΕ' ἐκατονταετηρίδος πιθανῶς, παρὰ *Gubernatis*, *Le novelline di Santo Stefano* 1869, σ. 10. Ἀπόσπ. τῆς *Rivista contemporanea naz. italiana*. Βλ. καὶ *Zeitschrift f. deutsche Philologie* 1868, τ. I, σ. 179).

2. *Rosen*, *Bulgar. Volksdichtungen*, ἀρ. 18, σ. 99.—Ἐν δημοτικοῖς λεττικοῖς ἄσμα-

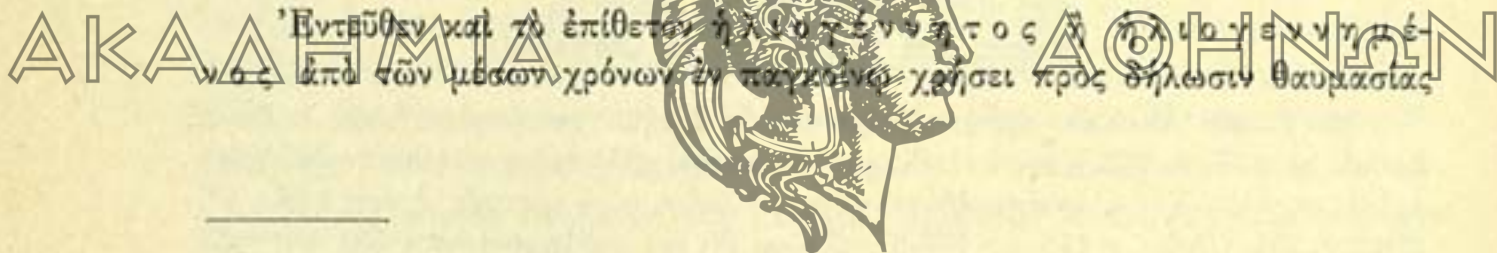
Ἀδελφὰς δὲ ἡλίου, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἡμεῖς ἤξεύρομεν, τὰ δημοτικά ἄσματα καλοῦσι μόνας τὰς ἀμιλλωμένας αὐτῷ ἐπὶ καλλονῇ¹. Ἐν τινὶ δὲ ἀλβανικῷ παραμυθίῳ τοῦ Πόρου ἀναφέρονται δύο ἀδελφαὶ τοῦ Ἡλίου, αἵτινες, ὡς αἱ Λάμιαι τῶν ἡμετέρων, παννίζουσι τὸν φοῦρνον διὰ τῶν μαστῶν καὶ φουρνίζουσι τὰ ψωμιά διὰ τῶν χειρῶν². Ἐν τῇ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ ἀναφέρονται ὡς ἀδελφαὶ τοῦ Ἡλίου ἡ Σελήνη καὶ ἡ Ἡώς, ἣν καὶ οἱ βεδικοὶ ὕμνοι λέγουσι πολλάκις ἀδελφὴν αὐτοῦ³.

Τέκνα τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης εἶναι οἱ ἀστέρες, κατὰ τινὰ εὐρυτανικὴν παράδοσιν⁴. Κόρην δὲ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς κερὰ Θάλασσας ἀναφέρει θηραϊκὸν παραμύθιον⁵. Ἄλλως δὲ παῖδιά καὶ θυγατέρες Ἡλίου λέγονται μεταφορικῶς παῖδες καὶ κοράσια ἐκθαμβούσης καλλονῆς. «Ἐλαμπεν ὁ νέος σὰν παιδί τοῦ ἡλίου», λέγει παραμύθιον τι⁶. Καὶ μακεδονικόν τι ἄσμα·

Καὶ κάμν' ἡ νύφη τὸ παιδί, παιδί ἀπὸ τὸν ἥλιο⁷.

Οὕτω λέγει καὶ ὁ βυζαντινὸς Νικήτης ὁ Εὐγενιανός, περιγράφων τὴν ὠραιότητα τῆς Δροσίλλης.

Μητρὸς Σελήνης, πατρὸς Ἡλίου τέκνον⁸.

σιν ὁ Ἑσπερος καὶ ὁ Αὐγερινὸς καὶ ὅχι ἡ μήτηρ τοῦ ἡλίου εὐτρεπίζουσι τὴν κατοικίαν αὐτοῦ (W. Mannhardt, ἐν Zeitschrift f. Ethnologie 1875, σ. 76, ἀρ. 4. 6 καὶ σ. 289). Ὁ Αὐγερινὸς ἀνάπτει τὸ πρωὶ φωτιάν τοῦ ἡλίου, ὁ Ἑσπερος στρώνει τὸ βράδυ τὸ κρεβάτι του (Rhesa, Litthuanische Volkslieder, ἀρ. 78, σ. 207. Βλ. καὶ ἀρ. 81, σ. 223. Nesselmann, Lithuanische Volkslieder, ἀρ. 1. 2).

1. «Αὐτὴ ἡ τοῦ Ἡλίου ἡ ἀδερφή, τοῦ φεγγαριοῦ ἡ ξαδέρφη» (Κερκύρας. Μανούσου, Τραγούδια ἔθν. Β' 68). «Ψυχὴ μου, μὲ τὸν ἥλιο ἔχεις ἀδερφοσύνη, / κι ὄντε μισεύ' ὁ ἥλιος τὸ ἀχτίδες του σ' ἀφήνει» (Jeannarakí, σ. 289, ἀρ. 246). «Ἐσὺ ἔσαι ποῦ γεννήθηκες ἀντάμα μὲ τὸν ἥλιο» (αὐτ., σ. 270, ἀρ. 94. Φραντζεσκάκη, Ἀριάδνη, σ. 2).

2. Hahn, ἀρ. 100.—Ἀδελφὴν ἡλίου ἀναφέρουσι καὶ ρωσικὰ παραμύθια (Ralston, Contes populaires de la Russie; trad. Brucyre, σ. 169-175. Ἡ μάγισσα καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡλίου).

3. M. Müller, Ursprung d. Religion, σ. 299.

4. Παρὰ Στ. Βίου: «Τ' ἀστέρια εἶναι πιδιά τοῦ ἡλίου καὶ τ' φεγγαριοῦ».

5. Παρνασσός, τ. Δ', σ. 905-6.

6. Hahn, τ. I, σ. 213. Βλ. καὶ σ. 72.

7. ΚΠ. Σύλλογ., τ. Θ', σ. 194.

8. Νικήτ. Εὐγενιαν. Β' 76. Βλ. καὶ 85 κέ.: «Τέκνον Ἡλίου φέρουσα / πατρὸς ἐμφείρειαν Ἡλίου ἡ καὶ παρ' αὐτὸν ἀντερίζουσα πλέον».

καλλονῆς¹. Παρομοίως δὲ καὶ τὸ ποντικὸν ἐπίθετον ἡ λ ο κ ό ρ α σ ο ν, ἥτοι τὸ ὡς ἥλιος λάμπον κοράσιον².

Οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι ἀναφέρουσι πολλοὺς υἱοὺς τοῦ ἡλίου· ἰδίᾳ δ' ὁ ροδιακὸς ἀποδίδει εἰς αὐτὸν ἑπτὰ υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα³, ὃν ἀριθμὸν εὐτυχέστατον νομίζουσιν αἱ ἐλληνίδες μητέρες, διὸ καὶ εὐχονται «νὰ κάμης ἕξ υἱοὺς καὶ μιὰ μηλιά» ἢ «καὶ μιὰ κόρη»⁴.

Σύζυγος τοῦ Ἑλίου εἶναι ἡ Σελήνη, κατὰ τὴν ἐπομένην περιεργοτάτην ἀθηναϊκὴν παράδοσιν⁵.

Ὁ ἥλιος παντρεύτη τῇ Σελήνῃ· τὴν πῆρε γυναῖκα καὶ τὴν ἀγαποῦσε, ἀλλὰ καὶ τὴν ζήλευε παραπολύ. Γιὰ τοῦτο ὅσο ἦτο ὁ ἥλιος 'ς τὸ σπίτι, ἡ Σελήνη δὲν ἐφαίνετο, ἀλλ' ἔμενε κρυμμένη. Ἦθελε ὅμως νὰ ἐβγῇ καὶ αὐτὴ κομματάκι ἔξω καὶ τήραγε πότε θὰ βγῇ ὁ ἀντρας της, γιατί ἦταν κυνηγὸς καὶ πῆγαινε καθημέρα 'ς τὸ κυνήγι. Ὅταν πέραγε ὁ ἥλιος πίσω ἀπὸ τὰ βουνά, ἅμα δὲν ἀκούγε τὰ βήματά του κοίταζε μπαμπουλωμένη ὡς τὰ μάτια πότε θὰ βγῇ. Ἄν ἐβλεπε τὴν ἀκολουθία του, τίς ἀχτῖνες, ἔμενε σκεπασμένη· ἅμα ἐχάνετο καὶ ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ ἀνδρός της, ἐβγαίνει τὸ πρόσωπό της καὶ ἐχαιρόταν τὸν κόσμον. Ἄμα πάλιν ἐβλεπε ἀπὸ τὰ βουνά τὴν ἀνδροῦσάν 'ς τὴν ἀνατολή, ἔμπαινε μέσα. Ἔτσι ζοῦσε πάντα καλὰ μὲ τὸν ἀνδρα της.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. «Κοράσιον ἡλιογέννητον» (Λύβιστρος καὶ Ρόσσιν, στ. 1716, σ. 290, Wagner), «ἡλιογεννημένη» (αὐτ., στ. 1553, σ. 286· στ. 1677, σ. 289· στ. 1884, σ. 295· στ. 1976, σ. 297· στ. 3414, σ. 337), «ἡλιογεννημέναις» (Φλώριος, στ. 775, σ. 284· στ. 1532, σ. 311· στ. 1643, σ. 315 Μαυροφρύδου. Βλ. στ. 794, σ. 69· στ. 1519, σ. 94 Hesseling), «ἡλιογέννητος» (Ἀκρίτης, Κρυπτοφέρρης στ. 134. Τραπεζοῦντος στ. 2019, σ. 168), ἡλιογεννημένη (Ἀκρίτης, Κρυπτοφέρρης Δ' 350), ἡλιογέννημα (αὐτ., στ. 635, 807), ἡλιογεννημένη (Διήγησις Ἀχιλλέως, στ. 1270, σ. 39· στ. 1365, σ. 42 Wagner). Λιογέννητη ὄνομα τῆς ἡρώιδος ἀκριτικοῦ ἄσματος (Πολίτου, Ἐκλογαὶ 74). Ἑλιογέννη «ἐπὶ κόρης ἐξόχου καλλονῆς, οἰοεὶ ἐκ τοῦ ἡλίου γεννηθείσης» (Ἀραβαντινοῦ, Ἑπειρωτικὸν γλωσσάριον, σ. 41). «Ἑλιογέννητος, ἐπὶ ὠραίων χαρακτήρων» (δηλ. χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου) (Ἑπειρος. Ζωγράφ. ἀγών Δ' 209).

2. Ἐν γαμηλίῳ ἄσματι Ἀμισοῦ (Πλάτων, τ. Β', σ. 527).

3. Διόδωρ. Ε' 56,5. Βλ. καὶ Σχολ. Πινδ. Ὀλ. Ζ 131.

4. Ἐπίσης συνήθως ἡ εὐχή «έννιά γιούς καὶ μιὰ μηλιά», ἢ κόρη. Βλ. καὶ Πολίτην, ἐν Δελτ. Ιστ. ἔταιρ. Β' 211.

5. Τὴν παράδοσιν ταύτην μοὶ διηγήθη ἡ εὐπαίδευτος κυρία Μαριάννα Γρ. Καμπούρογλου, ἥτις φιλοτίμως ἀπεθησαύρισε πολλὰ μνημεῖα τῆς δημόδους παραδόσεως καὶ πολλὰς πληροφορίας περὶ τοῦ βίου, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ λαοῦ. Τινὰ τούτων ἐδημοσίευσεν κατὰ καιροὺς εἰς περιοδικὰ συγγράμματα. Ἀνομολογῶ δ' αὐτῇ χάριτας διὰ τὰς πολυτίμους ἀνακοινώσεις, ἃς ὀφείλω εἰς τὴν εὐμενῇ αὐτῆς προθυμίαν.

6. Βλ. καὶ Παραδόσ., ἀρ. 225. Ἐκ τῆς περὶ Ἑλίου πραγματείας μου ἀνετυπώθη ἡ παράδοσις αὕτη καὶ ἐν Roscher, Selene, σ. 169. Lex d. Mythol., τ. II, σ. 1097.

Γάμους τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης περιγράφει καὶ τὸ ἐξῆς γαμήλιον ἡπειρωτικὸν ᾄσμα¹.

Ὁ Ἥλιος ἐπαντρεύτηκε κ' ἐπῆρε τὸ Φεγγάρι.
Ἐκάλεσε καὶ 'ς τὴ χαρὰ συμπεθεριοῦς τ' ἀστέρια.
Τὰ σύγγεφα τοὺς ἔστρωσε, στρώματα γιὰ νὰ κάτσουν,
τοὺς ἔβαλε προσκέφαλα τίς ράχες ν' ἀκουμπήσουν,
τοὺς ἔβαλε καὶ τράπεζα, 'ς τοὺς κάμπους τὰ λουλούδια,
τοὺς ἔβαλε φαεῖ νὰ φᾶν, τὸ μόσκο καὶ τὰ ἄνθια,
κρασί τοὺς ἔδωκε νὰ πιοῦν θάλασσες καὶ ποτάμια.
Κι ἀπ' ὅλα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ ὁ Αὐγερινὸς δὲν ἔρθε.
Κι αὐτοῦ πρὸς τὸ ξημέρωμα ὁ Αὐγερινὸς ἐφάνη.
Φέρνει τὸν Ὑπνο ζωντανὸ 'ς τὰ νιόγαμπρα πεσκέσι,
φέρνει καὶ 'ς τοὺς συμπεθεροὺς λυχνάρι νὰ τοὺς φέξῃ,
νὰ φύγ'ν νὰ πᾶν 'ς τὰ σπίτια τους, τὰ νιόγαμπρα νυστάζουν.

Ἀλλὰ τὸ ᾄσμα τοῦτο δὲν ἔχει μυθολογικὴν ἔννοιαν, σκοποῦν ἀπλῶς νὰ παράσχῃ μεγαλοπρεπεστέραν προβολὴν τῆς εἰκόνης τῶν τελουμένων γάμων ἐπὶ τῆς ὅλης φύσεως, καὶ καταλήξῃ μετὰ χαριεντισμοῦ εἰς προτροπὴν πρὸς ἀπαχώρησιν τῶν κεκλημένων. Κατὰ τοῦτο δὲ δύναται νὰ παραλληλισθῇ πρὸς μεταφορικὰς ἐκφράσεις βυζαντινῶν, παρομοιαζόντων ἐκλεκτὸν ζεῦγος νεονύμφων πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην². Συνάφεις πρὸς ταύτας εἶναι καὶ αἱ παρομοιώσεις εἰς δημώδη τραγούδια τῶν νεονύμφων, τοῦ μὲν γαμβροῦ πρὸς τὸν ἥλιον, τῆς δὲ νύμφης πρὸς τὴν σελήνην³. Ἀντίστοιχος δ' εἶναι ἐν τῷ ψαλτηρίῳ ἡ παραβολὴ τοῦ ἡλίου πρὸς νυμφίον ἐκπορευόμενον τοῦ παστοῦ αὐτοῦ⁴.

1. Ζωγρ. ἀγὼν Α', σ. 168, ἀρ. 316. Καὶ εἰς χιακὸν ᾄσμα περὶ ἐρώτων καὶ γάμου τοῦ ἡλίου (ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 143) δὲν ὑπόκειται μυθολογικὴ παράστασις, διότι τὸ ᾄσμα τοῦτο εἶναι παραλλαγή τοῦ τῆς Λιογέννητης, ἁδελὸν τίνος ἕνεκα λόγου τοῦ ἐραστοῦ ὀνομασθέντος Ἥλιου.

2. Ἰωάννου τοῦ Ναυπάκτου, Πρὸς τὴν κραταιὰν Δούκαιναν, ἐν Βυζαντινοῖς χρονικοῖς 1896, σ. 246: «ὥς ἔχης, ἡ καθαρὰ σελήνη καὶ φωταυγής, εἰς χρόνους συλλάμποντά σοι μακροὺς τὸν ἥλιον Κομνηνόν, οὗ καὶ ἔργα καὶ ὁμιλίαι καὶ πρόσωπον τηλαυγῇ πάντα καὶ σελασφόρα τυγχάνουσιν».

3. «Ἥλιος εἶν' ὁ νιὸς γαμπρὸς κ' ἡ νύφη 'ναὶ φεγγάρι, / φωστῆρες ἀπ' τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἔχουνε τὴ χάρη» (γαμήλιον Θήρας: Νεοελλ. Ἀνάλ. Β' 466, 46). Βλ. καὶ Χασιώτ., Σύλλ. τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημ. ᾠμάτων, σ. 41, ἀρ. 6· σ. 44, 15· 48, 30. Πλάτων Β', σ. 148.— Ἐν Κύπρῳ λέγουσι: «Σήμερον ὁ ἥλιος ἐγ γαμπρός», ὅταν ὁ ἥλιος δὲν φαίνεται, συννεφώδους ὄντος τοῦ καιροῦ (Π. Π., λ. ἥλιος 53α).

4. Ψαλμ. ΙΗ' 6. Πρβλ. Alb. Dieterich, Abraxas, σ. 107. «Die Sonne als Bräutigam ist ein altbekanntes Bild. Auch in neuen griechischen Volksliedern kommt es

Οἱ ἑλληνικοὶ μῦθοι ἀναφέρουσι πολλὰ ὀνόματα συζύγων καὶ ἐρωμένων τοῦ Ἡλίου¹. Κατὰ τὸν Στησίχορον, ὁ Ἡλιος διὰ τοῦ ὠκεανοῦ ἀφικνεῖται τὴν νύκτα «ποτὶ ματέρα κουριδίαν τ' ἄλοχον παῖδάς τε φίλους»². Ἡ δὲ Σελήνη μυθολογεῖται συνήθως ἀδελφὴ τοῦ Ἡλίου· ὡς δ' ὁμοῦς ἐν ταῖς βεδικοῖς ὕμνοις ἢ Ἡὼς ὅτε μὲν λέγεται ἀδελφὴ, ὅτε δ' ἐρωμένη ἢ σύζυγος τοῦ Ἡλίου, καὶ ἐν τῇ μυθολογίᾳ ἄλλων λαῶν παρίσταται ἢ Σελήνη ὡς ἀδελφὴ ἢ σύζυγος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ ὑπῆρχον βεβαίως μῦθοι περὶ τοιαύτης σχέσεως αὐτῶν. Τούτου δ' ἕνεκα εἰκάζομεν, ὅτι ἐξ ἀρχαιοτέρων μύθων πηγάζουσι τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν μυθολογούμενα, ὅτι ἡ Σελήνη ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Ἡλίου τὸν Ἀμπελον³, τὸν Πενθέα⁴ καὶ τὰς τέσσαρας Ὠ-ρας, ἀμφιπόλους τῆς Ἡρας⁵. Τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ παλαιότερος ἀττικὸς μῦθος περὶ γεννήσεως τῶν Τριτοπατόρων ἐκ τοῦ γάμου τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης⁶. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν δύνανται νὰ ταχθῶσι καὶ οἱ μῦθοι περὶ τῆς Πέρσης⁷ καὶ οἱ κρητικοὶ περὶ τῆς Πασιφάης⁸. Ἴσως δὲ πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ εἰς τοὺς μύθους τούτους καὶ ὁ ἀττικὸς περὶ Κεφάλου καὶ Πρόκριδος, ὅστις ἐν πολλοῖς ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀνωτέρω παράδοσιν. Ὁ Ἡλιος μυθολογεῖται κυνηγὸς ὡς ὁ Κέφαλος καὶ ὡς ἐλαῖνος ζηλότυπος. Ἐδύνατό τις μάλιστα νὰ ὑπολάβῃ τὸν περὶ Ἡλίου μῦθον ἀρχαιότερον διὰ τὴν ἀπλότητα αὐτοῦ, τὴν πιεστὴν παράστασιν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀπρεπὴ ἐξήγησιν τῆς ἐξ ὑπαμοιβῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν διαφορῶν ἀπειροδίων καὶ περιπετειῶν, δι' ὧν μεταγενέστεροι μυθολόγοι ἐκόσμησαν τὸν περὶ Κεφάλου καὶ Πρόκριδος μῦθον, συγχωνεύσαντες ἀττικούς, κρητικούς, βοιωτικούς καὶ κεφαλληνιακοὺς μύθους⁹. Ὁ Κέφαλος εἶναι προσωποποίησις τοῦ ἡλίου, τοῦ ὁποῖου ἡ φωτοβόλος κεφαλὴ ἐπιφαίνεται τὴν πρωΐαν ἐν τῷ ὀρίζοντι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὄρέων¹⁰, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη ἐνίοτε παρίστανε διὰ κεφαλῆς καλλικόμου.

vor. Dass Christus so oft als Bräutigam vorgestellt wurde, in den bekannten Allegorien, mag sich daran angeschlossen haben».

1. Roscher, Lex. d. Myth. I 2016. Pauly-Wissowa, RE. VIII 78-80.

2. Ἀπόσπ. 8 (Ἀθήν. ΙΑ' 469e).

3. Νόνν., Ι' 214.

4. Αὐτ. Α' 21, Α' 31. ΜΔ' 171.

5. Κόιντ. Ι' 337.

6. Φιλόχορος, ἐν Ἐτομ. μεγ., σ. 768, 1. Πρόκλ., εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ. 780.

7. Roscher, Selene 135 κέ. Lex. d. Mythol., τ. III, σ. 1983.

8. Αὐτ., σ. 1667. Περὶ γάμου Ἡλίου καὶ Σελήνης διαλαμβάνουσιν ὁ Roscher, αὐτ. II, σ. 3158 κέ. Selene, σ. 77 κέ. Nachträge, σ. 29. Siecke, Die Liebesgeschichte des Himmels, Strassburg 1892, σ. 3 κέ. Gruppe, Gr. Mythol., σ. 937-8.

9. Βλ. Preller, Gr. Mythol. II, σ. 146.

10. Decharme, Mythol. de la Grèce antique, σ. 526.

Ἡ δὲ Πρόκρις εἶναι ἡ σελήνη ἐν τῇ συνήθει αὐτῆς παραστάσει, γυναικὸς ἐξόχου καλλονῆς καὶ σεμνότητος¹.

Οἱ περὶ γάμων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης μῦθοι εἶναι πιθανώτατα πανάρχαιοι. Πρὸς τούτοις δὲ φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσιν καὶ ὁ Ἰνδικὸς μῦθος περὶ τοῦ γάμου τοῦ Σούρυα (Ἡλίου) μετὰ τῆς Σόμα², ἥτις συνεταυτίσθη πρὸς τὴν σελήνην ἐν τοῖς μετὰ τοὺς βεδικοὺς ὕμνους χρόνοις³. Παραπλησίους μύθους εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Γερμανικὴ τις παράδοσις λέγει τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην συζύγους⁴. Ἐν τῷ βελγικῷ Λουξεμβούργῳ ὁ ἥλιος πιστεύεται σύζυγος τῆς σελήνης⁵, ὁμοίως καὶ ἐν Λιμουζίνῃ τῆς Γαλλίας⁶. Κατὰ τοὺς λαταυικοὺς μύθους ἡ Σαουλὲ (ἥλιος, θηλυκοῦ γένους) ἔχει ἄνδρα τὸν Μένεσις (σελήνη, γένους ἀρσενικοῦ), ὃν ζηλοτυποῦσα διεμέλισε διὰ τῆς σπάθης, τέκνα αὐτῶν θεωροῦνται τ' ἄστρα⁷. Ἐν παραδόσει τῶν Ἰθαγενῶν τῆς Νέας Γουινέας ἀναφέρεται ὁ ἥλιος ὡς σύζυγος τῆς σελήνης καὶ λέγεται ὅτι ἐκ ζηλοτυπίας διέστησαν⁸. Κατὰ τοὺς παρὰ τὴν Νυάσσαν λίμνην οἰκοῦντας Κόνδε, ὁ ἥλιος εἶναι σύζυγος τῆς σελήνης καὶ τέκνα αὐτῶν τὰ ἄστρα⁹. Οἱ δὲ Τλίγγιτ, Ἰθαγενεῖς τῆς βορειοδυτικῆς Ἀμερικῆς, λέγουσιν ὅτι ἡ σελήνη (ἀρσενικοῦ γένους) εἶναι σύζυγος τοῦ ἡλίου (θηλυκοῦ γένους)¹⁰.

Περίεργος εἶναι καὶ ἡ σύγκρισις τῆς σχέσεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ὡς ἀδελφῶν καὶ συζύγων, ἐν δημοτικῇ ποιητικῇ ἁσματος· ὁ Ἡλῖος καὶ ἡ Σελήνη ἦσαν ἀδελφοί, ἐπειδὴ δὲ ἠθέλησαν νὰ νυμφευθῶσι, κατήσπερίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ¹¹. Παραπλήσιοι δὲ πρὸς τοὺς μύθους τούτους εἶναι μῦθοι ἀγρίων τινῶν λαῶν· οἱ Καραῖβαι νομίζουσι τὸν Αἰγερινὸν σύζυγον τῆς Σελήνης¹², οἱ δὲ Ἰθαγενεῖς τῆς Χρυσῆς ἀκτῆς τὸν Ἑσπερον μνηστῆρα αὐτῆς¹³.

1. Preller II, σ. 145. Decharme, ἐνθ' ἂν. Κατὰ τὸν Max Müller (Essais de mythologie comparée; trad. G. Perrot, σ. 110 κέ.) ἡ Πρόκρις εἶναι ἡ πρωινή δρόσος (πρῶξ-κίς) ἢ ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐξαιμιζομένη. Βλ. καὶ Cox, The mythology of the Aryan nations, τ. II, σ. 91.— Ὁ Roscher (Selene 145) ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ νεωτέρα ἀθηναϊκὴ παράδοσις περὶ Ἡλίου καὶ Σελήνης καθιστᾷ πιθανωτάτην τὴν ἐρμηνείαν τοῦ περὶ Κεφάλου καὶ Πρόκριδος μύθου.

2. Indische Studien, τ. V, σ. 269 κέ. 178 κέ.

3. Muir, Original sanscrit texts, τ. V, σ. 270.

4. Schönwerth, Aus der Oberpfalz, τ. II, σ. 57. Βλ. ἐν γένει Schwartz, Poet. Naturansch. I, σ. 159 κέ. 166. 147.

5. Revue des trad. popul. 1902, σ. 273. 590-1.

6. Αὐτ., σ. 340.

7. Αὐτ. 1892, σ. 257 κέ. Rhesa, Litth. Volkslieder, Berlin 1843, ἀρ. 27, σ. 93 καὶ σ. 239-241. Nesselmann, ἀρ. 1, σ. 1. Βλ. καὶ Hanusch, Slav. Mythus, σ. 269.

8. Revue des trad. popul. 1899, σ. 539-540.

9. Verhandlungen d. Berliner Gesellsch. f. Anthropologie 1893, σ. 296.

10. Αὐτ. 1895, σ. 231.

11. Alexandri, Chants populaires de la Roum., 1855, σ. 53 κέ.

12. Bastian, ἐν Zeitschrift f. Ethnologie 1872, σ. 378.

13. Αὐτ., σ. 380.

Β'.

Ἡλιος ὥραιος.—Παρομοιώσεις.—Δίδει ὥραιότητα.—Ἐρις περὶ κάλλους.

Ἡ θεὰ τοῦ ἡλίου, ἐν λαμπρότητι διανύοντος τὸν ἐν τῷ οὐρανῷ δρόμον του καὶ διὰ τῶν χρυσῶν ἀκτίνων του θαμβοῦντος τοὺς εἰς αὐτὸν ἀτενίζοντας, διεγείρει, ὡς εἰκός, τὴν ιδέαν τοῦ τελείου κάλλους. Εἰς τὴν δημώδη ἑλληνικὴν ποίησιν εἶναι συνηθέσταται ποικιλώταται εἰκόνες καὶ παρομοιώσεις, εἰλημμένοι ἐκ τοῦ ἡλίου, πρὸς παράστασιν γυναικείας καλλονῆς. Οἱ ἐρῶντες ἀποκαλοῦσι τὴν ἀγαπωμένην ἡλίον¹, καὶ αἱ γυναῖκες ἐνιαχοῦ τὸν σύζυγον². Πολλὰ δ' ἐπίθετα ἔχομεν μὲ πρῶτον συνθετικὸν τὴν λέξιν ἡλιος πρὸς δήλωσιν ὑπερόχου καλλονῆς. Πλὴν τῶν **λιο γέννητος** καὶ **ἡλοκόρασον**, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, τοιαῦτα ἐπίθετα εἶναι γνωστὰ εἰς ἡμᾶς τὰ ἑξῆς: **Ἡλιογραμμένος**³, **ἡλιοσκάμμαγκος** ἢ **ἡλιοσκαμμαγκισμένος**⁴, **ἡλιοστάλακτος**⁵, **λιόκαλος**⁶.

Τὸ κάλλος τοῦ ἡλίου λαμβάνεται ὡς ὅρος συγκρίσεως πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, προπάντων πρὸς τὸ γυναικεῖον. Καλλίστη τῶν γυναικῶν εἶναι ἡ ἔχουσα «τοῦ ἡλίου τς ὁμορφίης, τοῦ φεγγαρίου τὰ λάμπειν»⁷. Αἱ ὥραιαι λάμπουσιν ὡς ὁ ἡλιος. «Λάμπεις καὶ ἀκτινοβολεῖς, σὺν ἡλίῳ, σὰ φεγγάρι» λέγει γαμήλιόν τι ἄσμα, ἐγκωμιάζον τὴν νύμφην⁸. Κικ. ἔφησε ὡς σέγγει ὁ ἡλιος ἀπὸ τῆς ὁμορφίας περιγράφει τὴν καλλονὴν νεανίδος ἄλλο ἄσμα⁹. Παρόμοιαι ἐκφράσεις εἶναι συνήθεις εἰς τοὺς βυζαντινοὺς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πεζογράφους¹⁰.

1. «Ἐρωτικὴν ὀνόμασαν ἡλίον τὴν γυναῖκα» (Φιλοσοφία κρασοπατέρα, στ. 6, ἐκ χειρογράφου τοῦ ΠΕ' αἰῶνος, παρὰ *Legrand*, *Recueil de chansons*, σ. 2). Ἡ πρώτη λέξις διορθωτέα ἀναμφιβόλως Ἐρωτικοί. [Ἡ εἰκασία ἡμῶν αὕτη ἐβεβαιώθη ἐξ ἄλλου κώδικος (N. Ἑλληνομνημῶν 1904, σ. 441)]. Ἡπειρωτικὸν κομμαστικὸν ἄσμα (*Ἀραβαντιν.*, σ. 371).

2. Ἐν Νικοπόλει τοῦ Πόντου γυνὴ θρηνοῦσα τὸν ἄνδρα ἐπιφωνεῖ: «Ἡλιε μ', ἥλιε μ'», (Βαλαβάνης, ἐν Ἀρχεῖῳ Λεξικοῦ). Βλ. καὶ προσθήκην ἐν τέλει τοῦ τόμου.

3. Ἡλιογραμμένη: Ἀραβαντινοῦ, Γλωσσάριον, σ. 41.

4. ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΔ' 218 καὶ 262.

5. Αὐτ. ΙΔ' 218. Ὁ Περικλῆς Παπαχατζῆς (*Parallele Ausdrücke u. Redensarten*, ἐν *Weigand*, XIV Jahresbericht d. Inst. f. rum. Sprache, σ. 157) ἀναφέρει ταυτόσημον κουτσοβλαχικὴν φράσιν: *K'ikât din soare*, καὶ ρωμουνικὴν: *rupt din soare*.

6. Λιόκαλη, ἐπικλήσις τῆς Παναγίας ἐν Σέρραϊς. (Φιλίστωρ, τ. Γ', σ. 211. Βυζαντινὰ χρονικά Ι, σ. 677. *Byzant. Zeitschrift*, τ. III, σ. 243. 290-1).

7. *Jeannarakî*, Ἄσματα κρητικά, ἀρ. 70, σ. 93.

8. ΚΠ. Σύλλογος, τ. Η', σ. 276. «Ὁμοια πολλὰ ἄλλα γαμήλια, ὡς Παρνασ., τ. Β', σ. 884 (Καστελλορίζου). Ἀραβαντιν., σ. 185, ἀρ. 286, σ. 192, ἀρ. 311, ἢ εὐχετικά (αὐτ., σ. 197, ἀρ. 321).

9. *Jeannarakî*, σ. 131, ἀρ. 132. Βλ. αὐτ., σ. 141, ἀρ. 140.

10. Τιμαρίων 33 (*Ellissen*, *Analekten*, τ. IV, σ. 76): «τὸ πρόσωπον ἀποστίλβων δίκην ἡλίου»—Φλώριος καὶ Πλατζιαφλ., στ. 957, σ. 291. Μαυροφρ. «λάμπει ὡς (ἢ) σελήνη τὴν

Κατὰ τὰ δημοτικά ἄσματα, ὅταν στολίζονται αἱ ὥραϊαι γυναῖκες, φαίνεται τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς ἥλιος καὶ ὡς φεγγάρι¹, ἢ τῆς αὐτῆς παρομοιώσεως διὰ ποιητικῆς εἰκόνης ἐκφραζομένης φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς τὸν ἥλιον.

‘Ο ἥλιος ὄντεν πρωτοβγῇ ’ς τ’ ἀστήθῃ σου κονεύγει
καὶ ’ς τὰ ξαθὰ σου τὰ μαλλιά πάγει καὶ βασιλεύγει².

Συνηθέστατα δὲ παραβάλλεται τὸ πρόσωπον τῆς ὑμνουμένης μὲ τὸν ἥλιον καὶ τὰ στήθῃ μὲ τὸ φεγγάρι.

Βάνει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στήθος
καὶ τοῦ κοράκου τὸ φτερὸ βάνει καμαροφρύδι³.

Ἀναφέρονται δ’ αἱ εἰκόνες αὗται καὶ πρὸς ποιητικὴν παράστασιν τῆς λαμπρότητος καὶ τοῦ ἀμυθήτου πλούτου τῶν κοσμημάτων τῆς ὥραϊας γυναίκος.

Βάνει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι κύκλο,
βάνει καὶ τὸν αὐγερινὸ διαμάντι δαχτυλίδι⁴.

ἢ :

Βάνει τὸν ἥλιο κορταὶς καὶ τὸ φεγγάρ’ ἀστήθῃ
καὶ τοῦ κοράκου τὸ φτερὸ βάνει καμαροφρύδι.

αὐγὴν, ὡς ἥλιος τὴν ἡμέραν κτλ.». Βλ. καὶ στ. 79), σ. 285 M. «καὶ λάμπουν ὡς τὸν ἥλιον καὶ πέμπουσιν ἀκτῖνες»—στ. 1219, σ. 300, στ. 424, σ. 289 M. II. (Πρβλ. Teza, Del nome Mpeghl, σ. 8). Μελιτηνιώτου, Εἰς Σωφροσύνην, στ. 2849-2851, ἐν Notices et extr. des manuscrits, τ. XIX, μέρ. II, σ. 130. Γεωργιλᾶ, Θανατικὸν τῆς Ρόδου, στ. 158, σ. 37, Wagner, περὶ τῶν Ροδίων γυναικῶν «ὡσάν τὸν ἥλιον λάμπουσι» κτλ.

1. Jeannarakī, ἀρ. 245, σ. 183.

2. (Ἐλπίδος Μελαίνης), Κρητικὴ μέλισσα 1873, σ. 48, 18. (Παρομοιώσεις τοῦ στήθους πρὸς ἥλιον, τῆς ξανθῆς κόμης πρὸς τὸ χρῶμα τοῦ δύοντος ἡλίου). Jeannarakī, σ. 278, ἀρ. 159 (=G. Meyer, Gr. Volksl. 65, 43). Φραντζεσκάκη, Ἀριάδνη, σ. 29. Ἀραβατίν., σ. 338, ἀρ. 589. II. Γ. Μακρῇ, Τὸ Κατιρλί, σ. 82. Ἡ αὐτὴ παρομοίωσις καὶ ἐν γαμηλίῳ ἄσματι ἀναφέρεται εἰς τὸν γαμβρὸν ἑφιππον (Χασιώτου, Συλλογὴ, σ. 35. Πρβλ. Jeannarakī, ἀρ. 104, σ. 109).

3. Passow, ἀρ. 294. 295. 300. 310. 436. 438. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 13. Legrand, Recueil, σ. 302. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 7, 59. Καὶ εἰς παλαιὸν δημοτικὸν ἄσμα ἐκ τοῦ βιενναίου κώδικος παρὰ Legrand, σ. 48, ἀρ. 19:

ἦσαν τὰ στήθῃ σου ἀνοικτά, φέγγουν με σάν φεγγάρι,
ἐβγαίνει κ' ἐκ τὰ χεῖλη σου ἥλιος μὲ ταῖς ἀκτίναϊς.

4. Legrand, σ. 230 καὶ Χασιώτῃ, σ. 35. Ἀραβατίν., σ. 163, ἀρ. 243, σ. 198, ἀρ. 324. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλλ., σ. 74. «Τὸ φεγγάρι κύκλο» σημαίνει ὅτι ὁ κύκλος τοῦ προσώπου τῆς ὁμοιάζει πρὸς τὸν κύκλον τῆς σελήνης. Ἡ αὐτὴ δὲ εἰκὼν εὐρίσκεται καὶ εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ποίημα τοῦ Λυβίστρου καὶ τῆς Ροδάμνης (στ. 2163, σ. 301 Wagner): «παρεῖκαζες ἀνθόμοιον τὸν κύκλον τῆς σελήνης, / ὅποταν ἐνὶ ὀλόκυκλος καθάριος καὶ γεμᾶτος, ὡς πρὸς τὴν στρογγυλότηταν τῆς κόρης τοῦ προσώπου».

τὴν ἄμμο τὴν ἀμέτρητη βάνει μαργαριτάρια,
τὰ χοχλαδάκια τοῦ γιαλοῦ τσικίνια 'ς τὸ λαιμόν τση¹.

Καὶ κατὰ μὲν τὸ κρητικὸν ἄσμα τοῦτο, θέτει ἡ ὥραία τὸν ἥλιον εἰς τὸ μέτωπον, κατὰ δὲ τὰ παραμύθια καὶ παιδία ὠραιότατα γεννῶνται ἔχοντα ἐν τῷ μετώπῳ ἥλιον, ἄλλα φεγγάρι καὶ ἄλλα αὐγερινόν². Αἱ δὲ γυναῖκες τῆς Ἀττικῆς εἰς παλαιότερους χρόνους ἤξευρον τὴν τέχνην νὰ ἐφαρμόζωσιν ἐμπράκτως τὰς ποιητικὰς τῶν ᾠσμάτων παρομοιώσεις ζωγραφίζουσαι κατὰ τοὺς γάμους τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς νύμφης, εἴτε ὠραία ἦτο αὕτη εἴτε μή³.

Παραπλησίως ἐκφράσεις καὶ εἰκόνας εὐρίσκομεν, ἂν καὶ σπανίως, καὶ εἰς ἀρχαίους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Οὕτως εἰς τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον εἰς Ἀφροδίτην (στ. 89) :

ὥς δὲ σελήνη
στήθεσιν ἄμφ' ἀπαλοῖσιν ἐλάμπετο, θαῦμα ἰδέσθαι.

Ἐπαινοῦσα δὲ τὸν ἐρώμενον ἡ φαρμακeutrix παρὰ Θεοκρίτῳ (B' 79) λέγει· «Στήθεα δὲ στίλβοντα πολὺ πλέον ἢ τὴν Σελήνην». Ὁ Νόννος πολλαχοῦ παρομοιάζει ὠραίας παρθένους πρὸς τὴν σελήνην⁴, καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος (A' δ' 3) γράφει πρὸς παρθέτας τῆς καλλιόης γένους· «Τραυτέρῃ εἶδαν ἐγὼ ποτε ἐπὶ ταύρῳ γεγραμμένην σελήνην». Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς δὲ συγγρα-

1. Jeannarakī, ἀρ. 271, σ. 209, ἀρ. 1, σ. 1. Μανουσίου, B', σ. 78. "Ἐν τραγοῦδι ἀναφέρει καὶ πουλάρι «ὀπῶχει ἥλιο 'ς τὸ μέτωπο, φεγγάρι 'ς τὰ καπούλια». (Ἀραβαντιν., σ. 197, ἀρ. 322). Κατὰ τι δὲ κωμικὸν ᾠσμάτιον: «Δυὸ ἥλιοι εἶναι ποῦ βγαίνουν 'ς τὴ γῆς κάθε πουνρό, ἓνας 'ς τὸ μέτωπό σου κι ἄλλος 'ς τὸν οὐρανόν» (Ἀραβαντιν., σ. 363).

2. Νεοελλ. ἀνάλ., τ. B', σ. 43, 44. Πρβλ. καὶ τ. A', σ. 18 κέ. Hahn, τ. I, σ. 65 κέ. II, σ. 288 καὶ ἀρ. 69, τ. II, ἀρ. 99.—Κατὰ τι σερβικὸν παραμύθιον, γεννᾶται βασιλόπουλον, ἔχον χρυσοῦν ἄστρον εἰς τὸ μέτωπον (Vuk Karadschitsch, Volksmärchen der Serben, ἀρ. 10)· καὶ λαταυνικὸν ἀναφέρει βασίλισσαν περικαλλῇ, περὶ τὸ μέτωπον ἔχουσαν τοὺς ἀστέρας, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τὸν ἥλιον καὶ ἐν τῷ ὀπισθοκράνῳ τὴν σελήνην (Schleicher, Litauische Märchen, σ. 10). "Ἐτερον παραμύθιον οὐγγρικὸν διηγεῖται περὶ τῶν τριῶν θυγατέρων βασιλέως, ὅτι ἡ μία εἶχεν ἀστέρα ἐν τῷ μετώπῳ, ἡ ἄλλη τὴν σελήνην ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ ἡ τρίτη τὸν ἥλιον, ἐπίσης ἐπὶ τοῦ στήθους (Zeitschrift f. deutsche Mythologie, τ. II, σ. 283). Ἐν ἰταλικῷ παραμυθίῳ ἀναφέρεται Sole e Luna, ὀνόματα παιδίων (Basile, Pentameron V 5)· ἐν γαλλικῷ δὲ Jour et Aurore (Perrault, Contes des fées. "Ἀλλὰ παράλληλα ἀναγράφει ὁ Stan. Prato, ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1895, σ. 376 κέ.). Οἱ ἀρχαῖοι ὑποκοριζόμενοι ἐκάλουν ἡλίους τὰ ἀρσενικὰ τέκνα. α"Ἡλιε τῆς ἐμῆς ψυχῆς» (Ἀρτεμίδωρ. B' 36, σ. 126=Σουίδ., λ. "Ἡλιος). Τὰ δύο ἐκ τοῦ Ἀντωνίου τέκνα τῆς Κλεοπάτρας ἐπεκαλοῦντο "Ἡλιος καὶ Σελήνη (Πλουτάρχ., Ἀντών. 36. Σουίδ., λ. Ἰόβας. Τζέτζ., Χιλιάδ. Θ, 79. Λέων γραμματικὸς, σ. 55 Bonn.).

3. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθην. A', σ. 203.

4. Νόνν. A' 196. ΠΕ' 242. Ις' 47 καὶ ἄλλαχοῦ.

φεῖς εἶναι συχνόταται αἱ τοιαῦται παρομοιώσεις· ὁ ποιητὴς τοῦ Φλώριου καὶ τῆς Πλατζαφλώρας περιγράφει ὡς ἐξῆς τὴν καλλονὴν νεάνιδος :

πλὴν ἦτο ὠραιωμένη.

Εἰς ἡλικίαν (=ἀνάστημα) κυπάρισσος, σελήνη εἰς τὴν ὄψιν,
ὁ κύκλος τοῦ προσώπου της τὸν ἥλιον ἀντηγύει·
τὸ κάλλος της τὸ ἑμορφον φλόγα νὰ παρασταίνῃ¹.

Ὁ δὲ ποιητὴς τοῦ Ἱμπερίου καὶ τῆς Μαργαρώνας τὰ ἐπίθετα φεγγαρο-
πρόσωπη καὶ φεγγαρομίσοι οὐδὲ ἔχει ὡς συνώνυμα τοῦ ἀγγε-
λομοουσίου δάτη².

Κοινὰ καὶ συνήθεις εἶναι αἱ τοιαῦται ἐκφράσεις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς.
Ὁ Stan. Prato ἐδημοσίευσε πλουσιωτάτην συλλογὴν τούτων, προπάντων ἐκ
τῆς ἰταλικῆς δημώδους ποιήσεως³. Ἀπαραλλάκτως ὡς εἰς τὸ ἐλληνικὸν
τραγοῦδι «βάνει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι ἀστῆθι», ἐν ρωμαϊκῷ ὁ
ἐραστὴς λέγει περὶ τῆς ἐρωμένης· *Porti la luna in petto, il sole in fron-*
*te*⁴. Καὶ ρωμουνικὰ καὶ ρωσικὰ παρομοιώδεις φράσεις προσομοιάζουσι
τὸ κάλλος γυναικὸς πρὸς τὸν ἥλιον⁵. Καὶ εἰς φίννια δημώδη ἔσματα οὕτω
περιγράφεται ὠραία παρθένος:

ἀπὸ τοῦ ὄψεαι
ἐκ κρατερῶν φῶς σελήνης
ἐκ τοῦ ἀτήθους φῶς ἡλίου,
ἐκ τῶν ὠκίων φῶς ἀρκτούρου,
ἐκ τῶν νώτων φῶς πλειάδος⁶.

Ὅχι μόνον δὲ ὠραιότατος χαρακτηρίζεται ὁ ἥλιος, ἀλλὰ καὶ λέγεται
πηγὴ ὠραιότητος καὶ δοτὴρ καλλονῆς. Οὕτως ἐν ἐρωτικὸν δίστιχον εἰς τοῦτον
ἀποδίδει τὸ κάλλος τῆς ἐρωμένης.

Ὅντε σ' ἐγέννα ἡ μάννα σου, ὁ ἥλιος ἐκατέβη,
καὶ σοῦ ἔδωκε τὴν ὁμορφιὰ καὶ πάλι μετανέβη⁷.

1. Στ. 6-9, ἐν Wagner, *Medieval Greek texts*, London 1870, σ. 1. Mullach, *Conj. byzant.*, σ. 38.

2. Στ. 34, σ. 241 Λάμπρου. Πρβλ. αὐτ., στ. 251, σ. 253 Λάμπρου. Βέλθανδρος ζ' 680-1, σ. 147 Legrand. Νικήτ. *Εὐγενίαν*. Γ' 336. ζ' 415. Τρυφιδόωρ. 514. Ἰωάν. *Εὐγε- νικοῦ*, Ἐκφράσεις 4, ἐν Boissonade, *Anecd. nova*, σ. 341.

3. Ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1895, σ. 363-383. 1896, σ. 24-52 (Sonne, Mond u. Sterne als Schönheitssymbole).

4. C. Blessig, *Römische Ritornelle*, 1860, σ. 8.

5. Zanne, *Proverbele Românilor*, τ. II, ἀρ. 5263. Vlad. Dal, Παροιμίαι τοῦ ρω- σικοῦ λαοῦ, ἐκδ. Β', τ. I, σ. 236.

6. Kalewala. Rune X, στ. 89 κέ. Μετάφρ. γερμανικὴ A. Schiefner.

7. Jeannarakí, σ. 279, ἀρ. 164. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, σ. 42. Passow, σ. 456. Kind, *Μνημόσυνον*, σ. 22. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 9, ἀρ. 87.

Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτο λαμπρὰ ἐνίοτε περιγράφεται ὑπὸ δημοτικῶν ᾄσμάτων καὶ παραμυθίων ἢ καλλονῇ γυναικῶν, ὥστε ὁ ἥλιος ἀδυνατεῖ νὰ συναγωνισθῇ πρὸς αὐτάς, ἢ μᾶλλον ὅπως μὴ ἀποσβεσθῇ ἢ αἴγλη του, πρέπει ἐξ ἐκείνων ν' ἀρυσθῇ καὶ φῶς καὶ ἀκτῖνας.

Ὁ ἥλιος τσι ἀχτίδες του ἄς πὰ νὰ τσι στερέψῃ
κι ἄς ἔρθ' ἀπὸ τοῦ λόγου σου νὰ τσι ξαναγυρέψῃ¹.

Τὸ κάλλος γυναικῶν θαμβώνει ἐνίοτε καὶ αὐτὸν τὸν ἥλιον·

Ὁ ἥλιος ὅταν ἔτυχε ἐσένα ν' ἀπαντήσῃ,
ἀπ' τὴν πουλλή σου οὐμουρφιὰ κι κείνους ἐξαλίστῃ²

καὶ καταλαμβάνεται οὗτος ὑπὸ ἐντροπῆς βλέπων γυναικας ὠραιότερας αὐτοῦ, ὡς λέγει ᾄσμα τῶν ἐν Ὑδροῦντι Ἑλληνοῖταλῶν:

ὦ ἥλιε μου, ποῦ ὅλο τὸ κόσμο πραδεῖ,
ὦρια secundu τούῃ εἶδε τινί;
Καὶ ὁ Ἥλιο μοῦ πε' «Μοῦ κάνει ἐντροπή,
γιατὶ τούῃ ἔπλεον ὦρια τὰ διπλά»³

Πρὸς ἔκφρασιν ὑπερόχου καλλονῆς γυναικὸς λέγουσιν ὅτι προκαλεῖ τὸν ἥλιον εἰς ἀγῶνα κάλλους· αὐτὸν ἐμάρφας, τὸν ἥλιον ἔλαεν, γιὰ λάμψον γιὰ τὰ λάμπω» λέγει παραμύθιον τῆς Τραπεζοῦντος⁴. Καὶ δημοτικὰ ᾄσματα παραστατικώτερον ἀναφέρουσι τοιαύτην πρόκλησιν, καὶ τὴν βεβαίαν κατίσχυσιν τῆς προκαλοῦσης ὠραίας:

Καὶ μὲ τὸν ἥλιο μάλωνε, μὲ τὸν ἥλιο μαλώνει·
«Γιὰ ἔβγα, ἥλιε μου, νὰ βγῶ, γιὰ λάμψε γιὰ νὰ λάμψω».
Ἐλαμψε ὁ ἥλιος τὰ ταχύ, μαραίνει τὰ χορτάρια
κ' ἐγὼ μὲ τὶς ἀχτῖνες μου μαραίνω παλληκάρια⁵.

1. Jeannarakí, ἀρ. 160, σ. 278. Φραντζεσκάκη, Ἀριάδνη, σ. 30.

2. Λέσβιον παρὰ Στ. Ἀναγνώστου (Α. Λ.) Παραπλησία ιδέα καὶ ἐν σικελικῷ ᾄσματι (S. Salomone Marino, Canti popolari siciliani, Palermo 1867, ἀρ. 77): «La to' biddizza la suli comfuni» (ἡ ὁμορφάδα σου τὸν ἥλιο ζαλίζει).

3. Morosi, Studi sui dialetti greci della terra d'Otranto, σ. 14, ἀρ. 12. Πολίτου, Ἐκλογαί, σ. 270, 10.

4. Ἀστὴρ τοῦ Πόντου, τ. Α', σ. 213.

5. Passow, ἀρ. 536 (Ζωγράφ. ἀγὼν Α', στ. 97, 90). Παραλλαγὰς τοῦ ᾄσματος τούτου βλ. Passow, ἀρ. 537. 538. Ζωγράφ. ἀγὼν Α', σ. 161, 296, 305, 22. Μετάφρ. ἐν Dora d'Istria, Excursions en Roumélie et en Morée, τ. I, σ. 154.

Γ'.

Ἡλιος ὡς ὄμμα.—Πανδερκής.—Ἐρωτήσεις πρὸς τὸν Ἡλίον.—Ἡλιος ὡς ἀγγελιαφόρος.

Μεταφορικῶς ὁ ἥλιος λέγεται μ ᾱ τ ι τ ο ὕ θ ε ο ὕ (ἐν Πελοποννήσῳ). τῆς αὐτῆς δὲ μεταφορᾶς, θεωρουμένου τοῦ ἡλίου ἀπλῶς ὡς ὀφθαλμοῦ¹, ἢ ὡς ὀφθαλμοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅχι μόνον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐποιοῦντο χρῆσιν², ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ λαοί, μηδὲ τῶν ἀγρίων ἐξαιρουμένων³. Ἐν τοῖς Βέδαις ὁ τοῦ ἡλίου θεὸς Savitti ὀνομάζεται ὄμμα τοῦ κόσμου⁴, ἐν δὲ τῇ Μαχαβαράτα ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἀναφέρεται εἰς ἕτερον τοῦ ἡλίου θεόν, τὸν Σούρυαν⁵. Ἀλλαχοῦ τοῦ Ρίγ-Βέδα ὁ Σούρυα καλεῖται «ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ Μίτρα, τοῦ Βαρούνια καὶ τοῦ Ἀγνη»⁶ ἢ τῶν δύο πρώτων ἀπλῶς⁷. Ἐν τῇ περσικῇ θρησκείᾳ ὁ ἥλιος ἐθεωρεῖτο ὀφθαλμὸς τοῦ Ὁρομάσδου καὶ τοῦ Μίθρα⁸· ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ ὁ δεξιὸς ὀφθαλμὸς τοῦ δημιουργοῦ⁹· οἱ ἀρχαῖοι

1. Αἰνιγμα χιακόν, ὁ ἥλιος. «Μ' ἐνα κατὰ μόνονατο ὅλον τὸν κόσμον βλέπω». (Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 177, ἀρ. 46).

2. «Διὸς ὀφθαλμὸς» (Ἡσιόδ., Ἑργ. Ἡμ. 267 γ) «ὅ γὰρ αἰὲν ὄρων κύκλος λεύσσει νιν Μορίου Διὸς» (Σοφοκλ., Οἰδ. Κ. 744)· «ὀφθαλμὸς Ἀέρος βλέφαρον» (Σοφοκλ., Ἀντιγ. 400)· «ὀφθαλμὸς τερὸν ὄμμα» (αὐτ., 89)· «ὀφθαλμὸς αἰθέρος» (Ἀριστοφ., Νεφ. 285). Παρὰ τοῖς ὀρφικοῖς ὁ ἥλιος ἐθεωρεῖτο ὡς ὀφθαλμὸς τοῦ Διὸς, συνταυτιζομένου μετὰ τὸν κόσμον (παρ' Εὐσεβ., Προπ. Εὐαγ. ἀπ. Γ' 9. Στοιχ. Εὐα. Α' β' 23). «Τὸ κοινὸν ὄμμα τὴν πανοπτρίαν κόρη» (Γεωργ. Πισιδ., Ἐξάήμερον, σ. 218). Ὁμοίαι μεταφοραὶ εἰς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ περὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων (Schwartz, Poet. Naturansch. I, σ. 145, 146).—Περὶ τοῦ ἡλίου θεωρουμένου ὡς ὀφθαλμοῦ τοῦ θεοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων λαῶν βλ. καὶ Gruppe, Gr. Mytholog., σ. 380. Rapp, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol. I, σ. 1997: Jessen, ἐν Pauly-Wissowa, RE., τ. VIII, σ. 86. Καὶ αὕτη ἡ πρώτη σημασία τῆς ρίζης sāvel, ἐξ ἧς τὸ κοινὸν ὄνομα τοῦ ἡλίου εἰς τὰς γλώσσας τῶν Ἰαπετικών λαῶν εἶναι ἢ τοῦ ὀφθαλμοῦ. (Jessen, αὐτ., σ. 58).

3. «Ὁφθαλμὸς τῆς ἡμέρας» ἐν Ἰάβᾳ, Σουμάτρα, Μαδαγασκάρῃ. Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Νέας Ζηλανδίας μυθολογοῦσιν, ὅτι ὁ Maui ἐθεσε τὸν ὀφθαλμόν του ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐγένετο ἥλιος καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν δύο τέκνων του καὶ ἐγένοντο οἱ ἀστέρες (Edw. Tylor, La civilisation primitive, τ. I, σ. 401, τῆς γερμ. μεταφρ. τ. I, σ. 344 κέ.).

4. Βλ. A. Weber, Zwei Texte über Omina u. Portenta, σ. 362.

5. III 166 κέ. παρὰ Muir, σ. 161.

6. Rig Veda I, 115, 1 Max Müller.

7. Βλ. τὰ οἰκεῖα χωρία τοῦ Ρίγ Βέδα παρὰ Muir, σ. 157. M. Müller, Ursprung d. Religion, σ. 300, 305. Bloomfield, On the myth of Heavenly Eye-ball, with reference to Rig Veda X 40, 9, ἐν American Journal of Philolog. 1896 XVIII 399 κέ.

8. Zend Avesta, μετάφρ. Spiegel καὶ Bleck. Yaçna II 35. Darmesteter, Ormazd et Ahriman, ἐν Biblioth. de l' école des hautes études, Par. 1877, τ. 29, σ. 31 κέ.

9. Le Page-Renouf, Vorlesungen über Ursprung und Entstehung der Religion, 1881, σ. 176. Περὶ ὁμοίων παραστάσεων τῶν Ἑβραίων βλ. Goldziher, Der Mythos bei den Hebräern 1876, σ. 124 κέ.

Γερμανοὶ ὑπελάμβανον αὐτὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Ὀδίν¹, οἱ δὲ Σλάβοι τῶν Καρπαθίων τὸν λέγουσιν «ὀφθαλμὸν τῆς ἡμέρας»².

Ἔχει δὲ ὁ ἥλιος ὄμμα ὀξὺ καὶ ἀσφαλές· αὐτὸς ποῦ περπατεῖ δλον τὸν κόσμον³, ἐπισκοπεῖ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, βλέπει τὰ πάντα καὶ οὐδὲν μένει εἰς αὐτὸν ἀπόκρυφον· νὰ μὴ σὲ ἰδῇ ὁ ἥλιος, εἶναι κατάρρα δεινοτάτη. Εἰσχωρεῖ πανταχοῦ καὶ τὰ πάντα διαφωτίζει· «κλειδώνω, μανταλώνω, τὸν κλέφτη βρίσκω μέσα», λέγει δημῶδες αἰνιγμα, ἐννοοῦν τὸν ἥλιον.

Οὕτω καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ ἥλιος ἐνομιζέτο πανδερκῆς καὶ πανδαήμων· κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη «πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει»⁴, ἐν δὲ τῷ ὁμηρικῷ ὕμνῳ εἰς Δῆμητρα λέγεται θεῶν σκοπὸς ἡδὲ καὶ ἀνδρῶν⁵. Ὁ Αἰσχύλος ἀποκαλεῖ αὐτὸν πανόπτῃν⁶ καὶ παντόπταν⁷. Ὁ ἥλιος νοήσας τὴν ἀπιστίαν τῆς Ἀφροδίτης καταγγέλλει αὐτὴν εἰς τὸν Ἡφαιστον⁸, καὶ μόνος γινώσκων τὸν ἄρπαγα τῆς Περσεφόνης κατονομάζει αὐτὸν εἰς τὴν Δῆμητρα⁹. Καὶ πολλαχοῦ τῶν βεδικῶν ὕμνων λέγεται πανδερκῆς καὶ τηλωπὸς καὶ παντεπόπτης¹⁰. Κατὰ τοὺς γερμανικοὺς μῦθους, ὁ θεὸς βλέπει διὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων¹¹. σλαβιστὶ δὲ (τσε-

1. Simrock, Deutsche Mythologie, § 74, σ. 240 κτ. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 665 (585-6 δ' ἐκδ.).

2. Kochauswski, παρὰ Chodzko, Contes slaves, σ. 33, σημ. Οἱ Πολωνοὶ λέγουσι τὸν ἥλιον μάτι τοῦ Θεοῦ ποῦ τὰ βλέπει ὅλα (Pawlo deś trad. popul. 1895, τ. X, σ. 421).

3. Ἐν ἀσματίῳ τοῦ Ὑδροῦντος (Morosi, ἐνθ' ἄν., Pellegrini, Il dialetto greco-calabro, σ. 43). Πρὸς τὴν φράσιν ταύτην ἀντιστοιχεῖ τὸ τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου εἰς Δῆμητρα (στ. 69-70):

σύ γάρ δὴ πᾶσαν ἐπὶ χθόνα καὶ κατὰ πόντον
αἰθέρος ἐκ δίης καταδέρκεαι ἀκτίνεσσι

καὶ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Εὐριπίδου (Ἀνθολ. Append. 27, παρ' Ἀθην. Β' 61 β) :

Ἦ τὸν ἀγήραντον πόλον αἰθέρος, ἥλιε, τέμνων
ἄρ' εἶδες κτλ.

4. Ἰλιάδ. Γ, 277. Ξ, 345. Ὀδ. Α, 109. Μ, 323.

5. Ὑμν. εἰς Δῆμητρ. 62. Πρβλ. Ὀδ. Θ, 302.

6. Αἰσχύλ., Προμηθ. 91.

7. Παρὰ Στράβωνι Α' 33.

8. Ὀδ. Θ, 270.

9. Ὑμν. εἰς Δῆμητρ. 75 κτ.—Πρβλ. Φαλάριδ. ἐπιστ. 104, ἐν Epistol., ed. Hercher, σ. 439: «πάντων ἐπόπτης».—Γεώργ. Πισίδ., Ἐξαήμε., στ. 225: «Οὐδὲν γάρ αὐτοῦ τῆς φορᾶς ἀπεκρύβη». Ἐκ τῶν Ρωμαίων ποιητῶν βλ. Ovid., Met. II 32: «Sol oculis juvenem, quibus adspicit omnia, vidit» αὐτ. IV 172: «Videt hic deus omnia primus». Βλ. καὶ αὐτ., IV 227. Vergil., Aen. IV 607. XII 676. Ἄλλας ἀρχαίας μαρτυρίας βλ. παρὰ Roscher, Lex. Myth. I 1997. III 1540 κτ. Pauly-Wissowa, R.E., VIII, σ. 73, 84. Gruppe, Gr. Myth., 380, 2. 587, 1.

10. Muir 157. M. Müller, ἐνθ' ἄν., σ. 305.

11. Grimm, D. M., σ. 665 (586 δ' ἐκδ.).

χιστί) ονομάζεται ο ήλιος Djed vschevjed, ήτοι ο τὰ πάντα εἰδὼς ἢ βλέπων γέρων¹.

Βλέπων δὲ τὰ πάντα ὁ ἥλιος, παρίσταται ἐπίσης ὑπὸ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ ὡς συμπαθὼν τοὺς ἐν τῇ γῇ, καὶ ἄν που ἴδῃ τινὰ θλιβόμενον ἐρωτῶν νὰ μάθῃ τί τὸ αἷτιον τῆς θλίψεως καὶ παραμυθούμενος τοὺς πάσχον-
τας².

Ἔστην Πρόλῃ σὲ θυμήθηκα κ' ἥλιος μὲ παρηγόρα,
«Τσώπα, πουλάκι μου, μὴν κλαῖς, κ' ἐγὼ τὴν εἶγδα τώρα»,

λέγει ἐρωτικὸν δίστιχον³. Εἰς ἄλλο δὲ ἄσμα εἰσάγεται μία ἐλαφίνα, ἥτις ἀποφεύγει τὸν μετὰ τῶν ἄλλων ἐλάφων συναγελασμόν, καὶ

μόνον τ' ἀπόσκια περπατεῖ καὶ τὰ ζερβὰ κοιμᾶται,
κι ὅθε εὖρη γαργὰρὸ νερό, θολώνει καὶ τὸ πίνει.

Ὁ ἥλιος τὴν ἀπάντησε, στέκει καὶ τὴ ρωτᾷ κτλ.⁴

Ἄλλοτε πάλιν, περίλυπος ἔνεκα τοῦ θανάτου ἥρωος, ἀφηγεῖται τὸ συμβε-
βηκὸς εἰς τὸ Φεγγάρι καὶ τὸν Αὐγερινόν.

Ὁ ἥλιος ἐσκατίσθη καὶ τὸ φεγγάρι ἐχάθη,
κι ὁ καθαρός Αὐγερινὸς ἐβλήκε ματωμένον
τὰ τρία ἐκουβέντιαζον, τὰ τρία ἄράδα ἄράδα.

«Τίνος εἶν' τ' ἄσπερ τὸ κορμί, ποῦ ἔναι χωρὶς κεφάλι;»

Γυρίζει ὁ ἥλιος καὶ τοὺς λέει, καὶ λέει τοῦ Φεγγάρου κτλ.⁵

Θλιβόμενος δὲ διὰ κακά, τὰ ὅποια βλέπει, ἀνατέλλει ἐνίοτε «κόκκινος, καταμελανιασμένος»⁶, καὶ ἐπὶ τῇ θεᾷ μεγάλῃς συμφορᾷς ἐκφράζει τὸν φόβον μὴ τὰ δάκρυα τοῦ πάσχοντος κατασβέσωσι τὴν φλόγα του⁷.

Ἄλλὰ καὶ παραγγελίας τῶν ἀγαπώντων διαβιβάζει πρὸς μακρὰν εὐρι-
σκομένους, διότι αὐτὸς μόνος κάλλιον παντὸς ἄλλου γινώσκει ποῦ διαμένουσι
καὶ τάχιστα βλέπει αὐτούς.

1. Chodzko, ἐνθ' ἄν., σ. 32, 39 σημ.

2. Ἡ βυζαντινὴ παροιμία «Ἀφ' ὧν ἐκαβαλλίκευσε, κῦρ ἥλιε, μὴ τὸν κλαίῃς» (Krumbacher, Mittelgr. Sprichw., ἀρ. 117, σ. 127) ἐμφαίνει τὴν συμπάθειαν τοῦ ἡλίου καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων ἐνδιαφέρον αὐτοῦ. Τὸ μὴ τὸν κλαίῃς = μὴ τὸν οἰκτίρῃς, ἀδιαφόρησον περὶ αὐτοῦ.

3. Passow, σ. 567, ἀρ. 875.

4. Μανούσου, Β', σ. 71. Βλ. καὶ Passow, ἀρ. 398. 399. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 145, ἀρ. 252.

5. Χασιώτης, σ. 105, ἀρ. 24. Ἑβδομάς 1889, ἀρ. 14, σ. 4. Καὶ εἰς σερβικά ἄσματα ὁμοίως ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συνδιαλέγονται περὶ τῶν ἀνθρωπίνων (Vuk, III 3).

6. Ἀραβαντιν., σ. 82, ἀρ. 96.

7. Legrand, σ. 286, ἀρ. 127.

Ὡς ἥλιε μου, χαμήλωσε καὶ πᾶρε τὴ γραφή μου,
περικαλῶ σε νὰ τὴν πᾶς κεῖ ποῦ νὰ τὸ πουλί μου¹.

Ἐν ἄλβανικῷ παραμυθίῳ στέλλει ἡ μήτηρ πρὸς τὴν μακρὰν ἀποῦσαν κόρην τῆς χαιρετίσματα μετὸν ἥλιον τοῦ μεσημεριοῦ². Ὁμοίως καὶ ὁ θνήσκων Αἴας παρὰ Σοφοκλεῖ (Αἴ. 845 - 851) λέγει πρὸς τὸν ἥλιον.

Σὺ δ', ὦ τὸν αἰπὺν οὐρανὸν διφρηλατῶν,
ἥλιε, πατρώαν τὴν ἐμὴν ὅταν χθόνα
ἴδης, ἐπισχὼν χρυσόνωτον ἡνίαν
ἄγγειλον ἄτας τὰς ἐμὰς μόρον τ' ἐμὸν
γέροντι πατρὶ τῇ τε δυστήνῳ τροφῷ.

Ὡς παντεπόπτης δ' ὁ ἥλιος ἐρωτᾶται περὶ ἀγνοουμένων καὶ δυσερευνητῶν πραγμάτων, καὶ προθύμως ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἐρωτήματα, κατὰ τὴν δημῶδη ποίησιν καὶ τοὺς δημῶδεις μύθους.

ἥλιε μου καὶ Φεγγάρι μου καὶ κοσμογυριστή μου,
νὰ σ' ἀρωτήσω νὰ μοῦ πῆς, εἶδες τὸ πουλί μου;
—Εἶδα το τὸ πουλάκι σου καὶ.

Εἰς ἓν δὲ μαυριὰτικόν μαιρολόγιον ἐρωτᾶται ὁ ἥλιος «μὴν εἶδε μὴ καὶ κακὴν», καὶ αὐτὸς ἀποκρίνεται, ὅτι τὴν ἐσπέρην τῆς γῆς, διαβαίνων ἀπὸ τοῦ περιβόλι τοῦ Ἀδῆ, ἔμαθε ὅτι τῆς ἐγράψαν εἰς ὄνομα μετὸς ἀποθαμένους⁴.

Τὸν ἥλιον παρακαλοῦσι καὶ αἱ Τραχινιαὶ γυναῖκες παρὰ Σοφοκλεῖ (Τραχίν. 95 κέ.) νὰ τὰς πληροφορήσῃ ποῦ γῆς εὐρίσκεται ὁ Ἡρακλῆς. Καθὼς δὲ παρ' Ὀμήρῳ καταγγέλλει εἰς τὸν Ἡφαιστον τὴν ἀπιστίαν τῆς Ἀφροδίτης, εἰς ἀκριτικὰ ἄσματα σπεύδει νὰ πληροφορήσῃ τὸν Γιαννακὴν περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου του ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν⁵.

Συνήθως εἰς τὰ παραμύθια ἡ κακὴ μητρυιὰ ἢ ἡ πενθερὰ νεάνιδος, τῆς ὁποίας ἀπῆτησε τὸν θάνατον καὶ τὴν νομίζει ἀποθαμένην, καυχωμένη ἐνώπιον τοῦ Ἡλίου τὸν ἐρωτᾷ, ἂν γνωρίζῃ ἄλλην τινὰ ὠραιότεραν αὐτῆς.

ἥλιε μου καὶ παράλιε μου καὶ κοσμογυριστή μου,
εἶσαι καὶ σύ, εἶμαι κ' ἐγώ, μὰ εἶδες κι ἄλλην ὁμορφύτερη⁶;

1. Παρνασσός, τ. Α', σ. 394.

2. Hahn, Alb. Studien II, σ. 106. Gr. u. alb. Märchen, ἀρ. 96.

3. Λαογρ. Α' 297, 123. Ὁμοίως ἐρωτήσεις καὶ πρὸς τὴν σελήνην (Ἀραβαντιν., σ. 237, ἀρ. 400). Τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν ἐρωτήσεων πρὸς τὸν ἥλιον ἂν εἶδε τι, ἀπαντῶμεν καὶ παρ' ἀρχαίοις ποιηταῖς, τῷ Εὐριπίδῃ (βλ. ἀνωτέρω, σ. 161, σημ. 3) καὶ τῷ Θεοδόκῃ (παρὰ Στοβαίῳ I' 8. Ἀπ. 10 Nauck).

4. Παρνασσός, τ. ΙΖ', σ. 80.

5. ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 222, 228.

6. Ἐξ ἀνεκδότου μεσσηνιακοῦ παραμυθίου.—Ὁ κ. B. Schmidt, (Gr. Märchen usw.,

Ὁ δὲ Ἥλιος ἀδυνατῶν ν' ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ νομιζομένη νεκρὰ εὐρίσκεται ἐν τῇ ζωῇ. Τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον ἐκ τοῦ κύκλου τούτου τῶν παραμυθίων εἶναι ἐν ἀθηναϊκὸν (ἀνακοινωθέν μοι ὑπὸ τῆς Κας Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου), περίεργον καὶ διὰ τὴν παρεμβολὴν στίχων ἐν τῇ διηγήσει. Κατὰ τὸ παραμύθιον τοῦτο, ὁ υἱὸς μιᾶς Λάμιας ἐνυμφεύθη περικαλλεστάτην κόρην. Ἐπειδὴ δ' ὁμῶς δὲν κατάρθωσε νὰ πείσῃ τὴν μητέρα του νὰ φεισθῇ αὐτῆς, ὑπεσχέθη νὰ τὴν φονεύσῃ ὁ ἴδιος· καὶ παραλαβὼν αὐτὴν εἰς τόπον μακρινὸν καὶ μοναχικόν, ἔκτισεν οἰκίσκον, ἐν ᾧ τὴν ἔκρυψεν. Ἐπιστρέψας δέ, εἶπεν εἰς τὴν μητέρα του ὅτι τὴν ἐσκότωσε καὶ ἐκάθησε καὶ ἔκλαιεν. Ἡ Λάμια προσεπάθησε νὰ τὸν παρηγορήσῃ, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν καταλιποῦσα αὐτὸν ἤρχισε νὰ καλλωπίζεται.

σ. 233) νομίζων ὅτι ἐσφαμένως γράφομεν τὴν λέξιν παράλιε διορθώνει προσήλιε. Ἄλλ' ἡ λέξις ὀρθῶς ἔχει οὕτως, ὑπὸ τὸν αὐτὸν τύπον δ' ἐκφέρεται καὶ ἐν παιδικῷ ἀσματικῷ Φιλίππου πώλεως, τὸ ὁποῖον κατωτέρω δημοσιεύομεν. Ζακύνθιον παραμύθιον τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔχει ὡς ἐξῆς τὴν πρὸς τὴν Ἥλιον ἐρώτησιν:

Ἥλιε μου, προσήλιε μου,
πές μου νὰ ζῶν τὰ αἰετὰ σου,
ποία εἶναι ἡ ὀμορφότερη γυνίκα τοῦ κόσμου;

(Schmidt, αὐτ., ἀρ. 17, σ. 110) καὶ ἐν ἐξῆς ἀνεκδοτῷ σπαρτιατικῷ παραμυθίῳ φέρεται αὕτη οὕτως:

—Ἥλιε μου, προσήλιε μου, καὶ κοσμογυριστή μου,
λάμπεις καὶ σὺ, λάμπει καὶ ἐγώ!
—Μὰ σὰν τῇ Θεοχαρίτῃ,
μήτε σὺ καὶ μήτ' ἐγώ.

Ἐν παραμυθίῳ τοῦ Αἰγίου ὁ Ἥλιος ἐρωτώμενος ὑπὸ δύο ἀδελφῶν περὶ ὠραιότητος, ἀποκαλύπτει, ὅτι ζῇ ἡ ὠραιότερα ἀδελφὴ αὐτῶν, ἣν ἐπειράθησαν ν' ἀποκτείνωσιν (*D' Estournelles de Constant*, *La vie de province en Grèce*, σ. 263. 265. 268). Ὁμοίως εἰς χιακὴν(;) παραλλαγὴν τοῦ αὐτοῦ παραμυθίου (*Buchon*, *La Grèce continentale et la Morée*, σ. 263-7. *Legrand*, *Recueil de contes popul.*, σ. 133 κέ. Ἄλλην χιακὴν παραλλαγὴν βλ. ἐν *Carnoy et Nicolaidis*, *Trad. de l'Asie Mineure*, στ. 91 κέ.). Ἐν ἀλβανικῷ δὲ παραμυθίῳ τῆς νήσου Πόρου ἡ μητρυιὰ ἐρωτᾷ οὕτω τὸν Ἥλιον· «Ἥλιε, εἶμαι ὠραία καὶ εἶσαι ὠραίος, ὅσα εἶναι γύρω μου εἶναι ὠραῖα, καὶ ὅσα γύρω σου ὠραῖα. Εἶναι κανεῖς εἰς τὸν κόσμον ὠραιότερος;» Καὶ ὁ ἥλιος ἀπαντᾷ· «Ὁμορφὴ εἶσαι καὶ ὁμορφος εἶμαι, ἀλλ' ὁμορφὴ σὰν τὴν Μαριγῶ δὲν εἶναι καμμία εἰς ὅλον τὸν κόσμον» (*Hahn*, ἀρ. 103. *Doson*, *Contes albanais*, σ. 1 κέ.). Εἰς τὸ γερμανικὸν παραμύθιον τῆς Schneewittchen, τὴν αὐτὴν καὶ τ' ἀνωτέρω ἔχον ὑπόθεσιν, ἡ βασίλισσα δὲν ἐρωτᾷ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ μαγικὸν κάτοπτρον (*Grimm*, ἀρ. 53). Ὁμοίως καὶ εἰς τὰς ἄλλας πολυπληθεῖς παραλλαγὰς τοῦ παραμυθίου τούτου παρ' εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς μαγικὸν κάτοπτρον ἐπέχει τὴν θέσιν τοῦ ἡλίου. Κατ' ἐξαιρέσιν δ' ὁμῶς ἀναφέρουσιν ὡς τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια τὸν Ἥλιον ἀντὶ κατόπτρου, πλὴν τῶν ἀλβανικῶν, καὶ κουτσοβλαχικὴ παραλλαγὴ τοῦ χιακοῦ (*Sainéan*, *Basmele române*, σ. 750. 758), καὶ ὅμοιον βουλγαρικόν, καθὼς καὶ τινες τῶν ἰταλικῶν παραλλαγῶν τοῦ αὐτοῦ παραμυθίου (*Archivio per le tradiz. popol.*, τ. X, σ. 322). Τὴν μέσθην θέσιν μεταξὺ τῶν δύο διατυπώσεων κατέχει ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ζακυνθία παραλλαγὴ, ἐν ᾗ ἡ ἐρωτῶσα τὸν ἥλιον κρατεῖ εἰς χεῖρας κάτοπτρον.

«Ἐκεῖ ποῦ ἐβγῆκε 'ς τὸν ἥλιο κ' ἐχτενίζονταν, λέει 'ς τὸν "Ἥλιο :

«Ἥλιε μου, κύρ "Ἥλιε μου καὶ κοσμογυριστὴ μου,
πές μου ποιὰ 'ναι πιδ ὁμορφή, ἐγὼ ἦ ἡ Μαρουδιώ;
— "Ομορφὴ 'σαι καὶ καλὴ 'σαι,
σὰν τῇ Μαρουδιῶ δὲν εἶσαι»,

τῆς λέει ὁ "Ἥλιος. «Καὶ ζῇ ἀκόμη ἡ Μαρουδιώ;», τοῦ λέει. «Ζῇ καὶ βασιλεύει»,
τῆς λέει ὁ "Ἥλιος καὶ ἔτσι χωρὶς νὰ θέλῃ τὴν ἐπρόδωκε τὴν καϊμένη. «Καὶ
δὲν μοῦ λές, "Ἥλιε μου, ποῦ κάθεται;» τὸν ἀρωτᾷ ἡ Λάμια. «Ἄμα βγῶ ἀπὸ
τὸ σπίτι μου, λέει ὁ "Ἥλιος, τὸ πρῶτο πρόσωπο ποῦ θ' ἀπαντήσω εἶναι τῆς
Μαρουδιῶς». — Πίσω ἀπ' τὸ βουνὸ τὴν εἶχε τὴν κακομοῖρα! — Τότε τοῦ
λέει ἡ Λάμια.

«Ἥλιέ μου, σὲ παρακαλῶ,
πᾶρε με πᾶ νὰ τὴν ἰδῶ,
γιατὶ τὴν ἔχω κόρα μου,
πολὺ τὴν ἀπαθήσανα».

Τὴν πῆρε λοιπὸν ὁ "Ἥλιος καὶ πῆγαν. Ἐκεῖ ποῦ τὴν ἔφησε 'ς τὸ σπιτάκι τῆς
Μαρουδιῶς, ἄμα τὴν εἶδ' ἡ Λάμια ἐγύθησε ἀπὸ τὴν καὶ τὴν καταξέσκιζε.

«Τότε' ὁ "Ἥλιος μαύρισε
κι ὅλημερὴς δὲν ἔφαγε».

Ἐν ἄλλοις παραμυθίοις ἀναφέρεται, ὅτι πορεύονται εἰς τὴν κατοικίαν του
ὄχι μόνον οἱ θέλοντες νὰ μάθωσι παρ' αὐτοῦ ποῦ εὐρίσκονται ἄνθρωποι, ὧν
ἀγνοεῖται ἡ τύχη, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτοῦ, ὡς
πανδαήμονος, τὴν ἐξηγήσιν ἀκατανοήτων φαινομένων. Οὕτως ἐν ἀνεκδότῳ
λακωνικῇ (ἐκ τοῦ χωρίου Σέλιτσας τῆς Ἀβίας) παραλλαγῇ τοῦ σμυρναϊκοῦ
παραμυθίου, οὗ μέρος παρεθέσαμεν ἀνωτέρω, ὁ μεταβάς νὰ ζητήσῃ τὴν συν-
δρομὴν τοῦ Ἥλιου γέροντος κατὰ τοῦ ἀπατήσαντος αὐτὸν Ἑβραίου, τὸν παρα-
καλεῖ συγχρόνως, ἀπ' εὐθείας καὶ ὄχι διὰ τῆς συζύγου τοῦ Ἥλιου, ὡς ἐν τῷ
σμυρναϊκῷ παραμυθίῳ, νὰ τῷ ἐξηγήσῃ διατί μία πέτρα, ἣν εἶδε καθ' ὁδόν,
εἶναι μετέωρος, διατί ἐν ποτάμῳ εἶναι θολὸν πάντοτε, καὶ διατί αἱ κόραι, τὰς
ὁποίας εἶδε θρηνούσας, δὲν ὑπανδρεύονται. Ὁ δὲ "Ἥλιος ἀποκαλύπτει τὴν
αἰτίαν τούτων καὶ τὸν τρόπον τῆς διορθώσεως¹.

1. Τὸ παραμύθιον τοῦτο ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς λύσεως ἀπορημάτων ὑπὸ
ὑπερτέρου τινὸς ὄντος, εἰς δὲ προστρέχει ἐξαιτούμενος ταύτην ὁ ἥρωας. Ἐν τῇ κατηγορίᾳ
ταύτῃ ὁ *Antti Laarne* (*Verzeichniss der Märchentypen*, Helsinki 1910) καταλέγει τοὺς
τύπους ὑπ' ἀριθ. 460 A. B. 461. 465 ABC. Ἄλλ' ἐν πᾶσι τοῖς τύποις τούτοις τὸ λῦον τ'
ἀπορήματα ὑπέρτερον ὄν εἶναι ὁ Θεός, ὁ διάβολος ἢ ἡ τύχη. Καὶ ἐν μεσαιωνικῇ ἐλληνικῇ
ἐμμέτρῳ διασκευῇ τοῦ παραμυθίου (Λόγος περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας, ἐν *Lambros*, Ro-

Ἐν ἐτέρῳ ἀνεκδότῳ παραμυθίῳ σμυρναϊκῷ, ὁ ἥρωας ἀναζητῶν τὴν σύζυγόν του, ἀποφασίζει νὰ ὑπάγῃ νὰ εὑρῇ τὸ σπίτι τοῦ Φεγγαριοῦ. «Ὡς ποῦ νὰ πάγῃ ἐκεῖ, χρειάστηκε μιὰ σιδερένια φορεσιά». εὑρε δ' ἐκεῖ τὴν σύζυγον τοῦ Φεγγαριοῦ, ὅπερ ἐνταῦθα παρουσιάζεται ὑπὸ ἀνδρικήν μορφήν, αὕτη δὲ τὸν ἀπέκρυψε, μεταμορφώσασα αὐτόν, διὰ νὰ μὴ τὸν φάγῃ τὸ Φεγγάρι. Ἀμα ἤλθε τοῦτο, ἡ σύζυγός του τῷ παρέθηκεν ἄφθονον τροφήν, καὶ κατόπιν τὸ παρεκάλεσε θερμῶς νὰ μὴ πειράξῃ τὸν ξένον. Ἐδέχθη τὸ Φεγγάρι καὶ ἀναλαβόντος ἐκείνου τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν τῷ λέγει.

«Ἐγὼ δὲν ξέρω ποιά εἶναι, μονάχα νὰ πᾶς 'ς τὸν ἀδελφό μου τὸν "Ἥλιο, καὶ κειὸς μπορεῖ νὰ σ' ἀρμηνέψῃ ποῦ εἶναι αὐτός». Τὸ παιδί, ὡς ποῦ νὰ πάγῃ πάλι 'ς τὸν "Ἥλιον ἠγάλασε τὴ μιὰ φορεσιά καὶ τὸ ἕνα ζευγάρι παπούτσια καὶ σὰν ὑπῆγε ἔβαλε τὴν τρίτη φορεσιά καὶ τὸ τρίτο ζευγάρι. Σὰν ὑπῆγε 'ς τὸν "Ἥλιο καὶ τὸ ἀρωτᾷ καὶ κεῖνος τοῦ πε πῶς δὲν ξέρει τίποτα, μονάχα νὰ πάῃ 'ς τὴν ἀδελφή του τὴν Πούλια γιὰ νὰ τοῦ πῇ ἐκεῖνη ποῦ εἶναι αὕτη.

Αἱ τοιαῦται διηγήσεις τῶν παραμυθίων ἐκπηγάζουσι πιθανῶς ἐκ παλαιῶν μύθων, σὺν τῷ χρόνῳ παραφθορέντων καὶ ἀλλοιωθέντων. Εἰς τούτους δὲ προδήλως ἀνάγεται καὶ παραπλήσιος τοῦ ἀρχαίου μῦθος ἐκ τῶν εἰς τὴν πλάνην τῆς Δήμητρος ἀναφερομένων, οἵτινες διασώθησαν ἐν τῷ ὁμηρικῷ ὕμνῳ εἰς Δήμητρα. Ὡς ἔχει ἡ διήγησις ἐν τῷ ὕμνῳ, ἡ Δήμητρος συναντᾷ τὴν Ἑκάτην, ἡ ἑκατοικοῦσαν πρὸς τὸ Φεγγάρι τῶν παραμυθίων. Καὶ αὕτη μὲν ἀτελεῖς παρέχει εἰς αὐτὴν πληροφορίαν περὶ τῆς ἀρετῆς τῆς Κόρης, διότι μόνον τὴν φωνὴν ταύτης ἤκουσεν· ἀλλ' ὁδηγεῖ τὴν Δήμητρα εἰς τὸν "Ἥλιον, παρ' οὗ μανθάνει αὕτη καταλεπτῶς τὰ κατὰ τὴν ἀρετὴν. Ὡς παραφθορὰν τῶν μύθων τούτων δυνάμεθα ἐπίσης νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὰ ἐν πάσαις ταῖς διασκευαῖς τῆς ἱστορίας τοῦ Ψευδοκαλλισθέους μυθολογήματα περὶ τῶν δύο λαλούντων προφητικῶν δένδρων τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης ἐν τῷ ἄκρῳ τῆς γῆς, ὧν τοῦτο μὲν προσηγόρευσε τὸν Ἀλέξανδρον ἑλληνιστί, ἐκεῖνο δὲ Ἰνδιστί².

¹ mans Grecs, σ. 289 καὶ N. Ἑλληνομνήμ., τ. Γ', σ. 402 καὶ.) πρὸς τὴν Τύχην προσφεύγει ὁ ἀτυχής, ζητῶν πῶς νὰ ἐξεύρῃ τρόπον ἀπαλλαγῆς τῶν κακῶν. Μόνον δ' ἐν τῷ προκειμένῳ ἑλληνικῷ καὶ ἐν τσεχικῷ παραμυθίῳ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ διαβόλου ἢ τῆς τύχης λύει τὰ ἀπορήματα ὁ ἥλιος. (Τὸ τσεχικὸν παραμύθιον ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ K. J. Erven, Prag 1865, μετεφράσθη γαλλιστί ὑπὸ Chodzko, Contes Slaves, σ. 31 καὶ, ἰταλίστι ὑπὸ Em. Tessa, I tre capelli d'oro del nonno Satutto, Bologna 1866 καὶ γερμανιστί ὑπὸ Waldau, Böhmische Märchenbuch, σ. 587).

² 1. Ἡ Σελήνη ἐπικαλεῖται ἐν ὁρφικῷ ὕμνῳ (Θ' 27) πανδερχής, ὡς ὁ ἥλιος. Ἐν δημοτικῷ ᾄσματι ἐρωτᾷ τις τὸ φεγγάρι καὶ ὅχι τὸν ἥλιον διὰ νὰ μάθῃ ποῦ εὐρίσκεται ὁ ἀγαπώμενος (Passow, ἀρ. 453).

2. Ψευδοκαλλισθέων. Β' 44, σ. 93, Γ' 17, σ. 123 ἐκδ. Müller. Zacher, Pseudocallisthenes, σ. 161. Βίος Ἀλεξάνδρου, κώδ. βιβλ. Ἀγ. Μάρκου ἀρ. 408, φ. 119α (στ. 4927 καὶ σ. 205 W. Wagner). Ausfeld, Der griech. Alexanderroman, σ. 94 καὶ.

Ἐκ τοῦ Ψευδοκαλλισθένους ἴσως ἐλήφθη καὶ ἡ διήγησις μεσαιωνικοῦ τινος μυθιστορήματος τῆς ΙΔ' πιθανῶς ἑκατονταετηρίδος (ἐκδοθέντος τῷ 1473 ἐν Παδούῃ) τοῦ Guerino Meschino, ὅτι ὁ ἥρωας ἔμαθε παρὰ τῶν ἀστρολόγων, ὅτι μόνα γινώσκουσι τὰ κατὰ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τὰ δένδρα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, τὰ εὐρισκόμενα ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἄκρῳ τῆς γῆς (κεφ. 28). Ταῦτα δ' εὗρεν εἰς τὰ πέρατα τῆς Ἰνδικῆς, ἔμαθε δὲ παρ' αὐτῶν μέρος μόνον τῆς ἀληθείας, σταλὲς ὅπως μάθῃ τὰ ἐπίλοιπα εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς γῆς (κεφ. 60 - 62).

Ὅμοιαις διηγήσεις εὐρίσκομεν πλείστας εἰς παραμύθια καὶ ἄσματα ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Εἰς γερμανικὰ παραμύθια ἐρωτῶνται οὕτως ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες¹. Εἰς δὲ ὅμοια παραμύθια σλαβικῶν ἐθνῶν ἐρωτῶνται ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ ὁ ἄνεμος². Φλαμανδικόν τι παραμύθιον ἀναφέρει ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Αὐγερινόν, τὸν θεὸν τῆς Σελήνης ὑπὸ τινος, θέλοντος ν' ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτοὺς ἐντολὰς τῆς γραίης ἀδελφῆς των· κατοικοῦσι δ' οὗτοι εἰς πόλεις καὶ ἐν γένει ὁ χαρακτήρ τοῦ παραμυθίου τούτου εἶναι νεωτερικώτερος³. Εἰς λιθουανικὰ ἄσματα ἐρωτᾶται περὶ ἀπολεσθέντος πράγματος πρῶτος ὁ Αὐγερινός, εἶτα ὁ "Εσπερος, εἶτα ὁ Σελήνη καὶ τελευταῖος ὁ "Ἡλιος⁴. Εἰς βουλγαρικὸν δὲ ἐρωτᾷ τὸν "Ἡλιον περὶ τῶν συγγενῶν τῆς κόρης νυμφευθεῖσα ἐν τόπῳ μακρινῷ⁵. Κατὰ τι σερβικὸν παραμύθιον, ἀναγνίσκοντες εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἐρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς, ἡ ζητούσα τὸν σύζυγόν της πορεύεται εἰς τοῦ Ἡλίου, ἵνα τὸν ἐρωτήσῃ ποῦ εὐρίσκεται ἑκείνος. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἡλίου τὴν ἀποκρύπτει, ἵνα μὴ ὁ υἱὸς της, ὠρμημένος ἴσως ἐκ τῆς μακρᾶς πορείας, τὴν κακοποιήσῃ. Ὁ "Ἡλιος, εἰσελθὼν εἰς τὴν κατοικίαν, λέγει ὅτι τοῦ μυρίζει ἀνθρωπινὸ κρέας. Ἀλλ' ὅμως μετὰ τὰς παρακλήσεις τῆς μητρός του ὑποδέχεται εὐμενῶς τὴν ξένην. Ἀδυνατῶν δὲ ν' ἀπαντήσῃ εἰς αὐτήν, τὴν παραπέμπει εἰς τὴν Σελήνην, ἥτις ἐνδέχεται νὰ εἶδεν αὐτὸν τὴν νύκτα· τῇ δίδει προσέτι καὶ δῶρα, ἅτινα τῇ ἐχρησίμευσαν εἶτα πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ συζύγου. Αἱ αὐταὶ σκηναὶ ἐπαναλαμβάνονται παρὰ τῇ Σελήνῃ καὶ παρὰ τῷ ἀνέμῳ, ὅστις τέλος ὀδηγεῖ αὐτήν⁶. Κατὰ τὸ τσεχικὸν παραμύθιον, τοῦ ὁποῦ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν (σ. 165, 1), ὁ ἥρωας μεταβαίνει εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Djed Vschevjed (τοῦ γέρου ποῦ τὰ ξεύρει ὅλα) διὰ νὰ πάρῃ τρεῖς χρυσᾶς τρίχας ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἡλίου· ἡ δὲ μάγνα τοῦ Ἡλίου, ὑποδεχθεῖσα αὐτόν, τὸν προστατεύει,

1. Grimm, Kinder- u. Hausm., ἀρ. 25, 88. Βλ. καὶ Bolte - Polivka, Anmerkungen zu Grimm, τ. I, σ. 227 καὶ 233.

2. Bolte - Polivka, αὐτ., σ. 229. 230.

3. Pleiffers', Germania, 1869, τ. XIV, σ. 86 - 8.

4. Rhesa, Lith. Volkslieder, Berlin 1843, ἀρ. 81, σ. 221-3. Nesselmann, ἀρ. 3, σ. 2.

5. Rosen, Bulgarische Volksdichtungen, σ. 59-60.

6. Vuk Karadschitsch, Volksmärchen d. Serben, ἀρ. 10,

καὶ ὅχι μόνον τὰς τρεῖς χρυσᾶς τρίχας ἀποσπᾶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ υἱοῦ της, ἀλλὰ καὶ ζητεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξήγησιν τριῶν ἀπορημάτων παραπλησίων πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνωτέρω λακωνικῷ παραμυθίῳ.

Πλὴν τούτων καὶ εἰς φιννίους μύθους πολλάκις ἀναφέρονται ἐρωτήσεις πρὸς τὸν ἥλιον, ὡς τὰ πάντα εἰδότα¹. Ἐν τῇ Καλεβάλα ἡ μήτηρ τοῦ Lemminkäinen ἐρωτᾷ περὶ τούτου πρῶτην τὴν σελήνην, ἥτις ἀνεπαρκῶς ἀπαντᾷ εἰς αὐτὴν καὶ εἶτα τὸν ἥλιον, ὅστις τῇ παρέχει ἀκριβεστέρας πληροφορίας². Ὁμοίως καὶ ἡ παρθένος Μαρία ἐρωτᾷ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην περὶ τοῦ ἀπολεσθέντος υἱοῦ της Χριστοῦ³. Καὶ κατὰ τινα μογγολικὴν παράδοσιν, τὴν κρύπτῃν τοῦ Aracho δὲν δύναται ν' ἀνακαλύψῃ εἰς τοὺς θεοὺς ὁ ἥλιος, καὶ μόνῃ ἡ σελήνῃ κατορθώνει τοῦτο⁴.

Δ'.

Λείψανα λατρείας τοῦ Ἑλίου.— Εὐχαὶ καὶ δεήσεις εἰς τὸν Ἑλιον.— Ὅρκος εἰς τὸν Ἑλιον.— Κύρ Ἑλιος.— Ἀπαγόρευσις τοῦ ἀσχημονεῖν πρὸ τοῦ Ἑλίου.— Μαγγανεῖαι.— Προσφοραὶ εἰς τὸν Ἑλιον.— Ἐκρούαι εἰς τὸν Ἑλιον.

Τῆς παναρχαιοτάτης τοῦ Ἑλίου λατρείας λείψανα δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ κατὰ τὰς θεινὰς τροπὰς αὐτοῦ τελεούμενα, αἱ πυρκαὶ καὶ αἱ κληρόνες, περὶ ὧν ἄλλαχοῦ διαλαμβάνομεν, καὶ ἡ πρὸς ἀνατολὰς προσευχή. Τὴν δὲ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους λατρείαν τοῦ ἥλιου ἐν Ἑλλάδι ἀντικατέστησε πιθανῶς ἡ τοῦ ἁγίου Ἑλίου, περὶ ἧς ὁμιλοῦμεν κατωτέρω.

Περιλείμματα ἐπίσης παλαιᾶς λατρείας εἶναι ἴσως σπάνιαι εὐχαὶ εἰς τὸν ἥλιον καὶ ὅρκοι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Ἐρωτόκριτον (Α 45) ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα τῆς Ἀθήνας, ἄτεκνοι ὄντες,

τὸν ἥλιον καὶ τὸν Οὐρανὸ συχινὰ παρακαλοῦσα

ν' ἀξιοθῶσι ν' ἀποκτήσωσι τέκνον. Καὶ εἰς δημοτικὰ ᾄσματα ἀναφέρονται τοιαῦται δεήσεις, ὡς ἐν κρητικῷ:

1. *Castrén*, Finn. Mythol., σ. 60-61. 62.
2. *Kalewala*, Rune 15, στ. 161 κέ.
3. Αὐτ., Rune 58, στ. 373 κέ.
4. *B. Bergmann*, Nomadische Streifereien unter den Kalmucken, τ. III, σ. 41. παρὰ *Grimm*, D. M., σ. 590 (670).
5. Οἱ Πέρσαι προσεκύνουν τὸν ἥλιον, στρέφοντες τὸ πρόσωπον πρὸς ἀνατολὰς. Ἡ εἰσοδος τῶν ἐλληνικῶν ναῶν σχεδὸν πάντων ἦτο ἐστραμμένη πρὸς ἀνατολὰς. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους παρέλαβον τὴν συνήθειαν παρὰ τῶν Περσῶν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἐκ τούτων οἱ Χριστιανοί. Παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις διετηρήθη ἡ πρὸς ἀνατολὰς προσευχή, συμφώνως δὲ πρὸς τὸ ἔθος τοῦτο κτίζονται αἱ ἐκκλησίαι, ὅπως οἱ ἐν αὐταῖς ἔχωσι πάντοτε πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένον τὸ πρόσωπον. Βλ. καὶ *Pauly*, Real - Encycl., τ. VI, σ. 1270. *Preller - Robert*, Gr. Myth. I, σ. 434.

Τὸ θιὸ παρακαλεῖ καὶ τὸ φεγγάρι,
τὸν "Ἡλιο νὰ τοῦ δώσουσι τὴ χάρη¹

καὶ ἐν ἀνεκδότῳ θηραϊκῷ διστίχῳ·

Τὸν "Ἡλιον παρακαλῶ, τ' ἄστρα καὶ τὸ φεγγάρι².

Τὸν "Ἡλιον ἐπικαλοῦνται μάρτυρα³ καὶ ἐγγυητὴν τῆς ἐκτελέσεως πράξεως, δημοτικὸν δὲ ἄσμα διηγεῖται πῶς αὐτὸς ὁ "Ἡλιος παρεμβαίνων μεριμνᾷ περὶ ἐκτελέσεως τῆς ὑποσχέσεως τοῦ εἰς αὐτὸν ὀρκισθέντος⁴. Ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ μνημονεύεται ὄρκος εἰς τὰ οὐράνια σώματα, ἐν οἷς καὶ ὁ ἥλιος:

καὶ ἀμνόγῳ του 'ς τὸν Οὐρανόν, 'ς τὸν "Ἡλιο, 'ς τὸ Φεγγάρι (Γ, 1457)
καὶ μὰ τὸν "Ἡλιο τὸ λαμπρό, τὸ Φῶς καὶ τὴ Σελήνη (Δ, 1623).

Ἐν δὲ τῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη (στ. 176. 95. 143 Δεστούνη) ὁ γιὼς τοῦ Ἀρμούρη ὀρκίζεται εἰς τὸν ἥλιον καὶ εἰς τὴν μάνναν αὐτοῦ:

Μὰ τὸν κῦρ ἥλιον τὸν γλυκὺν καὶ τὴν γλυκειάν του μάνναν.

«Μὰ τὸν ἥλιον», εἶναι ὄρκος ὅτι ἐπλήρης ἐν Πελοποννήσῳ⁵, ἐν Κρήτῃ⁶ καὶ ἐν Ἀρισῶ τοῦ Πόντου⁷, καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ ἐπίσης ὀρκίζονται εἰς τὸ μᾶτι τοῦ ἥλιου ἢ τοῦ ἄστρου⁸.

Ζακύνθιον ἄσμα τοῦ 16ου αἰῶνος, ὅπερ ἀμφιβόλον ἂν εἶναι δημοτικόν⁹, καλεῖ τὸν "Ἡλιον ἄ φ ἐ ν τ η, ἀλλ' ἀναμνησθητέως δημοτικὴ καὶ κοινοτάτη εἶναι ἢ ταυτόσημος ἐπὶ κλησις κῦρ "Ἡλιε. Εἶδμεν ταύτην πρὸ μικροῦ εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη, καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν μεσαιωνικὴν παροιμίαν «Ἀφ' ὧν ἐκαβαλλίκευες, κῦρ "Ἡλιε, μὴν τὸν κλαίης»¹⁰. Εἶναι δ' ἐπίσης

1. Jeannarakí, ἀρ. 16, σ. 14.

2. Ἐκ συλλογῆς Ν. Πεταλᾶ.

3. «Ἡλιε - μαρτύρει» (Μ. Φιλῆς, Γ' 9, στ. 39, τ. II, σ. 18 Miller).

4. Ἐν νισυρίᾳ παραλλαγῇ τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ (Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 397. 398). «Τὸν ἥλιο βάζουν μάρτυρα, τ' ἄστρη καὶ τὸ φεγγάρι» κτλ. Ἐν χιακῇ παραλλαγῇ (Κατελλάκη, Χιακὰ ἀνάλ., σ. 58). «Βάλλουν τὸν οὐρανὸν κριτὴν, τὸν "Ἡλιον μάρτυρα» (γρ. καὶ μάρτυρα τὸν "Ἡλιο).

5. Λαογρ. Α' 416.

6. «Μὰ τὸν ἥλιο ποῦ μᾶς φέγγει» (Βλαστοῦ, Ὁ γάμος, σ. 162. Χουρμούζη, Κρητικά, σ. 33).

7. Ἀρχεῖον Λεξικοῦ.

8. Hahn, Alban. Stud. II, σ. 106.

9. Δημοσιευθὲν ὑπὸ Σ. Δε Βιάζη, ἐν Παρνασσῷ Ις' 77.

10. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. Ε' 563.

συνήθης ἡ ἐπικλήσις αὕτη καὶ εἰς δημοτικὰ ἔσματα¹ καὶ εἰς ἐπωδὰς εἰς τὸν ἥλιον².

Τοῦ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν "Ἡλιον ἐνδειξίς πρέπει βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ἡ παρ' Ἑσιόδῳ ("Εργ. 727) ἀπαγόρευσις: «Μηδ' ἀντ' ἡελίου τετραμμένος, ὀρθὸς ὁμιχεῖν». Τοῦτο δὲ φυλάττουσιν ἐνιαχοῦ καὶ σήμερον· ἐν Σύμῃ ἀποφεύγουσι νὰ οὐρῶσιν ἀπέναντι τοῦ ἡλίου, διότι ἡ τοῦτο πράττουσα βραδύνει νὰ νυμφευθῇ³. Ἐν Ἑπείρῳ δὲ πιστεύουσιν, ὅτι ὁ οὐρῶν οὕτω θὰ πάθῃ ἔκτερον⁴, διὸ ἡ ἀσθένεια αὕτη λέγεται καὶ λιοκροῦγμα, λιοκούρο, λιοκρουση⁵. Ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι λακωνικῶ ἐκ Σέλιτσας παρὰ μυθίῳ ὁ "Ἡλιος ἀπαντῶν εἰς τὸ διὰ γέροντος ἀνακοινωθὲν ἀπόρημα τῶν θρηγνουσῶν κορῶν, διατί ἔμενον ἀνύπανδροι, ταῖς ἀπεκάλυψεν ὅτι ἡ ἀγαμία ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὰς πρὸς τιμωρίαν, διότι ἡσχημόνουν ἀποπατοῦσαι ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ Ἑλίου.

Ἐνδειξίς ὁμοίως σεβασμοῦ ἦτο καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἀπογυμνῶνεσθαι ἐνώπιον τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἣν ὡς θρησκευτικὸν παράγγελμα τῶν Περσῶν Μάγων ἀναφέρει ἀρχαῖος συγγραφεὺς⁶. Ἀγνωστον ἂν καὶ ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία ἀπηγόρευεν ἐπίσης τοῦτο, ἀλλ' ἐν μαγανείαις ἴσως τὸ ἀντίθετον ἐγένετο, διότι εἰς τὴν μόνην περιελθούσαν εἰς ἡμᾶς παράστασιν καθελκύσεως τῆς σελήνης αἱ μάγισσαι ἀπαγορεύοντα ὀλόγυμνοι κομποῦσαι ἢ μὲν παβδὸν ἢ δὲ ἕλφος⁷. Καὶ παρ' ἡμῶν δ' εἰς μαγικὴν πράξιν ἐπιβάλλεται ἡ γύμνωσις ἐνώπιον τοῦ ἡλίου. Ἐν Λιβυαίᾳ τῆς Αὐλίας πρὸς θεραπείαν ἀτροφικοῦ παιδίου προσφεύγουσιν εἰς τὴν λεγομένην μαγείαν τῶν αὐγῶν. Λαμβάνουσιν ἀνὰ τρία αὐγὰ ἐξ οἰκιῶν, ἐν αἷς οὐδέποτε συνέβη θάνατος, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς Παρασκευῆς τὰ ἐμβάλλουσιν εἰς ἀγγεῖον, ὅπερ ἐκθέτουσι δι' ὅλης τῆς νυκτὸς εἰς τὸ ὑπαιθρον· τὴν δὲ πρωίαν τοῦ Σαββάτου τοποθετοῦσι τὸ πάσχον παιδίον γυμνὸν ἐνώπιον τοῦ ἡλίου, καὶ θραύουσιν τὰ αὐγὰ τὸ ἀλεί-

1. Legrand, Recueil, σ. 286, ἀρ. 127. Ζωγράφ. ἀγών Α' 398, ἀρ. 18.

2. Βλ. τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην ἐπωδὴν τῆς Μάνης.—Περὶ τῆς ἐπικλήσεως Κύριος τοῦ Ἑλίου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις βλ. Drexler, ἐν Roschers, Lex. d. Mythol. II, σ. 1760. Πρβλ. καὶ σ. 1768.

3. Ζωγρ. ἀγών Α' 204.

4. Αὐτ., 15. 42. 193.

5. Λιόκρουση κυρίως λέγεται ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου. (Φθιωτῆς, Ἑφ. Φιλομ. 1859, Ζ', σ. 988). Ἐκρούξε ὁ ἥλιος=ἀνέτειλεν (ἐν Ἑπείρῳ.—Βλ. καὶ Ἀραβαντιν., σ. 40, ἀρ. 44). Ἀλλὰ λέγεται καὶ ἡ στιγμή, ὅτε μόλις δυσούσης τῆς σελήνης ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, κρούων τὰς πρὸς δυσμὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων (Ξεροκάμπι Λακεδαιμόνος: Ἑφ. Φιλομ. 1857, σ. 126). Ἐν Μάνῃ δὲ λιοκρουση λέγεται ἡ ἀρχὴ τῆς φθίσεως τῆς σελήνης (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή, σ. 454). Ὁμοίως καὶ ἐν Κερκύρᾳ.

6. Plin. 26, 6, 19.

7. Tischbein, Collection of engravings from ancient vases, τ. III, πίν. 44, 5. Reinach, Repertoire des vases peints, τ. II, 319.

φουσι δι' αὐτῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι ποδῶν καὶ τοῦ φοροῦσι παλαιὰ ἐνδύματα· ταῦτα δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας καίουσιν εἰς τρίστρατον μὴ στρέφουσαι τὰ βλέμματα ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπάνοδον. "Αν δ' ὁμοῦς ἀτελεσφόρητος ἀποβῇ ἡ μαγχανεῖα, προβαίνουσιν εἰς ἀφοσίωσιν τοῦ παιδίου εἰς τὸν ἥλιον, γινομένην ὡς ἐξῆς: Γεμίσασαι δι' ὕδατος ἐν ἀγγεῖον, ἐκένουν εἷτα αὐτὸ εἰς χύτραν, ὅπως βράσωσιν μίαν ὁκάν αἰγείου κρέατος· μετὰ δὲ τὴν παρασκευὴν τοῦ ζωμοῦ, μετήγγιζον αὐτὸν εἰς τὸ κενὸν ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος. "Επειτα δὲ ἔφερον τὸ βρέφος εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας καὶ ἐτοποθέτουν ἀντικρὺ τοῦ ἡλίου αὐτὸ ἐπὶ τριῶν ξυλαρίων, σταυροειδῶς τεθειμένων· ἐκάλουν δὲ καὶ κοράσιον ὁκτὼ ἕως ἐννέα ἐτῶν, τὸ ὅποῖον ἔχειε κατὰ μικρὸν ὅλον τὸν ἐν τῷ ἀγγεῖῳ ζωμὸν ἐπὶ τοῦ βρέφους. "Εξαντλουμένου δὲ τοῦ ὕδατος, ἡ μήτηρ, ἀνυψοῦσα τὸ παιδίον πρὸς τὸν ἥλιον, ἔλεγε τρίς· «Νά, ἥλιε μου, μὴ ὁ τόπος σου, μὴ τὸ γιατάκι σου». "Υστερον δὲ τὸ κοράσιον, λαμβάνον τὰ τρία ξυλάρια καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ ἡλίου στρεφόμενον, ἔλεγε τρίς· «Νά τὸ ἀμανάτι σου (=τὸ ἐνέχυρόν σου), ἥλιε μου», μεθ' ὃ ἀνεχώρει, χωρὶς νὰ στρέψῃ τὸ πρόσωπον¹.

Ὡς περιλείμματα ἀρχαίας λατρείας τοῦ ἡλίου δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν καὶ ἐπωδὰς τινὰς εἰς τὸν ἥλιον, κείμεναι λησμονηθέντος τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν μετέπειτα εἰς παιγνιώδη ἀσμάτια, ἀδόμενα ὑπὸ τῶν παίδων τὰς χειμερινὰς ἡμέρας, ἀσάκις τὸ ἔλεος εἶναι δοιῶν, καὶ πάντων ὁσάκις ὁ ἥλιος καλύπτεται ὑπὸ νεφῶν. Τῶν ἐπωδῶν τούτων διακρίνονται δύο τύποι. Ὁ μὲν πρῶτος περιέχει τὴν ἀπὸ τῆς παρακλήσιν πρὸς τὸν ἥλιον, ὅπως μᾶς θερμάνῃ «Ἐλα, ἥλιε, κάψε τὴν ῥάχην» ἢ τὴν «παρακάλεσιν τοῦ "Ηλίου», ὡς καλοῦσι τὴν ἐπωδὴν ταύτην ἐν Κρήτῃ, συνοδευομένην μεθ' ὑποσχέσεως προσφορῶν πρὸς αὐτόν.

"Εβγα, ἥλιε, νὰ λιαστῶ,
καὶ κουλλούρια σοῦ βαστῶ,
μὲ τὸ μέλι, μὲ τὸ γάλα,
μὲ τὴ σιδεροκουτάλα³.

1. Ξενοκράτης, τ. Δ', σ. 179.

2. Ἐν Κρήτῃ, κατ' ἀνακοίνωσιν Γ. Ι. Καλαϊσάκη.—Ἐν Κορινθίᾳ: Λελέκου, Ἐπιδόριον, σ. 137) «Ἐλα, ἥλιε, κάψε ῥάχην, / κάψε τοῦ βοσκοῦ τὴν ῥάχην, / κάψε καὶ τὴν ἐδική μου, / νὰ σοῦ δώσω τὴν εὐκὴ μου».

3. Κρήτῃ. Jeannarakī, ἀρ. 314, σ. 257. Ἐν παραλλαγῇ τῆς Κορινθίας προστίθενται καὶ οἱ ἐπόμενοι στίχοι, προσδίδοντες παιγνιώδη χαρακτῆρα εἰς τὴν ἐπωδὴν· «μὲ τὴ σιδεροκουτάλα, / κ' ἕνα βοῦδι φουντουτό, / κ' ἕνα γαῖδαρο κουτσό, / κ' ἕνα σκύλο δαγκονιάρη, / κ' ἕνα μίστακο κρασί, / νὰ τὸ πίνης τὸ Γεννάρη / μὲ τὸ μπάρμπα μου τὸ Γιάννη». Λελέκου, αὐτ. Ἐν Ἀργυράδῃ τῆς Κερκύρας (παρὰ Μαλβίνας Σαλβάνου) «Ἐβγα, ἥλιε, πύρωσέ με, / καὶ κουλλούρα φόρτωσέ με, / ν' ἀνεβῶ 'ς τὰ κεραμίδια, / νὰ σ' ἀνάψω τὰ καθήλια, / μὲ τὸ μέλι, μὲ τὸ γάλα, / μὲ τὴ σίδερε (ἢ τὴν ἀργυρὴ) κουτάλα».

Ὁ δ' ἕτερος παρακέλευσιν εἰς τὸν ἥλιον ν' ἀναλάβῃ τὴν προτέραν λαμπρότητα, ἀπαλλασσόμενος τῶν ἐπισκοτιζόντων αὐτὸν νεφῶν.

Ἥλιο μ' παραήλιο μ',
χρυσό μου παλληκάρι,
ἔβγαλε τὰ μαῦρα σου,
καὶ βάλε τὰ χρυσά σου¹.

Αἱ ἐν τῷ πρώτῳ τύπῳ ἀναφερόμεναι προσφοραὶ εἶναι πλακοῦντες μετὰ μέλιτος καὶ γάλακτος, ὅποῃαι αἱ προσφερόμεναι ἐνιαχοῦ εἰς τὰς Μοίρας ἢ τὰς Νεραίδες κατὰ τοὺς ἀνεμοστροβίλους, ἢ μνημονευόμεναι ἐν ἐπωδαῖς, συνοδευούσαις μαγικὰς πράξεις πρὸς ἐξίλασμον αὐτῶν. Κατὰ τινα ἀρχαῖον ἱστορικόν, οἱ Ἑμεσηνοί, θύοντες τῷ Ἠλίῳ, ἔσπενδον μέλι ἀντὶ οἴνου², οἱ δὲ

1. Ἐν Φιλιππουπόλει. (Πανδώρα 1861, τ. ΙΑ', σ. 471). Τοῦ τύπου τούτου, διαδεδομένου ἀνὰ πάσας τὰς ἐλληνικὰς χώρας, μοὶ εἶναι γνωστὰ αἱ ἐξῆς παραλλαγαί: Κορινθίας: «Ἥλιε μου, κύρ Ἥλιε μου, / βάρ' τὰ σημαντρήρια σου, / νὰ λιαστοῦν οἱ σκλάβοι σου, / καὶ τὰ σκλαβοπούλια σου» (Λελέκου, αὐτ.). Ἐν Βουδαπέστης Λακεδαιμόνος: «Ἥλιε μου, κύρ Ἥλιε μου, / βάλ' τὰ σημαντρήρια σου, / καὶ ἀνάψουν τὰ καντλήρια σου, / νὰ ζεσταθοῦν οἱ σκλάβοι σου / καὶ τὰ σκλαβοπούλια σου» (κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐδῆ, ἱατροῦ ἐν Ἀθήναις, 1880). Ἐν Μάνη: «Ἥλιε μου, κύρ Ἥλιε μου, / βάρ' τὰ σημαντρήρια σου, / νὰ ἀνάψουν τὰ καντλήρια σου, / νὰ πυρωθοῦν τὰ αὐτάκια μου, / καὶ τὰ χρυσάκια μου» (Ἀρχεῖον Λεξικοῦ). Ἐν Νάξῳ (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μ. Κ. Κρετση, καθηγητοῦ, 1876): «Ἐβγα, ἔβγα ἥλιε μου, / πυροκοκκαλίτη μου, / πύρωσε τὰ κοκκαλάκια μου, / νὰ σοῦ δώσω τὸν παρᾶ μου». Αὐτόθεν παραλλαγή ἀκοσμιωτέρα, ἀλλ' ὑπερφανέστερα ἀνάμνησιν προσφορῶν πρὸς τὸν ἥλιον: «Ἐ. ἔ. ἦ. μου, π. μου, / πύρωσε τὴ ράχη μου / καὶ τὰ κοκκαλάκια μου, / νὰ σοῦ κάμω μιὰ κουλλοῦρα, / μὲ τ' αὐγά, μὲ τὰ καρύδια, / μὲ τοῦ ποντικοῦ τ' ἀρχίδια». Ὅσακις δὲ βρέχει χωρὶς νὰ φαίνεται καὶ ὁ ἥλιος, λέγουσιν ἐν Νάξῳ τὸ ἐξῆς ἀσμάτιον: «Βρέχει, βρέχει καὶ χιονίζει, / κ' ἡ λαλά μου κοσκινίζει, / νὰ μοῦ κάμῃ μιὰ κουλλοῦρα, / μὲ τ' αὐγά, μὲ τὰ καρύδια, / μὲ τοῦ ποντικοῦ τ' ἀρχίδια».—Ἐν Σάμῳ: «Ἐβγα, ἥλιε, πύρωσέ με, / καὶ κουλλοῦρια τάισέ με, / μὲ τὸ μέλι, μὲ τὸ γάλα, / μὲ τὴν ἀργυρὴ κουτάλα. / Ἐβγα, ἥλιε, μιὰ χαρὰς / σὰν τοῦ Μάρκου τὰ παιδιὰ, / ὅπου εἶν' ἔς τὴν πυροστιά, / καὶ μοιράζουν τὴ δουλειά / ὅποιος πάρ' τὰ πλὺ πολλὰ / θὰ μοιράζῃ ἄλλη μιὰ». (Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 263). Ἐν Μυτιλήνῃ Λέσβου: «Ἐβγα, ἥλιου, πύρουσέ με, / τσ' ἄγιους Κουσταδίνους εἶμι / Ἐβγαλι τὰ μαῦρα σου / τσι βάλε τὰ χρυσά σου, / ἄψι τὰ καδῆλια σου, / νὰ φέξ' ἡ ἀκκλησιά σου. / Κάδαν ἡ Μαριά / πὰ στοῦ παναθύρι, / τσι τσέδα τοῦ μαδῆλι, / τ' παπᾶ τοῦ πιτραχῆλι». (Kretschmer, Heutiger lesb. Dialekt, σ. 549).—Ἐν Σιατίστῃ τῆς Μακεδονίας (κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Δ. Σαχίνη, 1887): «Ἥλιε μου, προσήλιε μου, / βάρ' τὰ σημαντράκια σου, / νὰ ἀνάψουν τὰ καντλάκια σου, / νὰ πυρωθοῦν οἱ Χριστιανοί / κ' οἱ Τοῦρκοι νὰ ψουφήσουν». Ἐν Οἰνῳ τοῦ Πόντου (κατ' ἀνακοίνωσιν Ἰω. Βαλαβάνη): «Ἥλιε μου, κύρ Ἥλιε μου, / κι ἄγι Κωσταντῖνε μου, / ἔβγαλε τὰ μαῦρα σου / καὶ φέρει τὰ χρυσά σου. / Λάμψον, λάμψον». Παραλλαγή ἀντὶ τοῦ τελευταίου στίχου: «στὰ ἔς σὴμ παραθύρας σου, / καὶ ἄψε τὴ γκαδῆλας σου, / μὲ τὸ δαδίν, μὲ τὸ κερίν, / μὲ τοῦ Χριστοῦ τὸ λάδιν».—Ἐν Φερτακαίνουσ τῆς Καππαδοκίας: «Ἐβγα, ἔβγα, ἥλιος, / νὰ ζέσουν τὰ πλακόνια μ» (Δελτ. ἱστ. ἔταιρ. Α', σ. 502).

2. Φύλαρχος, παρ' Ἀθην. ΙΕ' 693f.

Ἀθηναῖοι ἔθουον αὐτῷ νηφάλια ἱερὰ καὶ προσέφερον πλακοῦντας καὶ μέλι¹.

Αἱ δὲ τοῦ δευτέρου τύπου ἐπωδαὶ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπωδὴν ἔξεχ', ὦ φίλ' ἥλιε, ἥτις καὶ αὕτη ὡσαύτως εἶχε μεταπέση εἰς παιδικὸν ἄσμάτιον· ἔχουσι δ' ἴσως ἀμφοτέραι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὰς δοξασίας τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, φρονούντων ὅτι ἐκινδύνευεν ὁ ἥλιος ὁσάκις ἡ νέφη ἐκάλυπτον αὐτὸν ἢ κατὰ τῆς καταιγίδος ἐφαίνετο παλαιῶν ἢ ἐκλειψις συνέβαινε· διὰ τοῦτο προσεπάθουν διὰ παντοίων τρόπων νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ τῷ ἐμπνεύσωσι θάρρος, κατὰ δὲ τὰς ἐκλείψεις, συγκρούοντες χαλκᾶ σκεύη ἢ ἄλλως πως θορυβοῦντες ἐζήτουν νὰ φοβήσωσι τὰ ἀπειλοῦντα τὸν ζωοδότην ἥλιον θηρία ἢ δαίμονας. Περὶ τῆς ἐπωδῆς ἔξεχ', ὦ φίλ' ἥλιε, ὁ Πολυδεύκης γράφει· «παιδιὰ κρότον ἔχει τῶν παίδων σὺν τῷ ἐπιβοήματι τούτῳ, ὁ πότε αὖν νέφος ἐπιδράμη τὸν θεόν, ὅθεν καὶ Στράττις ἐν Φοινίσσαις: Εἴθ' ἥλιος μὲν πείθεται τοῖς παιδίοις, ὅταν λέγωσιν, "Ἐξεχ', ὦ φίλ' ἥλιε"»². Ἀνάλογός τις ἴσως ἦτο καὶ ἡ ἐπιφώνησις θ α ρ γ η λ ό ς, ἀδομένη κατ' ἀρχὰς ἴσως τῷ Ἡλίῳ καὶ εἴτα τῷ Ἀπόλλωνι, συνταυτισθέντι πρὸς αὐτόν³. Ἐπίσης καὶ ἡ εἰς Ἀπόλλωνα φωνηθεῖσα καλουμένη ὠδή, ἥς μέμνηται ὁ Ἀθήναιος (ΙΔ' 619b), πιθανῶς δὲν ἦτο ἴσχετος. Ὁμοία δὲ τοιαῦτα ἄσμάτια δὲν εἶναι ἄγνωστα καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς. Οὕτως ἐπὶ κλησις εἰς τὸν ἥλιον, ὅπως προκύψῃ τῶν νεφῶν, ἔρεται ἐπὶ τὰς παῖδας ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐν Γαλλίᾳ τῆς Καταλωνίας⁴. Πολλὰ δὲ φέρονται γερμανικὰ παιδικὰ ἄσμάτια, λέγοντα: «ἔλα, ἥλιε, πάλι, / μὲ τὰ χρυσα φτερά σου»⁵· ἢ: «μὲ τὰ χρυσὰ φτερά σου, / μὲ τὰς χρυσὰς ἀχτίδας κατὰ πλ.» Ἐν Ἰταλίᾳ δὲ οἱ Νεαπολῖται παῖδες ἐν κακοκαιρίᾳ ἐκπαλαί τραγοῦντοσιν ἄσμάτιον, οὗ οἱ δύο πρῶτοι στίχοι λέγουσιν: «Ἐβγα, ἥλιε, ζέστανε τὸν αὐτοκράτορα»⁶, οἱ δὲ Πεδε-

1. *Πολέμων*, παρὰ Σχολ. Σοφοκλ. Οἰδ. Κολ. 100, 19 II 1651.

2. *Πολυδ.* Θ' 123. 124. *Σουίδ.*, ἐν λ. *Zonarās*, σ. 776. *Εὐστάθ.*, σ. 881, 42. *Bergk*, *Poetae Iyr. gr.*, 1867, μέρ. III, σ. 1304. *Meineke*, FCG II, 2, σ. 781. *Kock*, CAF. I 493. *L. Grasberger*, *Erziehung u. Unterricht im Klass. Altertum I*, σ. 131. *Rapp*, ἐν *Roscher*, *Lex. d. Myth.* I, σ. 2000. *Jessen*, ἐν *Pauly-Wissowa*, *Real-Encycl.*, τ. VIII, σ. 61.

3. Βλ. *Welcker*, *Griech. Götterlehre*, τ. I, σ. 463.

4. *Bulleti mensual de la Associació d'excursións*, Barcelona 1884, ἔτ. VII, σ. 121. Ἔτερον καταλανικὸν παιδικὸν ἄσμάτιον (*Mannhardt*, *Germanische Mythen*, σ. 395) εἶναι παράκλησις πρὸς τὴν ἁγίαν Κλάραν, τὸν ἅγιον Λύγουστίνον καὶ ἄλλους ἁγίους, νὰ κάμωσιν ὅπως ἔβγη ὁ ἥλιος.

5. *Sanne kumm weder mit diner goldnen fedder* (*Mannhardt*, αὐτ., σ. 380).

6. *Lewe Sunne kum wedder*, *Mit diner goldnen fedder*, *Mit dinen golden stralen*, Βρέμης (αὐτ.). Ἐν Camern τὰ κοράσια σκιασθέντος ὑπὸ νεφῶν τοῦ ἡλίου ἔδουσι τὸ αὐτὸ ἄσμάτιον. «*Sünning kumm wärrer* κτλ. (*Kuhn u. Schwartz*, *Norddeutsche Sagen*, σ. 456). Πλείονα παραδείγματα βλ. παρὰ *Mannhardt*, σ. 380 καὶ *K. Schenkl*, ἐν *Germania* 1861, τ. VI, σ. 380.

7. *Jesca jesce Sole*, *Scajenta imperatore*, οἱ λοιποὶ στίχοι εἶναι ἀσυνάρτητοι. (*Giambattista*, *Basile der Pentamerone*, übertr. v. F. Liebrecht, τ. II, σ. 25).

μόντιοι ἄσμάτια, δι' ὧν καθὼς εἰς τὰ ἡμέτερα παρακαλεῖται ὁ ἥλιος νὰ θερμάνῃ αὐτοὺς κλπ. «Ἡλιε, ἥλιε, ξάπλωσε τὴν πύρα σου, ἔλα νὰ μὲ ζεστάνῃς, μὴ ζεστάνῃς τὴ γριά, ποῦ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ κρεβάτι»¹.

Ἐν τισι τῶν παραλλαγῶν τῆς ἐπωδῆς ἀναφέρονται χρυσᾶ φορέματα τοῦ ἡλίου, ὅστις καὶ χρυσὸ παλληκᾶρι ἐπικαλεῖται. Εἰς δὲ τὸ ζακύνθιον ἄσμα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, περὶ οὗ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀμφιβάλλομεν ἂν εἶναι δημοτικόν, ὁ ἥλιος λέγεται ὅτι «χύνει ὅπου διαβῇ χρυσάφι μὲ τς ἀχτίδες». Καὶ τὰ γερμανικὰ παιδικὰ ἄσμάτια ὁμιλοῦσι περὶ χρυσῶν πτερῶν καὶ χρυσῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου. Εἶναι αὗται μεταφορικαὶ εἰκόνες κοινόταται, διότι ἡ παράστασις τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ὡς χρυσοῦ εἶναι συνηθεστάτη σχεδὸν πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ἐν τοῖς βέδαις τ' ἀνήκοντα εἰς τὸν ἥλιον λέγονται συχνότατα χρυσᾶ², ὡς καὶ πάντα τὰ τοῦ θεοῦ Savitri ταυτιζομένου πολλάκις πρὸς τὸν Sûrya³. Ἐν δὲ τῇ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ ὁ μὲν Ἥλιος λέγεται χρυσοκόμης⁴, ὁ δὲ Ἀπόλλων, ὡς ἥλιος, ἐπονομάζεται, χρυσεοκόμης, χρυσοθέειρος, χρυσοχαίτας, χρυσάορος, χρυσεοβέλεμνος, ἡ Δῆλος κατὰ τὴν γέννησίν του Χρυσῇ, ὁ ἱερεὺς αὐτοῦ Χρύσης, ἡ Ἥως χρυσόθρονος καὶ τὰ τοιαῦτα⁵. Εἰς μεταγενεστέρους δὲ μύθους ἀναφέρονται χρυσᾶ βασίλεια καὶ χρυσοῦν ἄρμα τοῦ ἡλίου⁶. Συναφεῖς δὲ πρὸς τὴν περιστασιὰν ταύτην εἶναι οἱ ἡλιακοὶ μῦθοι περὶ τοῦ χρυσοῦ δένδρου, τῶν χρυσῶν κήλων κλπ. καὶ τὰ εἰς δημοτικὰ ἄσματα καὶ παραμυθία τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων λαῶν μυθολογούμενα περὶ χρυσοῦ δένδρου τοῦ ἡλίου, περὶ χρυσοτόκου ἑρμῆος ἢ ἀλέκτορος, περὶ χρυσῶν τριχῶν κτλ.

Ε'.

Λατρεία τοῦ ἁγίου Ἥλιου ἐν κορυφαῖς.—Πυραὶ ἐπὶ τῇ ἐορτῇ αὐτοῦ.—Θυσίαι.—Αἰτιολογικαὶ παραδόσεις περὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ.—Συνταύτισις τοῦ ἁγίου Ἥλιου μετὰ τοῦ Ἀκραιῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἥλιου.

Αἱ κορυφαὶ τῶν ἐλληνικῶν ὁρέων φέρουσι συνηθέστατα τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἥλιου ἐν ταῖς πλείσταις δὲ τούτων εἶναι ἐκτισμένα παρεκκλήσια, ἀφιερωμένα εἰς αὐτόν⁷. Τούτων τὸ γνωστότατον καὶ ἐπισημότερον εἶναι τὸ ἐν

1. Sol, sol Bûta for'l to color Ven scandeme, Va nen scandè coula vejassa C'à scondiia drè d'la pojassa. (Mannhardt, αὐτ., σ. 396).

2. M. Müller, Ursprung d. Religion, σ. 301. 303.

3. Muir, σ. 162-163.

4. Roscher, Lex. d. Myth., I 2003.

5. Καλλιμαχ., Εἰς Δῆλον 260 κέ.

6. Ovid., Metam. II.

7. Βλ. Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, τ. I, σ. 144. Ross, Griech. Königsreisen 1848, τ. II, σ. 212. Fr. Lenormant, Monographie de la voie sacrée éleusi-

τῇ ἀκροτάτῃ κορυφῇ τοῦ Ταῦγέτου, ὅστις νῦν καλεῖται Ἅγιος Ἡλίας ἢ Ἀγιολιάς.

Ταῦγετον τὸν ἔλεγαν οἱ παλαιοὶ Σπαρτιᾶται,
καὶ μακρινὸν τὸν λέγουσιν Ἡλίαν οἱ Μανιᾶται.

κατὰ τὸν Λάκωνα ποιητὴν τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Νικήταν Νηφάκην¹. Τὴν 20 Ἰουλίου, ἡμέραν καθ' ἣν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησίαι τελεῖ τὴν μνήμην τοῦ προφήτου Ἡλίου, προσκυνηταὶ μετὰ κόπου ἀναρριχώμενοι μέχρι τῆς κορυφῆς ἐκείνης, ἀνάπτουσι κατὰ τὴν ἐσπέραν μεγάλην πυρὰν, ρίπτοντες εἰς αὐτὴν ἄφθονον λίβανον, ὃν κομίζουσιν ὡς ἀφιέρωμα εἰς τὸν ἅγιον Ἡλίαν. Οἱ δ' ἐν τοῖς πέριξ οἰκοῦντες, ἰδίως ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ δήμου Καρδαμύλης, ἅμα ἴδωσι τὴν πυρὰν ἐκείνην, ἐμβάλλουσι πῦρ εἰς σωρείας χόρτου καὶ ἀχύρων καὶ πανηγυρίζουσι τὴν ἡμέραν χορεύοντες περὶ τὰς πυρὰς ταύτας ἢ ὑπερπηδῶντες αὐτάς. Σημειωτέον δ' ὅτι, ὅπου συνηθίζεται ν' ἀνάπτωνται πυραὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἡλίου, εἶναι ἄγνωστοι αἱ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην πυραὶ τῶν θερινῶν κλιμακίων τῆς 24 Ἰουνίου.

Κατ' ἄλλον πάλιν τρόπον πανηγυρίζουσι τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἡλίου ἐλληνικὰ χωρία τῆς ΒΑ. Θράκης, καίτοι καὶ παρὰ τὸ βουνὸν Ἀηλιάν, κατὰ τὴν ἐσχάτην πρὸς ἀνατολὰς προέκτασιν τοῦ Μικροῦ Ἀσια. Ἐπὶ τινος τῶν κορυφῶν τοῦ βουνοῦ τούτου ὑπῆρχε μονὴ ἐπὶ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἡλίου², τῆς ὁποίας μόνον λείψανά τινὰ σώζονται σήμερον. Εἰς τὴν μονὴν ταύτην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἤρχετο πάντοτε τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἔλαφος ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀποστελλομένη, ἣτις προσεφέρετο θυσία εἰς τὸν ἅγιον. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ποτε ἐσφάγη ἢ ἔλαφος, ἐνῶ ἀκόμη ἦτο κατάκοπος ἐκ τοῦ δρόμου, τὸ θαῦμα τῆς ἐκουσίας προσελεύσεως τοῦ θύματος δὲν ἐπανελήφθη. Ἡ θυσία δ' ὅμως γίνεται πάντοτε ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ τὴν 20 Ἰουλίου ἢ τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς, καὶ σφάζεται ταῦρος ὑγιής, τέλειος, ἀδμής· ἡ θυσία εἶναι δημοτελής καὶ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποτροπὴ λοιμικῶν νόσων².

nienne, σ. 451. Archives des missions scientifiques 1851, τ. II, σ. 714.—1869, τ. V, σ. 505. Fustel de Coulanges, αὐτ., 1856, τ. V, σ. 502. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, σ. 23. Th. Bent, The Cyclades, σ. 87. Frazer, Pausanias, τ. III, σ. 364. Mary Hamilton, Greek Saints and their Festivals, σ. 20 καὶ ἐν Annual of the British School at Athens XIII, σ. 353 κτλ.

1. Νηφάκη, Λακωνικὴ χωρογραφία, στ. 3. (Maurer, Das griech. Volk, τ. III, σ. 1).

2. Γ. Α. Μέγα, Θυσία ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ Θράκῃ (Λαογρ. Γ' 148 κέ.).

Καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἑλλάδος πανηγυρικῶς ἑορτάζουσι τὴν 20 Ἰουλίου ἐπὶ κορυφῶν ὄρεων, ὡς π. χ. εἰς Πισίβιτσαν τῆς Ἡπείρου, ὅπου οἱ χωρικοὶ ἀναβαίνουσιν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Κισήρα (βλ. Μυστακίδου, Ἡ μονὴ Γηρομερίου ἐν τῇ ἐφημερίδι «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», 14 Ὀκτωβρίου 1894). Κατὰ τὸν Rouse (ἐν Folk-lore 1896, τ. VII, σ. 146) τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἡλίου ἐν Λέσβῳ θύουσιν ἐν πρόβατον ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου, ὅπου ἡ ἐκκλησίαι τοῦ ἁγίου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐν τῇ ΒΑ Θράκῃ

Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀποκλειστικῆς σχεδὸν λατρείας, ἥς τυγχάνει ὁ ἅγιος Ἡλίας ἐπὶ τῶν κορυφῶν, φέρονται παρὰ τῷ λαῷ δύο παραδόσεις. Κατὰ τὴν μίαν τούτων, ὁ ἅγιος Ἡλίας ἦτο ναύτης, ὅστις διὰ τὰς ταλαιπωρίας καὶ τοὺς κινδύνους βαρυνθεὶς τὸν ναυτικὸν βίον, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπη αὐτὸν καὶ νὰ εὕρῃ ἕνα τόπον, τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοικοι νὰ ἀγνοῶσι καὶ πλοῖα καὶ θάλασσαν, ὅπως ἐγκαταβιώσῃ ἐν αὐτῷ. Λαβὼν δ' ἐπ' ὤμου κώπην, περιήρχετο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐρωτῶν τοὺς ἐντυγχάνοντας τί ἦτο αὐτὸ ποῦ ἐκράτει. "Όταν δὲ τῷ ἀπεκρίνοντο ὅτι ἦτο κώπη, παρήρχετο προχωρῶν ὑψηλότερα, μέχρις οὗ συνήντησεν ἀνθρώπους, οἵτινες μηδέποτε ἰδόντες κώπην, τῷ εἶπον ὅτι εἶναι ξύλον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ καὶ «γιατ τοῦτο τὸν Ἄη Λιᾶ τὸν βάνουν πάντα ᾿ς τὰ ψηλῶματα»¹.

Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι διασκευὴ τοῦ ἀρχαίου μύθου περὶ ἐξιλασμοῦ τοῦ Ὀδυσσέως· ἐτέρα δὲ παράδοσις λέγει, ὅτι ὁ Μωάμεθ διώκει τὸν ἅγιον Ἡλίαν καὶ εἰς μὲν τὸν κάμπον τὸν καταφθάνει, ἀλλ' εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀδυνατεῖ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ ἅγιος εὐρίσκει ἐκεῖ καταφύγιον· διὰ τοῦτο κτίζουσιν ἐκεῖ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ παρεκκλήσια². Εἶναι δ' αὕτη παραλλαγή τῶν εἰς τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα ἀναφερομένων παραδόσεων περὶ διώξεως, περὶ ὧν διέλαβον ἀλλαχοῦ³.

Ἀμφότεραι αἱ παραδόσεις εἶναι ἀπαισιολογικαί, σκοποῦσαι τὴν ἐξήγησιν τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Ἡλίου ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων. Ἀλλ' αὕτη εἶναι μᾶλλον ὑπόλειμμα τῆς ἀρχαίας θεολογίας, συνταυτισθέντος τοῦ ἁγίου μετὰ τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἡλίου. Ὁ προσήτης Ἡλίας, ὡς ἀλλαχοῦ διελάβομεν⁴, ἐπέχει θέσιν ὑετίου καὶ κεραυνίου Διός, ὅχι μόνον εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς σλαβικοὺς λαούς, ὡς τοιοῦτος δ' ἐτιμᾶτο πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἡ δὲ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἥλιον ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ἐλληνικῇ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, τοὺς ὁποίους κατωτέρω ἐκθέτομεν. Δι' ἀμφοτέρους δὲ τοὺς χαρακτῆρας τούτους τοῦ ἁγίου Ἡλίου προσφυέστατοι τόποι λατρείας ἦσαν αἱ τῶν ὀρέων κορυφαί, ὁπόθεν λαμπρὸς φαίνεται ἀνερχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολήν, αὐτὰς πρώτας φωτίζων διὰ τῶν ἀκτίνων του, καὶ αἵτινες ἀφ' ἐτέρου κατὰ τὰς καταιγίδας ὑπολαμβάνονται ὡς ἔδραι τοῦ διεγείροντος τὴν κακοκαιρίαν ὀμβρίου καὶ ἐριγδούπου θεοῦ.

θυσιῶν, καὶ εἶναι μᾶλλον τὸ σύνηθες ἔθιμον τῆς σφαγῆς προβάτων καὶ τῆς εὐωχίας εἰς τὰ πανηγύρια.

1. Πολίτου, Παραδ., σ. 116. 801 κέ. Παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως ταύτης ἐδημοσίευσεν ὁ W.H.D. Rouse, ἐν Cambridge Review, 24 Μαΐου 1906, ἀρ. 683.

2. Πολίτου, Παραδός., σ. 116. 803.

3. Αὐτ., σ. 793 κέ.

4. Πολίτου, Δημῶδεις μετεωρολογικοὶ μῦθοι, σ. 5. 8. 9. (ἐν Παρνασσῷ, τ. Δ', σ. 589. 592 - 3).

Ἡ παλαιότητα τοῦ Διὸς λατρεία, ὡς θεοῦ τῶν μετεωρικῶν φαινομένων, ἐνέχει πολλήν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικοῦ ἀγίου Ἡλίου, διότι ἀμφότεροι συνενοῦσι τοὺς χαρακτῆρας ἡλιακοῦ καὶ ὑετίου θεοῦ. Ὡς ὁ τῶν Ἑβραίων θεὸς καὶ ὁ τῶν Περσῶν, ἐλατρεύετο καὶ ὁ Ζεὺς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν ὑψηλοῖς τόποις¹, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἐπικλήσεις ὕψιστος, ὕπατος, κορυφαῖος, λοφείτης, ἀκραῖος, ἐπάκριος, φαλάκριος², πολλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν καθιερωμέναι εἰς αὐτὸν αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων³, καὶ ἐπικλήσεις εἶχεν ἐκ τούτων⁴. Ὁ Λύκαιος Ζεὺς, ὁ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ὄρους τιμώμενος, ἦτο ὁμβριος⁵ καὶ ἡλιακὸς ἄμα⁶. Ὁ Ζεὺς Ἀταβύριος ἐν Ρόδῳ ἦτο ἴσως φοινικικὸς θεὸς τοῦ ἡλίου⁷. Συνεταυτίζετο δὲ πιθανῶς ἐν Ἑλλάδι ἡ τοῦ ἀκραίου ἢ ἀκταίου Διὸς λατρεία πρὸς τὴν τοῦ Ἡλίου τοῦτο δὲ συνάγομεν ἐκ τῆς ἐορτῆς τῆς τελουμένης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου τῷ Διὶ κατὰ τὰ κυνικὰ κάύματα⁸, ὁπότε παρὰ πλείστοις λαοῖς συνηθίζονται ἐορταῖ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡλίου, καὶ ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διὸς ἐν Ταλετῷ, τῇ ἱερᾷ τῷ Ἡλίῳ ἄκρᾳ τοῦ Ταυγέτου⁹.

Ἐνῷ δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα συνεταυτίζετο ὁ Ἥλιος πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν κορυφῶν λατρευόμενον Δία, οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἕλληνες ἀντικατέστησαν τὴν λατρείαν τοῦ Ἡλίου διὰ τῆς τοῦ ἀγίου Ἡλίου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ γνώμη

1. Welcker, Griech. Götterlehre, τ. I, σ. 109. — Καὶ ὁ Κέλσος συνεταυτίζει τὸν Ἰεχωβά τῶν Ἑβραίων πρὸς τὸν ὕψιστον Δία (Origén., Πρὸς Κέλσον Β' 43, σ. 259).

2. Βλ. Gruppe, Gr. Mythol., σ. 1103. Preller-Robert, Gr. Mythol., 4 ἐκδ., τ. I, σ. 116 κέ.

3. Μάξιμ. Τύρ. Η' I. Welcker, ἐνθ' ἀν., σ. 109 κέ. Pnyx, σ. 11 κέ. Gerhard, Gr. Mythol. I § 193 κέ. Preller, ἐν Pauly, Realenc., τ. IV, σ. 588 κέ. Preller-Robert, ἐνθ' ἀν. Gruppe, ἐνθ' ἀν. Ch. Lenormant, Nouvelle Galerie, σ. 25 κέ. Creuzer, Symbolik II 533. A. Maury, Histoire des religions de la Grèce, τ. I, σ. 59. F. Lenormant, Recueil des inscriptions d'Eleusis, σ. 306. Lauer, Mythol., σ. 201 κέ. Farnell, The Cults of the Greek States, τ. I, σ. 50 κέ.

4. Οἶον Ἀγχέσιμος, Κιθαιρώνιος, Ἰδαῖος, Δικταῖος, Ἰθωμάτας, Οἰταῖος κλπ. Gruppe, ἐνθ' ἀν., σ. 1104.

5. Πρβλ. Πανσαν. Η' λη' 4. Preller-Robert, ἐνθ' ἀν., σ. 129.

6. Ἀλλὰ μυθολόγοι τινές, ὡς ὁ Schwenck (ἐν Rhein. Museum, τ. VI, σ. 554) θεωροῦσι τὸν Λύκαιον Δία θεὸν τοῦ φωτὸς καὶ οὐχὶ τοῦ ἡλίου, ἄλλοι δ' ὡς ὁ Gruppe (ἐνθ' ἀν., σ. 1094, 23) ἄσχετον πρὸς τὸν Ἥλιον.

7. Rhein. Mus. Νέας σειρᾶς, τ. VIII, σ. 323 κέ. Gerhard, Gr. Mythol. I § 197, 6. Preller-Robert, ἐνθ' ἀν., σ. 136. Ὁ Beloch (ἐν Rhein. Mus. 1894, τ. 49, σ. 130) εἰκάζει ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀταβυρίου Διὸς ἦτο καίρικὴ μάλλον.

8. Δικαιόρχον, Περιήγ. Ἑλλάδ. Β' 8 (Geogr. Gr. min. I 107, Müller).

9. Τοῦτο συνάγεται, νομίζομεν, ἐκ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Διὸς «Ταλετίτας» ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Σπάρτης (Ἀθήναιον Α', σ. 277. Prott-Ziehen, Leges Graec. sacrae I, σ. 35, ἀρ. 16). Καὶ τὸ ὄνομα τῆς κορυφῆς τοῦ Ταυγέτου, Ταλετάν, ἔχει ἀναμφιβόλως σχέσιν πρὸς τὸν μυθικὸν (ἡλιακὸν) ἥρωα τῆς Κρήτης Τάλων. «Τάλως ὁ ἥλιος» ἐξηγεῖ ὁ Ἡσύχιος. Βλ. καὶ Gerhard, ἐνθ' ἀν. § 473, 3. Sam Wite, Lacon. Kulte 18, 216. Usener, Götternamen, σ. 130.

αὕτη ἐπολεμήθη ὑπὸ τινων, ἀλλ' οἱ λόγοι, οὓς φέρουσι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἐναντίου, φρονοῦμεν ὅτι δὲν εἶναι πολὺ ἰσχυροί¹. Τὴν ἀντικατάστασιν ἤρκει νὰ δικαιολογήσῃ καὶ μόνῃ ἡ ταυτότης τοῦ ὀνόματος, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας ἡ προφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑλίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἑλίου κατ' οὐδὲν διέφερε, μάλιστα εἰς τὴν γενικὴν πτῶσιν. Ἀλλ' ὁ ἅγιος Ἑλίος παρουσίαζε καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοιότητας πρὸς τὸν θεὸν τοῦ ἡλίου, ἐξ ὧν ἀριδῆλως προκύπτει ὅτι συνεταυτίσθη μὲ αὐτὸν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν.

Τὴν ὁμοιότητα τοῦ προφήτου Ἑλίου πρὸς τὸν ἥλιον παρετήρησαν πολλοὶ μέχρι τοῦδε, διὰ ταύτης ἐξηγοῦντες τὴν ἐν κορυφαῖς ἐλληνικῶν ὁρέων λατρείαν αὐτοῦ². πρῶτος δ' ἂν μὴ ἀπατώμεθα ὁ Βολταῖρος συνεταύτισε τὸν προφή-

1. *B. Schmidt*, *Volksleben d. Neugriechen*, σ. 48. Ὁ *Schmidt* ὄχι μόνον αὐθεντικῶς ἀποφαίνεται κατὰ τῆς γνώμης ταύτης, ἀλλὰ καὶ φέρει αὐτὴν ὡς παράδειγμα τῶν ἐσφαλμένων πορισμάτων, εἰς ἃ δύναται νὰ περιπέσῃ ὁ αὐθαιρέτως προσπαθὼν νὰ συναρμολογήσῃ κατ' ἐπίφασιν ἀναλογίας τῶν χριστιανικῶν ἁγίων πρὸς ἀρχαίους θεοὺς. Καὶ εἶτα μετὰ πολλῆς πεποιθήσεως ἀναφέρει ὡς παράδειγμα τῆς μεγάλης διαδόσεως τῆς τοῦ ἁγίου Ἑλίου λατρείας τὴν παράδοσιν περὶ τὴν ἀναλήψεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀφοῦ μάλιστα κατὰ τὴν Γραφὴν (Βασιλ. Δ' 2) ὁ ἅγιος δὲν ἔγινεν ἐκ κορυφῆς ὄρους, ἀλλ' ἐκ τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Ἰορδάνην ἐρήμου, καὶ ἐξ ὄρους ἀνάληψις ἢ το λῆγος ἀποχρῶν πρὸς δικαιολογήσιν τῆς λατρείας, τὰ κατὰ τὴν ἐπίφασιν νὰ καλεῖται Ἑλίος, ἢ Ἑλίος, ἢ Ἑλίος, ἐκ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐκ τοῦ ὄρους Ἰβανίων ἢ ἐκ τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ, διότι εἰς ταῦτα ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἀποδίδει μείζονα σπουδαιότητα ἢ εἰς τὴν παράδοσιν περὶ ἀναλήψεως τοῦ προφήτου Ἑλίου.—[Ὅσοι ἐκ τῶν δημοσιευσάντων κρίσεις περὶ τῆς πραγματείας ταύτης διαλαβὼν καὶ περὶ τοῦ μέρους αὐτῆς τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς λατρείας τοῦ Ἑλίου ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Ἑλίου ἀσπάζονται τὴν γνώμην μου ταύτην (βλ. *P. Decharme*, ἐν *Revue critique* 1883, σ. 126, *G. Meyer*, ἐν *Philol. Wochenschrift* 1883, σ. 303. *Elard Hugo Meyer*, ἐν *Deutsche Literaturzeitung* 1883, σ. 46). Καὶ ἄλλοι μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς πραγματείας μου περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος διαλαβόντες καταλήγουσιν εἰς τὰ αὐτὰ πορίσματα (*E. Krause*, *Tuiskoland*, Glogau 1892, βιβλ. IV, 34. *L. Radermacher*, *Das Jenseits*, Bonn. 1903, σ. 54. *Mary Hamilton*, ἐν *Annual of the British School XIII*, σ. 313-6 καὶ τῆς αὐτῆς, *Greek Saints and their Festivals*, 1910, σ. 21 κέ.). Τούναντίον δὲ δὲν παραδέχονται σχέσιν τινὰ τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Ἑλίου πρὸς τὴν τοῦ Ἑλίου ὁ βολλανδιστῆς *Hip. Delehaye* (*Légendes hagiographiques*, σ. 197, τοῦ ὁποίου τὰς γνώμας εὐστόχως ἀνασκευάζει ἡ *M. Hamilton*, ἐνθ' ἂν., καὶ ὁ Φίνιος φιλόλογος *Ed. Rein* ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ περὶ τῆς λατρείας τοῦ προφήτου Ἑλίου παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι, τὴν ὁποίαν δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω, γνωρίζω δὲ μόνον ἐκ τῶν ἀντιπαρατηρήσεων τοῦ *K. Krumbacher* ἐν *Byz. Zeitschrift* 1906, τ. XV, σ. 355-6)].

2. *F. Nork*, *Der Prophet Elias. Ein Sonnenmythus*. Leipzig 1837. Τοῦ αὐτοῦ, *Etym.-symbolisch-mythologisch Real-Wörterbuch*, Stuttgart 1843, τ. I, σ. 451-3. *A. Maury*, *Histoire des religions de la Grèce antique*, Par. 1857, τ. I, σ. 60. Τοῦ αὐτοῦ, *Sur les divinités psychopompes*, ἐν *Rev. archéolog.*, τ. I, σ. 671. *Fr. Lenormant*, *Monographie de la voie sacrée Eleusiniennne*, σ. 452. *C. Wachsmuth*, *Das alte Griechenland im neuen*, σ. 23.

την Ἥλιου πρὸς τὸν μυθικὸν θεὸν τοῦ Ἥλιου, διὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ὀνόματος, τὸ πῦρ τοῦ ὀλοκαυτώματος, τοὺς ὄμβρους, οὓς προεκάλεσε, τὸ πύρινον ἄρμα καὶ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου¹. Ἀλλὰ πολλῶ πρότερον, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, παρατηρεῖται ἡ συνταύτισις αὐτῇ. Χριστιανὸς ποιητής, ζήσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὕμνων τὸν προφήτην παρατηρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι διὰ μεταθέσεως τοῦ τόνου καὶ μεταβολῆς ἐνὸς γράμματος γίνεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἥλιος². Αἱ δ' ἀπεικονίσεις τῆς εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως τοῦ προφήτου εὐρίσκονται πρὸ πάντων ἐπὶ χριστιανικῶν σαρκοφάγων τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἤκμαζεν ἔτι ἡ πολυθεία καὶ ἦτο εὐκολος ἡ συγχώνευσις χριστιανικῶν δοξασιῶν μετ' ἐθνικῶν. Καθόλου δὲ αἱ τοιαῦται παραστάσεις ἐν παλαιοῖς χριστιανικοῖς μνημείοις ἐγίνοντο κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ παραστάσεων τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου³. Προσέτι εἰς ἀπεικονίσεις τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Ἥλιος παριστᾷ τὸν Ἥλιον καὶ ὁ Μωυσῆς τὴν Σελήνην, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ συμβολικῶν εἰκόνων τῆς Μεταμορφώσεως, ἀναγομένων εἰς τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνους, ἐν αἷσι δὲ μὲν Χριστὸς παρίσταται διὰ σταυροῦ, τὸν δὲ Μωυσῆν ἀντικαθιστᾷ οὐρανὸς αἰετῶν τῶν φάσεων τῆς σελήνης ἢ ἡ λατινικὴ λέξις Luna καὶ τὸν Ἥλιον ὁ ἥλιος ἢ ἡ λέξις Sol⁴.

Τῆς ἀπεικονίσεως τῆς εἰς τοὺς οὐρανὸν ἀναλήψεως τοῦ ἡλίου Ἥλιου χρυσότερον πρότυπον ἀντὶστήμευσεν εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην πλὴν τῶν ἀρχαίων παραστάσεων τοῦ ἀνατέλλοντος ἀσπιδόκευτος Ἥλιου καὶ μιθραϊκαὶ παραστάσεις τῆς διαπεραιώσεως τοῦ ὠκεανοῦ καὶ ἀνόδου εἰς τὸν οὐρανὸν τοῦ Μίθρα ἐπὶ τοῦ ἄρματος τοῦ Ἥλιου⁵. Ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (ὁμιλ. γ' εἰς Ἥλ.) λέγει ὅτι οἱ ζωγράφοι ἠρύσθησαν τὴν περὶ τοῦ ἄρματος τοῦ Ἥλιου ἰδέαν ἐκ τῆς περὶ τοῦ προφήτου Ἥλιου παραδόσεως. Οἱ λόγοι τοῦ πατρὸς τῆς ἐκκλησίας ὑπηγορεύθησαν προδήλως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐξηγηθῇ ὑπὸ χριστιανικὴν ἔννοιαν ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τῶν παραστάσεων περὶ τοῦ προφήτου Ἥλιου καὶ τοῦ Ἥλιου, καὶ περιττὴ βεβαίως ἡ κατάδειξις τοῦ ἀναχρονισμοῦ, εἰς ὃν ὑπέπεσε. Πολλῶ πρὸ τῶν χρόνων,

1. Voltaire, Dictionn. philosoph., ἀρθρ. Elie.

2. Sedulius, Carm. pasch. I 184 κέ., σ. 174 ed. Areval.

3. Piper, Mythologie der christl. Kunst, τ. I, μ. I, σ. 75-77, μ. II, σ. 504-5. Bottari, Scult. e pitt. sacr. πίν. 17-29, 52, 70. Clarac, Catalogue de Louvre ἀρ. 779 b.

4. Τῶν τοιούτων παραστάσεων τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξήγησιν ὁ Ew. Burnouf (La science des religions, σ. 267) νομίζει ὅτι εὐρίσκει ἐν τῇ Ἰνδικῇ θρησκείᾳ· βεδικοί τινες ὕμνοι παριστῶσι τὸν θεὸν τοῦ πυρὸς Ἀγνη μεταμορφούμενον ἐπὶ βωμοῦ ἢ ἐπὶ λόφου ἐν μέσῳ αὐτῶν δύο μεγάλων συγγενῶν αὐτοῦ», ἦτοι τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης (μᾶς ἢ μᾶσα στανκριτιστί), ἐπισκοτιζόντα δὲ διὰ τῆς λάμψεώς του τὴν λάμπην ἐκείνων.

5. Cumont, Mystères de Mithra I 178. Die Mysterien des Mithra, Lpz. 1903, σ. 176.

εἰς οὓς οἱ ἱστορικοὶ θέτουσι τὴν δυναστείαν τοῦ Ἀχαάβ, ἐφ' ἧς ἤκμασεν ὁ προφήτης, ἡ ἐλληνικὴ μυθολογία ἐγίνωσκεν ἵππους καὶ ἄρμα τοῦ Ἡλίου¹, παραλαβοῦσα πιστῶς τὴν παράστασιν ταύτην ἐκ τῆς παναρχαίας τῶν Ἀρίων θρησκείας, ἐσφαλμένως δ' ὁ Decharme γνωματεύει², ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτελειοποίησαν τὸν περὶ Ἡλίου μῦθον, ἀποδόντες εἰς αὐτὸν ἄρμα, ἐνῶ κατὰ τὰς πρῶτας παραστάσεις ὁ ἥλιος ἐθεωρεῖτο ὡς τροχός· διότι καὶ ἐν τοῖς βεδικοῖς ὕμνοις ἀναφέρεται ἄρμα ἡλίου, συρόμενον ὑφ' ἐνὸς ἢ ἐπτὰ ἵππων³. Καθόλου δὲ πλείστων λαῶν οἱ μῦθοι ἀναφέρουσιν ἵππους ἡλίου ἢ παριστῶσι τὸν ἥλιον ὡς ἵππον⁴. Ἴππους τοῦ ἡλίου ἀναφέρουσι καὶ μουσουλμανικοὶ μῦθοι. Κατὰ τὸν βυζαντινὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην, «Τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἐφίππους νεῖναι φησιν (Μωάμεθ)· οὐκ εἰδὼς ὁ ἄθλιος, ὡς ἄψυχα ταῦτα ὄντα, ἵππεύειν οὐ δύνανται. Πῶς δὲ καὶ ἵπποι, σαρκίον φθαρτὸν περικείμενοι, ὄχημα πυρός νεῖναι ὑποστήσονται; Οἱ δὲ κατὰ τὸν Ἡλίαν ἔμπυροι ἵπποι οὐ φύσιν, ἀλλὰ »σχῆμα μόνον ἵππων περιέκειντο»⁵.

Ἡ συνταύτισις τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ ἦτο καὶ ἄλλως εὐχερής, διότι ἕνεκα τῆς ἐξόχου θέσεως, ἣν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἱστορίᾳ κατέχει, καὶ τῶν τελεσφόρων αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἀγώνων ὁ προφήτης δὲν ἐβράδυνε νὰ προσλάβῃ μυθικὸν χαρακτήρα, συγχωνευθέντων μετὰ τῶν περὶ αὐτοῦ παραδόσεων πολλῶν ἡλιακῶν μύθων τῶν σημιτικῶν λαῶν. Καθ' οὓς δὲ χρόνους συνεπάχθησαν αἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ βίβλοι τῶν Βασιλειῶν, αἱ πλείστα τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων εὐλαβῶν παραδόσεων εἶχον ἤδη διαπλασθῆ, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ αὐτῆς τῆς προδήλως ὑστεροτέρας περὶ ἀναλήψεως τοῦ προφήτου εἰς οὐρανούς ἐν ἄρματι πυρός. Αἱ τοιαῦται παραδόσεις ἀναπτυσσόμεναι βαθμηδὸν συνεταυτίσθησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἰουδαίων μετὰ τὰς δοξασίας περὶ ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου· ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιστεύετο, ὅτι τοῦ Μεσσίου θὰ προηγηθῇ ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Ἡλίας, οὕτως ἐξηγουμένης

1. Ἴπποι καὶ ἄρμα Ἡλίου ἀναφέρονται παρ' Ἡσιόδῳ (ἀπ. 67 παρὰ Σχολ. Ἀπολλ. Ροδ. Γ' 311), Μιμνέρμῳ (ἀπ. 12), ἐν Ὁμηρ. ὕμνῳ εἰς Ἡλίον 14 κέ. εἰς Ἑρμῆν 69 καὶ εἰς Διὸν 88· πτερωτοὶ ἵπποι παρ' Εὐριπίδῃ, Φοίνισσ. 3, διφρευτῆς Ἡλίου παρὰ Σοφοκλεῖ, Αἴ. 848. Ἐντεῦθεν ὁ Ἡλίου μυθολογεῖται φίλιππος, δωρῶν ἵππους κτλ. (Pauly, Realenc., λ. Sol, τ. VI, σ. 1271. Pauly-Wissowa, τ. VIII, σ. 88. Preller-Robert, Gr. Mythol., σ. 431).

2. Myth. de la Grèce, σ. 229.

3. Βλ. Muir, σ. 156-161. M. Müller, σ. 300.

4. Preller, Griech. Mythol., 3ης ἐκδ. τ. II, στ. 80. W. Schwartz, Poet. Naturansch. I, σ. 109, 124 κέ. Ἐν τινι ἐρωτικῷ ἄσματι τοῦ ἐν Λυκίᾳ Λιβισίου ὁ ἐρῶν εὐχεται νὰ εἶχεν ὡς ἵππον τὸν ἥλιον.

Νά 'χα τοὺν νήλιον ἄλουσιν καὶ τ' ἄστρα καβαλλάρην
κὶ τοῦ φιγγάριν σύντρουφουν νὰ σ' ἐρχομούν 'να βράδῳ.

(Ἐπιθεώρησις πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ 1881, τ. Β', σ. 240).

5. Περὶ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν θρησκείας, § 11, ἐν Migne, Patrol. gr., τ. 140, σ. 116.

περικοπῆς τινος τοῦ προφήτου Μαλαχίου (Δ' 5), ἣν οἱ μὲν εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος (ια' 14. ιζ' 11) καὶ Μάρκος (θ' 11) θεωροῦσιν ὡς προφητεῖαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐννοοῦσαν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ Ἠλίου¹, τινὲς δὲ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας προσεπάθησαν ν' ἀποδείξωσιν ὡς ἀναφερομένην εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. «Προφῆται . . . τῆς δευτέρας (παρουσίας) πρόδρομον λέγουσι τὸν Ἠλίαν ἔσεσθαι» λέγει ὁ Χρυσόστομος². Ἐπιστεύετο δέ, ὅτι ὁ Ἐνῶχ καὶ ὁ Ἠλίας, οἵτινες δὲν ἐγεύθησαν θανάτου, θὰ ἐπιφανῶσι κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν³. πολλοὶ τῶν ἐρμηνευτῶν ἀπέδιδον τοιαύτην ἔννοιαν εἰς τι χωρίον τῆς Ἀποκαλύψεως⁴, κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον, ὁ Ἠλίας θὰ ἐπιφανῇ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου, συγχρόνως μετὰ τοῦ Ἀντιχρίστου, ἐξουδετερῶν οὕτω τὰ ἐκ τῆς παρουσίας τούτου κακά⁵. «Θθεν ἐν τοῖς ὕμνοις, τοῖς ψαλλομένοις ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ εἰκοστῇ Ἰουλίου, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ, ὁ προφήτης Ἠλίας ἀποκαλεῖται, «ὁ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσεως θεῖος πρόδρομος⁶, προστίθεται δὲ ὅτι ὠρίσθη αὐτῷ μὴ ἰδεῖν τὸν θάνατον, ἕως ἂν κηρύξῃ τὴν τῶν πάντων συντέλειαν»⁷.

Καὶ νῦν ὁ λαὸς πιστεύει, ὡς ἄλλα γὰρ διέλαμψαν, ὅτι ὁ Ἠλίας ζῇ ἐν οὐρανῷ διώκων τὸν δράκοντα τῶν καταιγίδων. Δυνατὸν καὶ νὰ σώζεται που τῆς Ἑλλάδος ὁ ὑπὸ βυζαντινοῦ συγγραφέως ἀναφερόμενος μῦθος, ὅτι «Ἦν ὁ Ἠλίας καὶ ἐστὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μηδεὶς ὁ γινώσκων αὐτόν, ζῇ δὲ καὶ ὁ Ἐνῶχ» καὶ μέσῳ πολλῶν ἀναστρέφεται καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ γινώσκων αὐτόν»⁸.

Οἱ τοιοῦτοι μῦθοι περὶ τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν γῆν ἀνδρῶν, μὴ γνωρισάντων τὸν θάνατον, εἶναι κοινοὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς, πραγματευόμεθα δὲ περὶ αὐτῶν ἄλλαχού, ἐξετάζοντες τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ⁹.

1. Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (ἐν Notices et extraits des manuscrits, τ. VIII, μέρ. 2, σ. 91 κέ.) ἐρμηνεύων χωρίον τι τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (α' 17) συγκρίνει τὸν Ἠλίαν πρὸς τὸν Ἰωάννην, πολλὰς εὐρίσκων τὰς πρὸς ἀλλήλους ὁμοιότητας αὐτῶν.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. εἰς Ματθ. 57, τ. 58, σ. 558 Migne. Βλ. καὶ Ἰουστίν., Πρὸ Τρύφ., σ. 208 ed. Sylb. Augustin., De civ. Dei 20, 29. Tertullian., De anima 50, de resurrect. 58.

3. Εὐαγγέλιον Νικοδήμου 25, ἐν Fabrici, Codex apocryphus Nov. Testam. I, σ. 291.

4. Ἀποκάλυψις ια' 3. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Φαβρικίῳ, ἐνθ' ἄν.

5. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. 9 εἰς τὴν πρὸς Θεσσαλον. ἐπιστ., τ. 62, σ. 449 Migne.

6. Στιχηρὸν προσόμοιον ἐν Μηναιῷ Ἰουλίου 20 «ὁ δεύτερος πρόδρομος τῆς παρουσίας Χριστοῦ» (αὐτ.) «Προάγγελος ἐλεύσεται τῆς δευτέρας παρουσίας» (Ρωμανοῦ κοντάκιον τῇ Κυριακῇ τῆς ἀπόκρεω 5, 6 ἐν Pitra, Anecd. Sacra I, σ. 31. Βλ. καὶ Krumbacher, Studien zu Romanos, σ. 166, στ. 80 κέ.).

7. Ἰωάννου μοναχοῦ, Στιχηρὸν εἰς Ἠλίαν, ἐν Μηναιῷ αὐτ.

8. Ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Λειμῶνος, οὗ μέρος ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι «Σμύρνη» τῆς 6 Αὐγούστου 1871.

9. Πολίτου, Παραδ., σ. 661 κέ.

Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαϊκῶν δοξασιῶν, ὅτι ὁ Ἡλίας θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γῆν πρὸ τοῦ Μεσσίου, ὁ Ρενὰν εἰκάζει, ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς περσικῆς θρησκείας, ἐν ᾗ ἀπαντᾷ τις παραπλησία¹. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπεκράτει ἡ ἰδέα, ὅτι κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ πολεμήσῃ αὐτὸν ὁ προφήτης Ἡλίας². καὶ αἱ ραββινικαὶ παραδόσεις ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Ἡλίας θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν γῆν, ἵνα φονεύσῃ τὸν πονηρὸν Σαμουήλ³. Οἱ μουσουλμᾶνοι, οἵτινες τιμῶσι μέχρι τοῦδε τὸν προφήτην Ἡλίαν⁴, διηγοῦνται περὶ αὐτοῦ ὅμοιον περίεργον μῦθον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου⁵.

Καθόλου δ' εἰπεῖν, ὁ προφήτης Ἡλίας κατέχει περιφανῇ θέσιν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ τιμώμενος ἐν τοῖς πρώτοις προφήταις καὶ ἁγίοις. Ἐν τοῖς ὕμνοις ἀποκαλεῖται ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος⁶, ἀνελήφθη δ' εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, διότι ὁ κόσμος οὐκ ἦν ἀντάξιός αὐτοῦ⁷. Ἡ πανηγυρικὴ τέλεσις τῆς μνήμης αὐτοῦ καθωρίσθη τῇ 20 Ἰουλίου κατὰ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου, ὅστις κατὰ τινὰ χρονογράφον «ἐξόχως ἦν τιμῶν καὶ σεμνύνων (Ἡλίαν) πομπαῖς, ἐορταῖς διαφόροις ταῖς δι' ἔτους»⁸. Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐκτίσε πολλὰς ἐκκλησίας ἐπὶ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἡλίου⁹ καὶ ἐκानόνισεν ἴσως τὰ τῆς ἐορτῆς ἐν τῷ πάλαιῳ, ἐκτενῶς ἀναγραφόμενα ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκθέσει τῆς Βασιλείου τάξεως (Α', σελ. 114 κέ.) αἷμα δὲ παραφυλάττειν τῇ παραμονῇ τοῦ ἁγίου Ἡλίου καὶ τῇ αὐτῇ ἐορτῇ. Ἐνα δ' αἰῶνα μετὰ τὸν Βασίλειον, ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ἐπανηγυρίζετο ἡ ἀνάληψις εἰς οὐρανοὺς τοῦ προφήτου ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ θεατρικῶν θεαμάτων (ludis scaenicis) κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φράγκου ἐπισκόπου

1. Renan, Vie de Jesus, σ. 207, ἐκδ. 13.

2. Grimm, D. Mythologie, σ. 144 δ' ἐκδ. Βλ. καὶ σ. 676 κέ.—Βλ. καὶ (L. de Bonnaire?) Traités historiques et polémiques de la fin du monde, de la venue d'Elie et du retour des Juifs, Amsterdam (Paris) 1737. 1738 εἰς τόμους τρεῖς. (Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν). W. Bousset, Der Antechrist 1895, σ. 134 κέ.

3. Eisenmenger II 696. 851, παρὰ Grimm, αὐτ., σ. 145.

4. Πρβλ. H. Matthieu, La Turquie et ses différents peuples, τ. II, σ. 103.

5. «Ζῆν γὰρ αὐτούς (Ἐνὼχ καὶ Ἡλίαν) φασὶν (Μωαμεθανοί), ἠθέλησεν ὁ Θεός, ὥστε τὰ ἱμάτια ράπτειν τῶν ὅσοι δὴποτε μέλλουσι τοῦ παραδείσου τεύξεσθαι· οὗτοι δὲ ἄρ' εἰσὶν οἱ τοῖς τοῦ Μωάμεθ ἔπονται νόμοις» (Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου, Διάλογος, ὃν ἐποιήσατο μετὰ τινος Πέρσου, Β' 3. Βλ. καὶ Β' 5, ἐν Notices et extraits des manuscrits, τ. VIII, μέρ. 2, σ. 359. 361).

6. Βυζαντίου, Τροπάριον ἐν Μηναίῳ 20 Ἰουλίου.

7. Χρυσοστ., Ὁμιλ. 24 εἰς Πράξ. ἀποστόλ., τ. 60, σ. 189, Migne.

8. Ἐφραίμ, στ. 2581. Σχολ. εἰς Κωνσταντίν. Πορφυρογενν. Ἐκθ. βασιλ. τάξ. Α' 19α' αἰστέον, ὅτι αὕτη ἡ ἐορτὴ ἐκανουργήθη ἐπὶ Βασιλείου τοῦ φιλοχρίστου· Βλ. Ed. Kurtz, Zwei Griech. Texte über die hl. Theophano, ἐν Mémoires de l' Acad. imp. des sciences de St. Petersburg. Σειρὰ VIII, τόμ. 3, ἀρ. 2, σ. 56.

9. Μετὰ Θεοφάνην, σ. 325, 21. 329, 20. 337, 14 Bonn. Kurtz, αὐτ.

Λουιτπράνδου¹. Καὶ δημῶδεις μῦθοι περὶ τοῦ ἁγίου φαίνεται ὅτι ἐκυκλοφοροῦντο ἔκτοτε, ἢ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶχον προσλάβῃ τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν αὐτῶν. Ὁ βυζαντινὸς συγγραφεὺς, τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, πλὴν τοῦ μύθου περὶ τῆς διατριβῆς ἐν τῇ γῇ τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ Ἐνώχ, ζώντων ἔτι, ἀναφέρει καὶ ἄλλον δημῶδη μῦθον, ὅτι «ὁ προφήτης ἐστὶν ἐν τῷ ἄρματι βροντῶν καὶ ἀστράπτων ἐν νεφέλαις, καὶ ὅτι δράκοντα διώκει», ὃν κατακαίει διὰ τοῦ κεραυνοῦ². Καὶ ὁ μὲν χρόνος, καθ' ὃν ἔγραφεν ὁ ἀναφέρων τὰς παραδόσεις ταύτας ἀνώνυμος συγγραφεὺς, εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ ἐτέρου ψυχωφελοῦς βιβλίου, ἐν ᾧ φέρονται δημῶδεις παραστάσεις τοῦ ἁγίου Ἡλίου ὡς ἐπιβλέποντος τὸ ἄρμα τοῦ ἡλίου καὶ κυρίου τοῦ ὕετοῦ δυνάμεθα ὁπωσδήποτε νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὴν ἐποχὴν. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ Ἀποκάλυψις τῆς ὁσίας Ἀναστασίας, φερόμενον μὲν ἐν χειρογράφοις, ὧν τὸ παλαιότερον εἶναι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, συνταχθὲν δὲ μετὰ τὸν Ι' αἰῶνα, ὡς συνάγεται ἐκ τινων ἱστορικῶν ἐνδείξεων ἐν αὐτῷ³. Κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν ταύτην εἰς τὰ οὐράνια ἐν μέσῳ τῶν ἐξαπτερύγων Χερουβὶμ καὶ τῶν πολυομμάτων Σεραφὶμ κεῖται τροχός, οὗ τὸ εἶδος πλήρως ἀσαφὲς, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῶν πῦρ καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ εἶδος ἀνθρώπου, ὃν λέγει ὁ ἄγγελος· οὗτός ἐστιν ὁ τροχός τὸ ἄρμα τοῦ ἡλίου καὶ ὁ ἐνθάπὸς ἐστὶν Ἡλίας ὁ προφήτης⁴. Τὸ δὲ φαινόμενον τῆς βροντῆς ἐξηγεῖ ἡ Ἀποκάλυψις οὕτως· Ὁ κύριος βούληθ' ὁ θεὸς βρέξαι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνοίγει τὰς πύλας καὶ κατέρχεται ὁ ὕετός· τὸν δὲ τροχὸν καὶ τὰς πύλας τοῦ ὕδατος κρατεῖ ὁ ἅγιος Ἡλίας⁵.

Οἱ δημῶδεις οὗτοι περὶ τοῦ ἁγίου Ἡλίου μῦθοι μετεδόθησαν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν εἰς τὰ σλαβικὰ ἔθνη. Οἱ Σλάβοι θεωροῦσι τὸν ἅγιον Ἡλίαν κύριον τῶν κεραυνῶν καὶ τοῦ ὕετοῦ⁶. ὁ δὲ παλαιὸς σλαβικὸς θεὸς τῆς βροντῆς Περκούν μετέπεσεν εἰς τὸν βροντῶντα Ἡλίαν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ τούτου ὠνομάσθησαν σλαβιστὶ πολλὰ ὄρη⁷. Προστεθείσθω εἰς ταῦτα, ὅτι ὁ ἥρωας Ἡλίας τῶν ρωσικῶν βυλινῶν (δημοτικῶν ἐπικῶν ποιημάτων) εἶναι πιθανῶς προσωποποίησις τοῦ ἡλίου⁸.

1. Πρεσβεῖα § 30 (Ζαμπελίου, Βυζαντινὰ μελέται, σ. 540).

2. Βλ. Πολίτου, ΔΜΜ., ἐν Παρνασσῷ, τ. Δ' (1880), σ. 592.

3. Apocalypsis Anastasiae ad trium codicum auctoritatem, ed. R. Homburg, Lipsiae, Teubner, 1903. Ἐν σ. 27 μνημονεύονται οἱ βασιλεῖς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς καὶ Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς, ἐν δὲ σ. 30 Πέτρος ἀπὸ κάστρου Κορίνθου πρωτοσπαθᾶριος. Οὗτος, ὡς μετὰ πολλῆς πιθανότητος εἰκάζει ὁ R. Homburg (ἐν Zeitschrift f. wissenschaft. Theologie 1903, σ. 445) εἶναι ὁ γνωστὸς ἄλλοθεν Πέτρος Ὁρνίκιος Μακεδών, ζήσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ι' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

4. Ἀποκάλυψ., σ. 7. Περὶ ἀρχαίων παραστάσεων τοῦ Ἡλίου ὡς τροχοῦ βλ. Rapp, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol. I, σ. 1996 καὶ Jessen, ἐν Pauly-Wissowa, R. E. VIII, σ. 86.

5. Ἀποκάλυψ., σ. 10-11. Ὁ Ἀμβροσιανὸς κώδιξ (τοῦ ΙΓ' αἰῶνος) ἔχει· ἀκρατεῖ ὁ Ἡλίας καὶ ὁ ἅγιος Ἡλίας.

6. Πολίτου, ΔΜΜ., ἐνθ' ἀν., σ. 592. 593.

7. Hanusch, Slav. Myth., σ. 258.

8. Rambaud, La Russie épique, σ. 110 καὶ.